

VSESLOVENSKI PARTIZANSKI TABOR

Ob 55. letnici partizanskih bataljonov, odredov in brigad
1942-1997

ČELNA KOLONA NOV IN POS

MONOGRAFIJA

Uredil:
Lado Kocijan

**ZVEZA ZDRUŽENJ BORCEV IN
UDELEŽENCEV NOB SLOVENIJE**

VSESLOVENSKI PARTIZANSKI TABOR

PREČNA, 21. junij 1997

**Ob 55. letnici partizanskih bataljonov,
odredov in brigad**

1942 - 1997

Č^vELNA KOLONA NOV IN POS

Zbral in uredil:
Lado KOCIJAN

Ljubljana, maj 1997

VSEBINA

Uvodna beseda:

Dr. Ivan Križnar: Osvobodilna fronta slovenskega naroda

Lado Kocijan: Vojaško-strateški položaj Slovenije v letu 1942

Bogdan Osolnik: Leto 1942 na Dolenjskem

Partizanski bataljoni:

Dušan Švara: 1. Dolenjski bataljon

Tone Peternel in Franc Štefe: Poljanski bataljon

Lojze Hren: Gorjanski bataljon

Alojz Krpan: 1. Primorski bataljon Simona Gregorčiča

Ivan Martinčič: Kamniški bataljon

Dr. Marjan Žnidarič: Pohorski bataljon

Mag. Boris Jesih: Zamejska Koroška leta 1942

Partizanski odredi:

Franta Komel: 1. Štajerska brigada - II. grupa odredov

Milica Strgar: Štirje notranjski odredi

Franc Štefe: Kokrški odred

Velimir Krašovec: Dolenjski puntarji - Zapadnodolenjski odred

Ivan Pezdirc: Belokranjski odred

Rudolf Hribernik: 1. Dolomitski odred

Zdravko Troha: Trije kočevski odredi

Karel Kumše: Krimski odred

Janez Lušina: Gorenjski odred

Anton Avsec: Loški odred

Prve Slovenske narodnoosvobodilne udarne brigade:

Miha Butara: I. SNOUB Toneta Tomšiča

Lado Kocijan: II. SNOUB Matije Gubca

Lojze Hren: III. SNOUB Ivana Cankarja

Dr. Miro Peterca: IV. SNOUB Ljube Šercerja

I. Pivk in A. Barle: Zveze v NOB v letih 1941/42

UVODNA BESEDA

V pričujoči monografiji partizanskih bataljonov, odredov in brigad, ki so obstojali oziroma bili ustanovljeni leta 1942, torej pred 55 leti, niso predstavljene vse enote. To velja predvsem za bataljone, bilo jih je 18, v monografiji pa jih je predstavljenih le 6. Gre za bataljone, ki nimajo več svojih odborov ali pa iz drugih vzrokov ni bilo odzivnosti in ustreznih prispevkov, dali prilogo k monografiji.

Niso predstavljeni naslednji bataljoni: 1. in 2. Štajerski, Gorenjski, Belokranjski, Šercerjev, Dolomitski, Kozjanski, Proletarski T. Tomšiča, Poljanski, Kočevski, Zidanškovi in 2. Cankarjev bataljon. Vsi ti bataljoni pa so omenjeni v prispevkih o odredih ali brigadah oziroma v uvodnih tekstih.

Od 13 odredov v monografiji nimajo predstavitev 3, in to: Dolenjski, Pohorski in Krški. Tudi te enote so omenjene v tekstih o brigadah oziroma v uvodnih člankih.

Poleg štirih brigad je predstavljena tudi kurirska enota, ki je bila aktivna od samega začetka upora leta 1941. Kasneje je bila oblikovana kot 4. brigada VDV.

Nekatere enote so zapise dopolnile s fotografijami in skicami. Potrebno je spomniti, da v letih 1941/42 ni bilo mnogo možnosti za fotodokumentacijo, zato je ta dokaj skromna.

Iskreno se zahvaljujem vsem sodelujočim za njihove prispevke.

Lado Kocijan

OSVOBODILNA FRONTA SLOVENSKEGA NARODA

Osvobodilna fronta slovenskega naroda, ki je po fašistični zasedbi popeljala Slovence v narodnoosvobodilni boj, je bila med II. svetovno vojno nekaj posebnega ne le v evropskem prostoru, marveč celo na ozelju nekdanje Jugoslavije, čeprav so se njeni narodni skupaj uprli okupatorjem in borili za svoj obstoj in osvoboditev pod enotnim osrednjim vodstvom.

Ustanovljena je bila v posebnih okoliščinah 20 dni po napadu fašističnih držav, 14 dni po tuji zasedbi vsega slovenskega ozemlja in 10 dni po kapitulaciji kraljeve jugoslovanske vojske. Ustanovili so jo predstavniki najbolj borbenih slovenskih skupin v središču med tri okupatorje razkosane Slovenije potem, ko so nekateri njeni politični in državni voditelji zbežali, kapitulanti pa okupatorjem izrekli lojalnost in celo zahvalo za priključitev posameznih delov Slovenije k svojim državam. Nastala je v času, ko so okupatorji ukinili slovenske organizacije, društva in ustanove ter postavili organe svoje totalitarne države, ki so z nasilnim potujčevanjem in preganjanjem najbolj vplivnih slovenskih rodoljubov napovedovali konec slovenskega naroda. Tako smo se v stičišču štirih etničnih skupin Evrope in daleč od svetovnih bojišč znašli vsi Slovenci med fašističnimi državami in njenimi sateliti nezaščiteni in brez lastne vojske, prepuščeni nasilnemu raznarodovanju, kakršnega so že več let občutili primorski in koroški Slovenci.

V takih okoliščinah se je mogel slovenski narod ohraniti samo z uporom in lastnim bojem skupaj z drugimi jugoslovanskimi narodi in v zavezništvu z zvezo protifašističnih držav. Nujnost enotne protifašistne organizacije, ki naj bi organizirala upor in narodnoosvobodilni boj, so najprej spoznali komunisti, narodno najbolj zavedni del Sokolov, krščanski socialisti in napredni kulturni delavci, ki so sprevideli v fašističnih nasilnikih najhujšega nasprotnika svobode, enakopravnosti in človečnosti. Do tako hitrega dogovora med predstavniki ustanovnih skupin OF je prišlo po izkušnjah iz predvojnega povezovanja protifašistov v ljudsko frontno gibanje in njeno Zvezo delovnega ljudstva, ki si je med slovenskim ljudstvom pridobila ugled zlasti s svojimi demokratičnimi zahtevami, navedenimi v razglasu "Kaj hočemo". Ljudska fronta je nastala v času, ko sta fašizem in nacizem nasiljem in demagogijo ukinila večstrankarski parlamentarni sistem in je fašistična stranka uvedla totalitarno državno upravo, s korporativnim sistemom zatrla razredna nasprotja in z razplamtevanjem sovraštva med rasami in narodnim šovinizmom uveljavila najbolj nasilne oblike imperializma. Čeprav sta fašizem in nacizem nastopala v interesu množic, sta do skrajnosti razplamtela neenakopravnost med ljudmi in narodi.

Program OF, kije bil v obliki 9 temeljnih točk objavljen v začetku 1942. leta, so zasnovale predvsem njene štiri ustanovne skupine, ki so imele svoje zastopnike

v Izvršnem odboru OF; sprva mu je predsedoval zastopnik Sokolov Jože Rus, nato pa predstavnik kulturnih delavcev Josip Vidmar, izjemno prizadeven sekretar 10 OF pa je bil Boris Kidrič, član vodstva KPS, ki je nakazala na svojem ustanovnem kongresu nujno rešitev slovenskega narodnega vprašanja, po tuji zasedbi pa posredovala Osvobodilni fronti izkušnje iz svojega ilegalnega delovanja ter v začetku usklajevala NOB slovenskega naroda z drugimi jugoslovanskimi narodi. K oblikovanju demokratičnega kprograma OF je mnogo prispeval idejni voditelj krščanskih socialisov Edvard Kocbek, pa tudi predstavniki drugih 16 političnih skupin in društev, ki so vstopili v OF in imeli svoje predstavnike v Vrhovnem plenumu OF, kot njenem najširšem osrednjem vodstvu. Vse skupine v OF so se obvezale, da bodo lojalne v medsebojnih odnosih. Fašistična okupacija je prizadela vse Slovence, zato so ustanovitelji OF povabili k sodelovanju vse rodoljube, ne glede na nekdanje strankarske, stanovske in idejne razlike in nasprotovanja, razen tistih, ki so med aprilsko vojno 1941 pripomogli k hitri vdaji napadalcem in nato sodelovali z okupacijskimi organi.

OF je nastala v času, ko so morale politične stranke svoje ozke strankarske interese podrediti temeljnim koristim slovenske narodne skupnosti. Tudi KPS se je med bojem za narodno osvoboditev odrekla proletarski revoluciji kot svojemu maksimalnemu programu, zavzemala pa se je za močnejši družbeni vpliv delovnih ljudi. V OF so se sprva združili najbolj borbeni Slovenci, okrog tega jedra pa so se postopno zbirali drugi slovenski patrioti in povzeli borbenost in prizadevnost njenih ustanoviteljev. OF je mogla uresničevati svoje program samo kot množična organizacija, zato so iz zastopnikov skupin, ki so se vključile v OF, ustanovili poverjenišтва osrednjega vodstva v posameznih pokrajinah, pa tudi odbore OF v okrožjih, mestih in rajonih ter v posameznih ulicah, vaseh, ustanovah in podjetjih. Medtem ko so sprva imeli ti odbori koalicijski značaj, s čimer naj bi predstavniki posameznih skupin lažje pritegnili v OF svojesomišljenike, se je v OF vključevalo tudi vse več rodoljubov, ki pred vojno niso bili člani političnih strank in društev, zato so terenski odbori izgubljali koalicijski značaj. Za članstvo v odborih ni bila več pomembna predvojna politična pripadnost, pač pa dejavnost vsakega člana. Kot samostojni organizaciji sta delovali še KPS in ZKM, ki sta razen narodne osvoboditve imeli v svojem dolgoročnem programu tudi okrepitev vpliva delavstva in odpravo socialnega izkoriščanja. Zaradi tega in velike prizadevnosti njunih članov je njun družbeni vpliv močno porastel. Ker so hoteli ohraniti svoje lastne organizacije in aktiviste tudi nekateri krščlanski socialisti, je pretila nevarnost razkola v vrstah OF. Zato so predstavniki ustanovnih skupin konec februarja 1943 to preprečili z dolomitsko izjavo. Z njo so utrdili enotnost OF in priznali vodilno vlogo KPS, katere programje presegal skupni program OF o narodni osvoboditvi.

S tujo zasedbo in razkosanjem slovenskega ozemlja ter nasilnim raznarodovanjem je močno porasla narodna zavest. Zopet se je okrepila zahteva

o zedinjeni Sloveniji, ki naj bo demokratična in enakopravna v zvezni Jugoslaviji. Slovenci nismo bili za obnovitev centralistične kraljevine Jugoslavije, v kateri so bili kljub večstrankarskemu parlamentarnemu sistemu in formalnopравни demokraciji narodi zatirani, pa tudi ljudje brez lastnih sredstev za delo in preživljanje niso bili enakopravni s svojimi delodajalci. OF je hotela uveljaviti resnično enakopravnost med narodi in posameznimi sloji, moškimi in ženskami ter mladino, zato je tudi zanje uveljavila volilno pravico.

Ob vseh teh prizadevanjih za demokracijo in pravičnejšo družbo pa je ostala prvenstvena naloga OF boj proti okupatorjem. Že maja 1941 so se aretacijam izmaknili nekateri narodnjaki in so v gozdovih zbirali v oborožene skupine, sprva za lastno obrambo, kasneje pa so bila to jedra oboroženih enot OF. Konec julija so vojaški komiteji pripravili napade na manjše okupacijske oddelke in zanje pomembne objekte, nakar so se udeleženci teh napadov združili v partizanske čete in bataljone, ki so se oborožili z orožjem, ki ga je ob razsulu odvrгла jugoslovanska vojska oziroma so si ga partizani priborili v bojih proti okupatorjem. Slovenska partizanska vojska je rasla postopno. Zaradi številčne in tehnične premoči okupacijske vojske se ni mogla takoj bojevati frontalno. Prometno in strateško pomembno slovensko ozemlje, prepreženo z gostimi prometnicami, ki so okupatorjem omogočale hitro premeščanje svojih oboroženih oddelkov, je sprva omogočalo samo nenadne napade na sovražnikove posadke po vsej Sloveniji, kar je sovražnike nenehno utrjavalo in preprečevalo njihovo koncentracijo in premoč. Spomladi 1942 pa so nekatere partizanske enote na Dolenjskem in Notranjskem že prerasle v odrede, ki so mogli pregnati manjše italijanske posadke in braniti prvo osvobojeno ozemlje, na katerem so oblast prevzeli odbori OF, nato pa so ljudje izvolili narodnoosvobodilne odbore kot organe svoje oblasti. V slovenski partizanski in narodnoosvobodilni vojski se je uveljavilo tovarštvo med borci in njihovimi poveljniki, ki so se usposabljali in uveljavljali v neposrednem boju. Zato je ta vojska, sestavljena sprva iz prostovoljcev, postala prava ljudska vojska in uživala široko podporo prebivalstva, organiziranega v OF. Odbori OF in drugih protifašističnih organizacij so pridobivali nove borce in jih oskrbovali, skrbeli za ranjence ter partizane obveščale o moči in dejavnosti okupatorjevih enot, poleg tega pa so imeli še številne druge naloge v odporu proti okupatorju in pri zaščiti prebivalstva. Postali so pravo zaledje oboroženih enot Osvobodilne fronte.

OF si je prizadevala pritegniti v svoje vrste vse generacije in vse resnične rodoljube, ne glede na njihove predvojne stanovske, politične, verske in svetovnonazorske razlike. Izven nje so ostali le nekateri politični in gospodarski privilegiranci. Strah ped ljudstvom, ki je terjalo enakopravnost, je politične nasprotnike OF privedel v odkrito sodelovanje z okupatorji z denunciranjem pristašev OF in ustanavljanjem protipartizanskih oboroženih oddelkov v plačani službi najprej italijanskega, nato pa nemškega okupatorja. Zato je morala OF boj zoper okupatorje razširiti tudi na boj proti njihovim pomagačem.

Z vključevanjem različnih interesnih skupin prebivalstva v Slovensko protifašistično žensko zvezo, Zvezo slovenske mladine, Slovensko narodno pomoč, Delavsko enotnost in Narodno zaščito, je OF popeljala na politično prizorišče tudi novih deset in deset tisoče pred vojno družbenopolitično pasivnih ljudi, ki so na sejah odborov in zborih krajanov sklepali tako o možnih oblikah uspešnega boja proti okupatorjem kot tudi o vseh drugih žgočih vprašanjih, ki sta jih ljudem naprtili vojna in tuja zasedba. Tako so člani odborov OF in drugih protifašističnih organizacij prvi omogočili, daje o družbenih vprašanjih odločala večina prebivalstva v korist slovenskega naroda kot celote. OF je v svoji 4. temeljni točki nakazala, da z narodnoosvobodilnim bojem preoblikuje slovenski narodni značaj v smislu aktivnega slovenstva. Zaradi različnih razmer v posameznih krajih in okoljih so prebivalci ob maloštevilnih smernicah svojih vodstev neposredno sami odločali o svojem delovanju. OF tega ni samo dopuščala, marveč je tudi spodbujala lastno ustvarjalno pobudo rodoljubov, s čimer je rasla njihova prizadevnost in samozavest prav v času, ko so številni predvojni slovenski politiki razglašali, da nas je Slovencev za upor premalo in je treba ubogati ukaze okupatorjev, dokler nas ne bodo rešile protifašistične velesile. Toda Slovenci smo imeli kaj slabe izkušnje iz pogajanj za zeleno mi/n

OF ni priznavala razkosanja Slovenije in Jugoslavije in ne okupacijskih organov ter gospodstva velikih narodov nad majhnimi. Bila je proti imperialističnim delitvam sveta, proti silam osi Rim-Berlin-Tokio, zato si je ob ustanovitvi nadela ime Protiimperialistična fronta in se šele ob začetku oborožene vstaje preimenovala v Osvobodilno fronto. OF tudi ni podprla težnje nekaterih slovenskih politikov po zasedbi že zdavnaj potujčenega slovenskega ozemlja, toliko bolj odločna pa je bila pri osvobajanju vsega slovenskega etničnega ozemlja, vključno s Primorsko in Koroško. Sklicevala se je na slovesno izjavo Churchilla, Roosevelta in Stalina, da bo po osvoboditvi o notranji ureditvi odločal vsak narod sam. Poudarjala je, da ima vsak narod pravico do svoje države, če pa živi zaradi imperialističnih stremljenj velesil v skupni državi z drugimi narodi, morajo vsi složno in enakopravno odločati o skupni državni ureditvi ter obdržati v zvezni državi veliko mero samostojnosti, pa tudi pravico do odcepitev.

OF je v svojih programskih točkah obljubila, da bo po narodni osvoboditvi prevzela oblast kot celoto, saj se edino ona resnično bori za obstoj in osvoboditev svojega naroda. Razglasila je tudi, da bo na demokratičen način reševala vsa družbena vprašanja. Obljubila je svobodo vere, govora in tiska, splošno volilno pravico, malim kmetom zemljo tujih veleposestnikov, potomcev nekdanjih tujih fevdalcev, progresivno obdavčenje, delavcem pošteno plačilo in socialno varnost.

Mnogo svojih zahtev je OF izpolnila, čeprav ni našla polnega razumevanja in soglasja niti pri svojih velikih zaveznikih protifašistične koalicije, zlasti glede vključitve Koroške v združeno Slovenijo, niti pri jugoslovanskem vodstvu, ki je namesto prostovoljne pripadnosti OF in njihove plodne družbene ustvarjalnosti terjalo zvesto izpolnjevanje državljanskih dolžnosti, s čimer so zvezni državni organi postopno kratili odločanje delovnih ljudi, med NOB združenih v osvobodilno fronto slovenskega naroda.

Dr. Ivan Križnar

VSESLOVENSKI PARTIZANSKI TABOR 97

(Ob 55-letnici bataljonov, odredov in brigad)

VOJAŠKO-STRATEŠKI POLOŽAJ SLOVENIJE V LETU 1942

S prihodom naci-fašističnega okupatorja, posebno še z njegovimi načrti in postopki, je bil do kraja ogrožen osnovni strateški interes Slovencev, obstoj naroda in njegovega etničnega prostora. Okupatorje svojo dolgoročno strategijo glede Slovenije usmeril prav na te vrednote, na biološko uničevanje naroda ter uničenje njegovega zgodovinsko etničnega prostora. Spoznanje, da tak načrt resnično obstoji in da se že od prvega dne okupacije izvaja, da je upor edina alternativa tem pošastnim nameram, je bil glavni motiv slovenskega naroda ob odločitvi, da si z oboroženim bojem zagotovi svoj obstanek in integriteto svojega etničnega ozemlja.

In kako je bil izvajan ta peklenski načrt? Po osvojitvi Slovenije so nacifašisti najprej med seboj razdelili Dravsko banovino, ki je bila samo še ostanek enotnega slovenskega etničnega prostora, razkosanega leta 1918. Pavelič je zahteval Belo Krajino, a dobil je le del ozemlja pri Bregani in ga takoj priključil NDH, brez okupacijske uprave. Madžari so posegli do "zgodovinske meje med Avstrijo in Ogrsko" in Prekmurje takoj priključili kot lastno, "osvobojeno" ozemlje. Nobene okupacijske uprave ni bilo, bili pa so ostri raznarodovalni ukrepi.

Hitler je Štajersko in Gorenjsko oblikoval kot Gau-e Rajha, z zahtevo, da se pred končno priključitvijo Rajhu izvedejo ukrepi, ki bi zagotovili, "da bi postala ta dežela zopet nemška": izseljevanje Slovencev na Hrvaško, v Srbijo, Bolgarijo, Italijo, na Kočevsko, vzhodno marko (Ukrajino) in v Rajh. Ostali ukrepi so bili: rasne preiskave za vsakega posameznega Slovenca, preiskava politične in narodnostne pripadnosti, vspostavljanje organizacije Heimatbunda in Kartner Volksbunda z oboroženo organizacijo Wehrmanschaft, angažiranje nacistične rasne "znanosti" o poreklu Slovencev, ponemčevanje imen in priimkov ter krajevnih imen; ponemčevanje šol, prepoved javne uporabe slovenskega jezika, aretacije in izgon vse inteligence, duhovnikov in nacionalno zavednih Slovencev.

Mussolini od samega začetka ni dosegel ciljev, kot si jih je zastavil. Hitlerju je moral prepustiti Gorenjsko, čeprav so njegove divizije prišle v Ljubljano tudi iz smeri Kranjske Gore. Zahteval je del Štajerske, južno od črte Maribor-Celje-Radgona, toda demarkacijsko črto je odredil Hitler sam: Rapalska meja od Šentvida pri Ljubljani do Bregane po desnem bregu Save. Ozemlje, ki je pripadlo Italiji, je bilo organizirano kot Ljubljanska pokrajina z elementi delne avtonomije ter s civilno in vojaško okupacijsko upravo, in je bilo že maja 1941.

priključeno kraljevini Italiji. Leta 1942 je bil predstavljen načrt o delni izselitvi Slovencev iz Ljubljanske pokrajine v Italijo ter poselitvi Ljubljanske pokrajine z Italijani.

Poklonitev "konsulte", sestavljene iz predstavnikov bivših političnih strank Mussoliniju in papežu v znak zahvale za priključitev Ljubljanske pokrajine k Italiji, je bila le potrditev, da Slovenci potrebujejo v borbi za svoj fizični in zgodovinski obstoj novo narodno vodstvo. V tem spoznanju je tudi odgovor, zakaj se je tako ogromna večina Slovencev opredelila za Osvobodilno fronto, ki je kmalu pokazala svojo vlogo v praksi ne samo kot borbena organizacija, ampak tudi na političnem in državnem področju in tako postala "država v državi". Pluralistična sestava OF je bila primer narodne enotnosti pri uresničevanju ciljev. Prvi med cilji je bil oborožen upor in boj proti okupatorju, da se ga onemogoči v njegovih načrtih. To je bila osnovna in najtežja naloga, posebno prehod od teoretične nujnosti odpora do uresničitve v praksi, to je do obroženega boja. Po številnih organizacijskih pripravah so se že v juniju 1941 oblikovale prve borbene skupine, nato pa do jeseni tudi čete in bataljoni. Začel se je štiriletni boj golorokega naroda za golo življenje, za svojo zemljo, za narodnostni obstoj, za etnično ozemlje s tedaj najmočnejšo politično in vojaško silo v Evropi. Začelo se je z borbo Molniške čete, z napadi na Šoštanj, na Lož, s poiskusom vstaje v kamniškem okraju, z borbo v Zasavju in Posavju. Nastopil je teror v Prekmurju, kjer sta bila obešena prva dva partizana, v Trstu je bilo izrečeno 9 smrtnih obsodb, decembra se je začela vstaja na zahodnem delu Gorenjske.

Okupator se je odzval na oboroženi upor z najstrožjimi ukrepi, kot so: številne smrtne obsodbe, obešanja, številne aretacije, internacija, požigi in zaplenitev imovine. Vojne akcije je izvajal z najbolj okrutnimi postopki in ogromno premočjo. Uspelo mu je zadati tudi težke udarce in izgube. Od 35 partizanskih čet je bilo 15 razbitih, od 7 bataljonov je bilo razbitih 5, od 2051 borcev enot, formiranih 1941. leta, jih je v vojni padlo več kot polovica. In vendar se je upor in oboroženi boj ne samo nadaljeval, ampak tudi širil, čeprav je bil vojaški položaj NOB, razen v Ljubljanski pokrajini, kamor so se ob koncu leta 1991 umaknili tudi nekateri deli enot s Štajerske in Gorenjske, dokaj težak, tako zaradi velikih izgub kot tudi zaradi strahovitega terorja okupatorja.

In v tej krizi je OF odigrala svojo vojno in politično vlogo. Skrbno je spremljala situacijo in tehtala, kje so ugodnejši pogoji za aktivnost enot, izvajala je reorganizacijo čet in bataljonov, posebno pozornost je namenjala težko prizadetim enotam, izvajala je mobilizacijo za njihovo popolnitev in za formiranje novih enot, s propagandno je širila vesti o uspehih in o žrtvah, organizirala je skrb za ranjene, za materialno oskrbo, negovala tovariške odnose, skrbela za podporo s terena itd. Vse to je zagotavljalo, kljub težkim izgubam, borbena moralo enot, prenašanje porazov ter kontinuiteto upora in oboroženega

boja na celotnem slovenskem ozemlju. In prav to je imelo pomemben strateški značaj v tej fazi NOB. Zato je tudi treba poudariti, da so borci in enote iz leta

1941 z ogromnimi žrtvami zagotovili nadaljni razvoj NOB v letu 1942, ko se je tako razširil, da je iz prvih partizanskih skupin, čet in bataljonov nastala narodnoosvobodilna vojska moči 17 bataljonov, 11 odredov in 4 brigad. Te enote so predstavljale udarno moč NOV in POS, ki je v letu 1943 narasla na 3 operativno strateške grupacije: 7. in 9. korpus in 4. operativna cona. Te so postale strateško pomemben faktor za antifašistično koalicijo, posebno za zahodne zaveznike, pa tudi za Nemce zaradi italijanske fronte. Vse tri grupacije so do konca II. svetovne vojne delovale na področju ljubljanskih vrat. Kljub strahovitim udarcem Nemcev, ki so se morali dobesedno prebijati skozi Slovenijo, da so prišli na fronto v Italiji, niso zapustile svojega operativnega prostora.

V vojaški zgodovini so poznani preboji iz obkolitve, toda preboj ešelonov strateške rezerve iz lastnega zaledja na lastno fronto ni poznan. Za nemške enote so bili največkrat težji preboji do fronte preko Slovenije, kot pa so bile v tistem času borbe na fronti. To so naše posebnosti. In niso bili samo Nemci tisti, ki so jih občutili. Te izkušnje so bile prisotne tudi leta 1991.

Potem, ko je v začetku leta 1942 preuredilo obstoječe partizanske čete in bataljone, si je Glavno poveljstvo kot osnovni strateški cilj zastavilo nalogo postopnega osvobajanja slovenskega ozemlja.

V tej fazi je bilo ocenjeno, da obstajajo pogoji, da se izbori osvobojeno ozemlje na Dolenjskem. Za doseg tega cilja je bila opredeljena ofenzivna taktika neprestanega pritiska na manjše in manj utrjene okupatorske postojanke. To je sovražnika prisililo, da se je začel umikati v večje postojanke. Tako je Notranjski odred izbojeval prvo partizansko osvobojeno ozemlje na Dolenjskem, na njem je OF pristopila k organiziranju oblastne funkcije. Po poljanski vstaji na Gorenjskem je bilo to prvo osvobojeno ozemlje in to ne v neprehodnih gorah, ampak na območju ljubljanskih vrat, v času viška moči Hitlerja in Mussolinija, ko je kljukasti križ pokrival področje od Norveške do severne Afrike, nemške armade pa so po okupaciji Evrope hitele proti Moskvi in Kavkazu. Tu v Sloveniji pa sta nastali najprej "Loška republika", nato pa še "Ižanska republika", da bi junija 1942 meja svobodnega ozemlja segala od Barja do Kolpe in od Save do Snežnika, z izjemo glavnih komunikacij, na katerih so bile blokirane tri italijanske divizije. Tudi v Dolomitih je bilo polosvobojeno področje. Taktika obrambe tega ozemlja je bila: neprestani napadi, blokiranje postojank in zaviranje. Okupator je bil koncentriran v močnih postopjankah, iz katerih je izvajal ofenzivne izpade na osvobojeno ozemlje, kjer je bil dočakan z elastično, aktivno obrambo.

Naloga, da se ponovno vzpodbudi upor na Štajerskem, kjer je ostal le zelo oslavljen I. Štajerski bataljon, je dobila prva Štajerska brigada, ki je bila kmalu po formiranju, aprila 1942, preimenovana v II. Grupo odredov. Ta enota je izšla iz II. Štajerskega bataljona. Delovala je zelo aktivno od Pugleda do Trebnjega.

V maju ni uspela izvršiti prehoda na Štajersko v reonu Litije, zato je ob koncu junija odšla na Štajersko preko Gorenjske. Po preboju nemške blokade na Blegošu, Jelovici in Krvavcu sta se na cilj prebila le dva oslabljena bataljona: I. bataljon preko Karavank, Koroške, Železne Kaple na Smrekovec, II. bataljon pa preko Kamniške Bistrice in Velike planine na Menino planino. Uspeh je bil plačan z velikimi žrtvami, komaj tretjina enot se je prebila do cilja in samo del ostalih enot se je z Jelovice prebil nazaj na Dolenjsko. Enote II. Grupe odredov, ki so uspeli priti na cilj, so s svojo aktivnostjo zagotovile nadaljni razvoj NOB na Štajerskem in že v 1943. letu dosegle tako stopnjo, da se je lahko formirala IV. operativna cona.

Blokade italijanskih postojank in obramba osvobojenega ozemlja so vse bolj dajale defenziven značaj partizanskim enotam in "udobje", posebno poveljstvom, ki so bila na osvobojenem ozemlju odmaknjena od bojne črte. Vse to je pripeljalo do deformacij in "vojvodskega" obnašanja poveljstev, ki je dobivalo take razsežnosti, da je vodstvo NOB odločno reagiralo, tudi javno v Slovenskem poročevalcu.

S ciljem širjenja odpora je na Primorsko odšel Loški odred. Kmalu zatem je bil formiran še Soški odred, ki je operativno pokrival severno Primorsko, na Brkinih pa je deloval Primorski bataljon Simona Gregorčiča.

Na tak razmah osvobodilnega gibanja je bilo pričakovati reakcijo okupatorjev. Nemci so bili prisiljeni namesto policijskega "čiščenja terena" uporabljati tudi redne vojne enote; že od Dražgoške bitke dalje. Italijani so uporabljali vojne enote že od prvih borb s partizani, policijske enote pa le za represijo nad civilnim prebivalstvom. Tako je bilo v Sloveniji odprto novo bojišče v Evropi, tisoče kilometrov daleč od tedanjih frontnih črt. Intenzivnost bojnih aktivnosti se je v Sloveniji tedaj pa do konca vojne neprestano povečevala. Posebnost je bila v tem, da to bojišče ni bilo v obliki klasične fronte, ampak je bilo razpotegnjeno po celem slovenskem etničnem prostoru. (Prav to se je ponovilo tudi 1991. leta, saj se je sočasno z blokado garnizonov vnel boj z napadnimi kolonami JLA na Dolenjskem, Štajerskem, v Prekmurju, na Koroškem, Gorenjskem, Primorskem in pri Ljubljani.) Poznano je, daje Hitler ob referiranju Himlerja 4. junija 1942. o borbah s partizanskimi enotami osebno razglasil Gorenjsko in Štajersko, poleg Hrvaške, Poljske, Ukrajine in Rusije, za vojna območja. Daje slovenski prostor bojišče, je priznal okupator tudi z javnimi sporočili o bojih s partizanskimi enotami in s posebnimi uredbami o vojnih conah. Tako so Italijani javno sporočili začetek velike italijanske ofenzive 16.7.1942. Potekala je v Ljubljanski pokrajini in to v več fazah do 4.11.1942. Objavili so vrsto ukrepov proti

prebivalstvu, nekateri so grozili s smrtno kaznijo. Cilj ofenzive je bil v z žico obkoljenem mestu v Ljubljani z masovno internacijo, zapori in streljanjem talcev uničiti "državo v državi". Desettisoči so bili odvedeni v taborišča, med številnimi na smrt obsojenimi je bil tudi organizacijski sekretar Tone Tomšič.

Na terenu so Italijani izvajali vojaško operacijo proti partizanskim enotam s širšim obkoljevanjem posameznih področij, s streljanjem civilov, požiganjem vasi, ropanjem in masovno internacijo na Rab. V operaciji je sodelovalo 80.000 vojakov. Samo na Notranjskem in južnem Kočevskem je bilo od začetka ofenzive do 6. avgusta po italijanskem poročilu ustreljenih 1.184 ljudi, poleg tega so bile požgane številne vasi. In vendar je general Robotti kritiziral svoje enote z ugotovitvijo: "Premalo je pobitih!". Italijanski udarci so bili siloviti in do skrajnosti brezobzirni.

Na Notranjskem se je v tretji fazi ofenzive prvič pojavila tudi "bela garda", oborožena oblika kolaboracije. To je bila nova faza izdajalske aktivnosti reakcije in Cerkve v Ljubljanski pokrajini. General Roatta je Mussolinija na referiranju v Gorici 31. julija 1942 obvestil, daje "katoliški del Slovencev pod vodstvom klera ustanovil oborožene enote". Mussolini je na to pristal, toda "brez vsake obveznosti". Prav tako je dejal, da ne bi imel nič proti preselitvi večine prebivalstva iz Ljubljanske pokrajine.

Glavni del vodstva NOB se je znašel v toku italijanske ofenzive na Rogu v obroču, a operativni štab Glavnega poveljstva je uspešno opravil pomembne naloge, saj je bil izven obroča. Zbiral je razbite enote, oblikoval manevrske bataljone in jih usmerjal v hrbet Italijanom; Tomšičevo brigado, ki je bila formirana v juliju 1942, dele Krškega in dele Zapadnodolenjskega odreda pa v akciji razorožitve bele garde, saj se je nevarno širila. Beblerjev operativni štab je pristopil tudi k formiranju manevrskih brigad, in to iz enot, ki so se z manevrom uspešno izognile italijanskim obročem. Tako so bile v septembru formirane Gubčeva in Cankarjeva, v začetku oktobra pa še Šercerjeva brigada. S tem so bili ustvarjeni pogoji, da se v čim krajšem času preživi kriza in udarci italijanske ofenzive in preide v protiofenzivo, posebno proti beli gardi, saj je pretila ena največjih nevarnosti, da se boj proti okupatorju spremeni v državljansko vojno.

Ofenzivna opredelitev partizanskih enot je prisilila belo gardo, da ni mogla delovati kot samostojna vojna formacija, ne glede na stališča Mussolinija, ampak le pod zaščito, v sestavi in pod poveljstvom fašistov. Imeli so enako plačo kot "M" (Mussolinijevi) bataljoni. To glede na stališče okupatorja, da niso sprejemljivi nobeni drugačni pogoji ampak polna podrejenost bele garde in njenega angažiranja v borbah s partizani, ni slučajno. Vse to je razgalilo njihovo kolaboracijo in izdajstvo naroda. Belogardisti so neomejeno uporabljali cerkve in cerkvene objekte (župnišča itd.) za svoje utrjene točke in postojanke, kar je bilo italijanski vojski z odlokom Visokega komisarja, objavljenim 5. julija 1942,

prepovedano. Belogardisti niso nikjer na silo vstopili v te objekte, torej je Cerkev to njim dovolila.

V oktobru 1942 je bila izvršena reorganizacija Glavnega poveljstva. Direktno so mu bile podrejene vse štiri brigade in šest tedanjih odredov. Del vodstva je iz začasne baze v Podlipoglavu odšel v novo bazo v Dolomitih, Kardelj in Kidrič sta odšla v Ljubljano na Vrhovni plenum OF, del pa je ostal na terenu z operativnimi enotami.

V tem času so se močno razmahnile akcije brigad in odredov; pri Podbočju, na Suhorju, v Žužemberku, Mimski, Temeniški dolini, na Mokrcu in pred Ljubljano (Dolomitski odred). Udarna sposobnost brigad je dokazana z osvajanjem utrjenih postojank, kot so bile Suhor, Ajdovec, Dob in druge. K izurjenosti in ofenzivnosti v vojaškem pogledu so pripomogli tudi oficirji, kijih je s ciljem prenašanja izkušenj v Slovenijo napotil Vrhovni štab.

V decembru 1942 je bila izvršena nova reorganizacija partizanskih enot, in to na nivoju poveljevanja. Ustanovljene so bile štiri operativne cone: I. Dolenjska cona z Gubčevo in Cankarjevo brigado, ter Zapadnodolenjskim in Vzhodnodolenjskim odredom; II. Notranjska cona s Tomšičevo in Šercerjevo brigado ter Notranjskim odredom; III. Alpska cona (Gorenjska in Primorska) s Soškim, Gorenjskim in Dolomitskim odredom; IV. Štajerska cona z Moravškim, Kamniškim, Kozjanskim in Savinjskim odredom ter Pohorskim bataljonom.

Partizanska protiofenziva seje nadaljevala, bila je prekinjena samo v času, ko so po ukazu Vrhovnega štaba tri slovenske brigade skupaj s hrvaškimi partizani vpadle v hrbet okupatorskim enotam, ki so sredi januarja 1943 izvajale veliko IV. ofenzivo na Hrvaškem in v Bosni. Brigade so s področja Žumberka z udarom v smeri Karlovca uspešno opravile to nalogo, nato pa v Sloveniji nadaljevale svojo ofenzivo s čiščenjem Suhe krajine in ofenzivo končale ob koncu marca z veliko zmago nad Italijani v Jelenovem žlebu. Usposobljenost brigad in drugih enot je neprestano tako uspešno napredovala, da so bile julija 1943 formirane I. in II. Slovenska partizanska divizija, kasneje preimenovane v XIV. in XV. divizijo, ki so izvršile eno glavnih stateških nalog NOV in POS: razorožitev italijanskih divizij v Ljubljanski pokrajini ob kapitulaciji Italije.

Na Štajerskem je I. Štajerski bataljon kljub izredno težkim pogojem preživetja pozimi in kljub znatnim izgubam že v zgodnji pomladi 1942 začel z aktivnostjo. Na Ptujskem polju je delovala Lackova četa, ki pa so jo Nemci kmalu uničili. Na Kozjanskem se je oblikovala četa. Kamniški bataljon se je vključil v Kokrški odred. Po prihodu delov II. Grupe odredov so bili formirani Pohorski, Zasavski, Savinjski in Kozjanski bataljon. Pohorski bataljon je v začetku dokaj uspešno manevriral, 8.1.1943 pa je padel do zadnjega moža. Savinjski bataljon je kmalu doživel težke izgube na Čreti. Del njegovih enot se je prebil na Moravško in se tam preformimi v Moravški bataljon.

Nemci so ves čas izvajali strahoten teror, po njihovi evidenci so do decembra 1942 ustrelili 1034 talcev, vse svoje partizanov in talcev pa internirali. Streljanje talcev je bilo takorekoč masovno, ob koncu junija so v Celju ustrelili skupino 60 talcev, 2.10.1942 pa v Mariboru 144. Zapornike so streljali tudi "po potrebi" ali po "navodilih". V okrožnici Himlerja z dne 25.6.1942 je zapisano, da je treba "iztrebiti vse moške v partizanskih družinah". Poveljnik zaporov v Celju je dobil nalogo, da mora izprazniti zapore, "zapornike premestiti ali pa postreliti", da bo prostor za "predstoječo" akcijo.

Na Gorenjskem je bil v juniju 1942 zelo aktiven Kokrški odred, enote Cankarjevega in Poljanskega bataljona pa so sodelovale z II. grupo odredov pri prehodu na Štajersko. Kokrški odred je imel kasneje težke izgube pod Krvavcem in v Udenborštu. Gorenjski partizani so v tem času dobili bitko pri mobilizaciji, ki so jo izvajali Nemci. Gorenjski odred je narastel kar na devet bataljonov: Jelovski, Pokljuški, Poljanski, Selški, Koroški, Kranjski, Loški in Dražgoški. Kljub takemu naraščanju enot pa večjih akcij ni bilo.

V tem času je bilo zaslutiti poskuse organiziranja bele garde na Gorenjskem, toda Gestapo ji ni zaupal. Nudili so se za borbo proti partizanom, Gestapo pa je bil prepričan, da je to delo policije. Delegacije Slovencev je v Kamniku Nemcem izjavila, da so pripravljeni nastopiti proti partizanom. Tudi šef policije in Gestapa na Bledu piše v poročilu za junij 1942 o akciji "nacional-slovenskih krogov" za ustanovitev bele garde (Weisgardistische Organization) na Gorenjskem.

Na Primorskem je bilo spomladi 1942 okrog 150 partizanov in to v treh skupinah (vipavska, trnovska in brkinska). Po prihodu Loškega odreda v jeseni 1942 so se formirali Gregorčičev, Tolminski in Kraški bataljon. To je bila osnova, iz katere sta bila v februarju 1943 formirana dva odreda, Severnoprimorski in Južnoprimorski, iz njiju pa sta aprila 1943 nastali Gregorčičeva in Gradnikova brigada, ki sta že maja izvedli vdor v smeri Beneške Slovenije: Gradnikova je dosegla Nadižo, Gregorčičeva pa je že po prehodu Soče bila hude boje. Velike izgube so primorski partizani doživeli 26. aprila 1943 na Golobamiku.

Za dejavnost partizanov na Primorskem se je začel že maja 1942 zanimati generalštab v Rimu, saj je bilo to področje tedaj integralni del Italije. Prišlo je do novega vala terorja. Sam Mussolini je v Gorici ukazal, da je "treba vse družine partizanov iztrebiti".

18.2.1943 je bil sestanek slovenskih duhovnikov v Gorici, ki so ocenili, da je partizansko gibanje, čeprav ga vodijo komunisti, oboroženo gibanje za narodno osvoboditev, da med partizani prevladujejo narodnjaki in da je prav, da

slovenska duhovščina na Primorskem to gibanje podpira. Od goriškega škofa so zahtevali, da duhovnikom prepove protipartizanske pridige. Opredelili so se, da ne bodo stopili v OF, bodo pa podpirali partizane.

Koroška je doživljala strahovit nemški pritisk. Sredi julija 1942 seje v okolici Železne Kaple in Obirskega jezera zadrževala patrola Kokrškega odreda. Pomemben dogodek v tem času je prehod Kranjčevega bataljona II. Grupe odredov na Koroško (namenjen na Štajersko), ko so Korošci izrazili svoje domoljubje. Decembra 1942 je bila pod Peco formirana četa koroških partizanov, kije marca 1943 prerasla v Koroški bataljon.

Z zornega kota vojaško strateškega položaja Slovenije vsi dogodki v letih 1941 in 1942 nedvomno dokazujejo kontinuiteto in konstanten razvoj oboroženega boja od sredine 1941. dalje, da bi že v sredini 1942. slovenska partizanska vojska dosegla tako bojno stopnjo, da so o tem razpravljali na najvišjih nivojih v rimskem generalštabu in v berlinski Ober-komand Wehrmacht. Dokumentirano je, da sta o tem junija 1942 razpravljala celo Himler in Hitler, ki je že tedaj razglasil Slovenijo za vojno območje-glede na številčno in udarno moč ter intenzivnost delovanja tedanjih slovenskih partizanskih enot. V danes skoraj nerazumljivo težkih pogojih so slovenski partizani ob ogromnih lastnih in narodovih naporih in žrtvah dokazali, da so Slovenci odločeni, da z orožjem v roku ohranijo svoj nacionalni obstoj na svojem etničnem ozemlju. Okupatorji so morali priznati, da Slovenija ni letovišče, ampak bojišče, čeprav je bila priključena Mussolinijevi Italiji in Hitlerjevemu Rajhu.

Enote NOV in POS, ki so odigrale tako zgodovinsko vlogo, zaslužijo ob 55-letnici svojega formiranja posebno čast in priznanje. To naj bo obeleženo na Vseslovenskem partizanskem taboru v Prečni pri Novem mestu 21. junija 1997. Na njihove bojne zastave bo pripet častni trak, ki ima veličasten zgodovinski značaj.

Lado Kocijan

(Viri: Zdravko Klanjšek, NOB na Slovenskem, VZI in IZDG, 1978
Skupina avtorjev, Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba 1979
Monografije enot NOV in POS)

LETO 1942 NA DOLENJSKEM

Letošnji vseslovenki partizanski tabor 21. junija v Prečni pri Novem mestu bo tudi priložnost, da obudimo spomin na zgodovinsko dogajanje pred 55 leti, ko je sredi druge svetovne vojne Dolenjska postala osrednje prizorišče slovenskega upora proti okupatorjem in zibelka prvih partizanskih odredov ter brigad.

Spomladi in v začetku poletja leta 1942, torej v času, ko sta Hitler in Mussolini s svojima vojskama obvladovala skoraj vso Evropo, osvajala severno Afriko in zmagoslavno napovedovala zavzetje Moskve in Stalingrada ter prodor na Kavkaz, je pri nas med ljubljansko kotlino in Kolpo nastalo prostrano osvobojeno ozemlje, ki so ga osvobodilne slovenske partizanske enote. Čeprav so imeli Italijani ogromno vojaško premoč, so bili prisiljeni umakniti svoje postojanke iz vseh manjših krajev; zadržali so jih le v večjih središčih ob glavnih prometnicah. Partizanske čete so s prihodom številnih prostovoljcev kmalu prerasle v bataljone, odrede in grupe odredov.

Na osvobojenem ozemlju, ki so ga ob pomoči domačega prebivalstva z zasedami in cestnimi zaporami varovali partizani, je spet začelo teči običajno mimo življenje in oglasila se je slovenska pesem. Kakor da ni vojne, so kmetje neovirano obdelovali svoja polja, pasli živino, kosilili, želi in pospravljali pridelek. Partizani so Italijanom preprečili ropanje po vaseh in sekanje ter odvažanje lesa iz slovenskih gozdov, onemogočili mobilizacijo v italijansko vojsko in umiranje Slovencev na svetovnih bojiščih.

V svoji knjigi spominov sem že opisal, kako smo aktivisti OF in partizani v novomeškem okrožju doživljali tiste dni skupaj s prebivalstvom dolenjskih vasi. Po odpravi okupatorske uprave so življenje v osvobojenih krajih urejali odbori OF, kjerkoli je bilo mogoče pa smo izvedli splošne volitve v narodnoosvobodilne odbore, nove organe ljudske oblasti. Na volitvah so prvič na Slovenskem enakopravno sodelovale tudi ženske. Velik odmev med ljudmi je imela razdelitev zemlje tujih graščakov, ki so se bili takoj po prihodu okupatorjev tesno povezali z njimi. Vendar veleposestniških gozdov niso delili, temveč so jih kot splošno narodovo bogastvo zavarovali pred divjo sečnjo. Partizani so razgibavali življenje na podeželju s kulturnimi prireditvami, v katere seje hitro vključila vaška mladina. Pestro dogajanje na osvobojenem ozemlju v letu 1942 je slikovito opisal tudi Radko Polič v svoji knjigi Čudežna pomlad.

Ta čudežna pomlad je seveda vznemirila fašistične okupatorje, pa tudi slovenske politične in cerkvene veljake, ki so se povezali z okupatorji, da bi ohranili svojo oblast med ljudstvom, utemeljeno na tradicionalni podložniški miselnosti in hlapčevanju.

Nemci in Italijani so v začetku poletja napravili načrt za veliko skupno vojaško ofenzivo, s katero naj bi za vselej zlomili slovenski narodni upor. Italijani so v ta namen zbrali skoraj 80.000 vojakov, organizirali najprej obsežne policijske racije v Ljubljani, nato pa so pričeli 16. julija svoj uničevalski pohod prek celotnega ozemlja t.i. Ljubljanske pokrajine. Razglasili so, da gre za boj proti komunizmu, njene resnične namene pa je odkrito izpovedal fašistični vodja Mussolini v svojem govoru v Gorici, ko je zbranim vojaškim poveljnikom naročil, da je treba vse Slovence obravnavati kot sovražnike in proti njim delovati brez prizanašanja.

Znano je, daje italijanska ofenziva - po silovitih bojih za očiščenje Kočevskega Roga imenovana tudi roška ofenziva - trajala skoraj tri mesece in povzročila nečloveško gorje povsod, kjer je divjala. Partizanske vojske ji ni uspelo uničiti, strahovito pa se je izživljala nad civilnim prebivalstvom. Okupatorji so požgali več sto slovenskih vasi, ubili veliko število neoboroženih ljudi, okrog 20.000 Slovencev pa odpeljali v ječe in internacijo.

V teh težkih, tragičnih trenutkih so zločinski pohod tujih okupatorjev proti slovenskemu ljudstvu podprli tudi slovenski cerkveni in strankarski voditelji iz vrst "protirevolucionarnega" tabora in zapeljali v sodelovanju z okupatorjem velik del prebivalstva. To jim je uspelo z zlorabo verskih čustev, pa tudi zaradi strahu, ki ga je povzročil okupatorjev teror. Marsikdo, ki je bil prej privrženec osvobodilnega gibanja, si je skušal pred okupatorji reševati imetje in življenje tako, da se je podal pod "zaščito" Italijanov ali v oborožene oddelke "protikomunistične milice", ki so jo Italijani plačevali, oboroževali in nadzirali. Udeležba slovenskih pomagačev v tujih policijskih in vojaških operacijah je pomenila veliko uslugo okupatorjem, saj jim je omogočala, da so z njihovo pomočjo, znanjem jezika, poznavanjem razmer in ljudi odkrivali skrivne poti in bivališča partizanov ter organizacijo in podpornike ali simpatizerje OF med prebivalstvom. Po svojem sovraštvu do vsega, kar so označevali kot komunizem, in po krvoločnosti, razjžarjeni v verskem fanatizmu, pa so domači kalaborantje pogosto celo prekašali svoje gospodarje.

Dandanašnji pogosto slišimo opravičevanje kalaboracije s trditvami, daje do nje prišlo zgolj zaradi nujnosti samozaščite prebivalstva pred nasiljem partizanskega gibanja. To naj bi prav na Dolenjskem in Notranjskem prisililo ljudi, da so se zatekli k ustanavljanju vaških straž oziroma v belo gardo in domobranstvo.

Kdorkoli je sam doživljal te čase na Dolenjskem, dobro ve, kako daleč je takšno izgovarjanje od resnice. Tudi zanesljivi zgodovinski viri dokazujejo, da se kalaboracija v Ljubljanski pokrajini ni začela šele leta 1942 in ne na Dolenjskem. Idejne korenine je imela že v predvojnem času, v dolgoletni protikomunistični gonji slovenske Katoliške cerkve in politikov, ki niso skrivali svojih sipatij do fašističnih režimov v Evropi. Udejanila pa se je takoj po

italijanski zasedbi Ljubljane in dela slovenskega ozemlja, ko so se slovenski strankarski in cerkveni veljaki odločili za sodelovanje s fašistično oblastjo. Že prav od nastanka OF so obstajali njeno delovanje kot komunistično zaroto, čeprav je bila odprta vsem Slovencem. Ljubljanski škof Gregorij Rožman je že oktobra 1941 v svojem t.i. pastirskem pismu označil osvobodilno gibanje za nerazsodno in škodljivo ter opozoril na papeško okrožnico, ki prepoveduje kakršnokoli sodelovanje s komunisti. Njegovo pismo je odločilno vplivalo na ravnanje slovenske duhovščine v Ljubljanski pokrajini. Dejstvo je, da so že konec pomladi 1942 prav Slovenci iz vrst protirevolucionarnega tabora in celo sam škof Rožman pošiljali Italijanom spomenice, v katerih so grajali italijansko zasedbeno politiko, ker da ni dovolj odločna in uspešna v boju proti partizanstvu ter ponujali svojo pomoč za "učinkovitejše" ukrepanje. Italijani so že junija 1942 sprejeli v svojo službo četniško-belogardistično Legijo smrti in pričeli organizirati vaške straže v okviru t.i. Prostovoljne komunistične milice. Njene enote so se v roški ofenzivi odkrito bojevale na strani okupatorjev, mnogo dotlej prikritih nasprotnikov OF pa se je izkazalo tako, da so okupatorjem izročali spiske njenih sodelavcev ali privržencev in s tem povzročili njihovo zajetje, internacijo ali celo smrt.

Z opisom širših razsežnosti in časovnega poteka nastajanja tako ostre delitve med Slovenci ne želim prikrivati dejstva, da je tudi na partizanski strani prišlo do nekaterih samovoljnih in nerazumnih dejanj, ki so v posameznih okoljih povzročala nezaupanje in strah med ljudmi ter občutek zaskrbljenosti za ohranitev njihovega imetja ali celo življenj. Izvršni odbor OF in tudi Centralni komite Komunistične stranke sta odločno nastopila proti takšnim pojavom, ki jih večna partizanov ni odobraval; boleče so prizadeli tudi marsikoga iz naših vrst. Vendar s temi pojavi v osvobodilnem gibanju ni mogoče opravičevati nepreimerljivo večjega zla, ki gaje slovenskemu narodu povzročila kolaboracija s fašističnimi in nacističnimi okupatorji.

V obdobju najhujšega okupatorjevega divjanja in nastopa oboroženih belogardističnih oddelkov je slovenska partizanska vojska ob podpori prebivalstva vzdržala vse preizkušnje in se z ustanovitvijo štirih udarnih brigad preoblikovala v še trdnejšo in za večje manevrske akcije usposobljeno vojaško silo. Že v juliju in v začetku septembra sta nastali udarni brigadi Toneta Tomšiča in Matije Gubca, v septembru pa udarni brigadi Ivana Cankarja in Ljuba Šercerja. Na ožja geografska območja je bilo vezano še pet odredov: Zapadnodolenjski, Vzhodnodolenjski, Notranjski, Dolomitski in Belokranjski.

Razvoj partizanstva v letu 1942 od prvih vodov in čet do odredov in brigad je prav gotovo eden največjih uspehov slovenskega osvobodilnega boja. Tako se je slovenska partizanska vojska že v letu 1942 usposobila za velike naloge in preizkušnje v nadaljevanju vojne ter za odločnejši vojaški nastop v drugih slovenskih pokrajinah. Niti v najbolj kritičnih trenutkih in celo takrat, ko je to

svetoval Vrhovni štab narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, slovenska partizanska vojska ni zapustila ozemlja Slovenije.

Vzporedno z razvojem bojnih enot so se razvijali tudi pomembni segmenti zaledne vojaške ureditve, zlasti partizanska saniteta in mreža kurirskih zvez. Ustanovitev skritih, dobro zavarovanih bolnišnic v gorskem prostranstvu Kočevskega Roga in druge, je bila iznajdljiva, humana zamisel požrtvovalnih zdravnikov, kije do konca vojne omogočila zdravljenje okoli 20.000 ranjencev. V prve kurirske postaje, ki so postale osnova razvejane mreže terenskih vodov po vsej Sloveniji, so bili jeseni leta 1942 sprejeti najboljši poznavalci skrivnih poti in prehodov. Po tem sistemu zvez so iznajdljivi in hrabri kurirji prenašali zaupno pošto ter vodili ljudi tudi po najnevarnejših in najtežavnejših poteh prek vsega slovenskega etničnega ozemlja.

V tem bežnem pregledu dogajanja v letu 1942 na Dolenjskem moram še zlasti poudariti vsestranski prispevek prebivalstva narodnoosvobodilnemu boju, pa tudi njegovo trpljenje in žrtve. Dolenjski človek, garač na skromnem koščku zemlje, ki je bil v stoletni dobi gospodstva tujih fevdalcev najhuje izkoriščani tlačan med Slovenci, ki je preživel največ turških vpadov in gaje še v času pred drugo svetovno vojno močno pestila gospodarska in kulturna zaostalost, je doživel tudi največ zla druge svetovne vojne. Dejstvo, daje prav v tem predelu slovenskega ozelja prišlo do najbolj krvavega spopada dveh ideoloških in političnih usmeritev ter do globokega razkola med ljudmi, ki je razdelil celo posamezne družine, ne pomeni, da se je to zgodilo po krivdi ali volji njegovih prebivalcev. Zlo je prišlo od drugod in je bilo posledica širših svetovnih delitev, zlasti pa same vojne, ki so jo zanetili fašistični in nacistični osvajalci. Zato odgovornosti za prestano gorje ni mogoče pripisovati ljudem, ki so se na tem območju znašli v primežu političnih in vojaških spopadov ter si stali nasproti v sovražnih vojaških taborih, temveč idejnemu voditeljem in organizatorjem kolaboracije.

Tega dejstva se je velike večina partizanov zavedala že v prvih povojnih letih, ko smo se zavzemali za preseganje razlikovanja med prebivalstvom pri obnovi porušenih domov, pravici do šolanja otrok ali pri zaposlovanju in drugih možnostih napredka. Že mnogo prej, preden so se oglasile javne pobude o spravi in čeprav se v srcih posameznikov še niso zacelile krvave rane iz vojnih let, so se v vsakdanjem življenju začele rušiti pregrade med ljudmi in zamirati stara sovraštva. Zlasti mladi so stopali v življenje neobremenjeni s preteklostjo svojih staršev.

V zadnjih letih se veliko govori o spravi, vendar je marsikdaj videti, da se med ljudmi znova obuja in pogloblja medsebojno obtoževanje in neti sovraštvo.

Namen letošnjega partizanskega tabora prav gotovo ni obnavljanje starih sporov in delitev. Pomenil naj bi priznanje Dolenjski za vse, kar je prispevala k osvoboditvi Slovenije, za vso pomoč, ki so je bili v skromnih domovih in vaseh deležni ne samo dolenjski partizani, ampak tudi borci in aktivisti, zaledni delavci in mnogi drugi udeleženci osvobodilnega boja iz vseh predelov Slovenije. Pomenil naj bi tudi priložnost, da se udeleženci tabora seznanijo z napredkom, ki gaje Dolenjska dosegla v zadnjih desetletjih, predvsem z znanjem, trdom in pridnostjo svojih ljudi.

Bogdan Osolnik

PARTIZANSKI BATALJONI

NEPOKORJENI DOLENJCI - 1. DOLENJSKI PARTIZANSKI BATALJON

V prvih dveh mesecih leta 1942 je nastala enota dolenskih partizanov, ki je težila k višji vojaški obliki. Zadrževali so se predvsem na Frati, Kulovih selih, Malem vrhu, Jeleniči, Gornji Topli rebri in Rdečem kamnu. Bili so torej ustvarjeni pogoji za ustanovitev 1. Dolenjskega partizanskega bataljona, kar se je zgodilo 3. marca 1942 na Gornji Topli Rebri. OK KPS Novo mesto je za komandanta bataljona imenoval Ivana Moreta-Žana, za namestnika pa Franca Pirkoviča-Čorta, medtem ko je Glavno poveljstvo že prej za političnega komisarja bataljona določilo Dušana Pirjevca-Ahaca. Bataljon je imel 4 čete z naslednjimi komandirji:

- 1. četa: komandir Janez Mam-Črtomir, politični komisar Niko Šilih-Nikič;
- 2. četa: komandir Dušan Švara-Dule, politični komisar Nace Majcen-Taras;
- 3. četa: komandir Franc Pirkovič-Čort, politični komisar Jože Grbac-Ge;
- 4. četa: komandir Jože Prijatelj-Slobodan, politični komisar Jože Slak-Silvo.

Po žužemberški akciji, napadu na tamkajšnjo karabinjersko postajo (26. marca) seje bataljon v Dobruškem gozdu pri Rdečem Kalu razšel. Tako je odšla 1. četa na mimosko in trebanjsko območje, 2. četa na tedanjo italijansko-nemško mejo do levega brega Krke, 3. četa pa na Gorjance, to je na podgorjansko območje do desnega brega Krke. Pri načrtovanju in izvajanju posameznih akcij so čete delovale popolnoma samostojno. Skupno jim je bilo: vojaško in politično usposabljanje borcev, postavljanje stalnih dnevnih zased, zastraševanje in napadanje manjših sovražnikovih postojank, širjenje osvobojenega ozemlja, krepitev OF - narodnoosvobodilnih odborov in zanesljive obveščevalne mreže, odkrivanje in razbijanje zarodkov izdajstva, zbiranje vojaške opreme in življenjskih potrebščin za partizanske enote.

Delovanje 1. Dolenjskega partizanskega bataljona je spomladi 1942 omogočilo velik razmah organizacije OF v tem delu Dolenjske. Partizani so potisnili Italijane iz manjših postojank v večje. Na osvobojenem ozemlju, kije nastalo za umikajočimi se Italijani, seje začelo izredno živahno politično delo. Partizani so se tesno povezali z ljudmi po vaseh, še posebej s terenskimi odbori OF. Z njihovo pomočjo so organizirali akcije, na primer rušenje železniških prog, cest in drugih objektov, ki jih je uporabljal okupator. Pomembna dejavnost bataljona in njegovih čet je bila razlaščenje imo vine narodnih izdajalcev, sodelavcev okupatorja, med katerimi so bili tudi nekdanji gospodarji bogate Dolenjske.

Po podatkih še živečih borcev povzemamo, daje okoli 60 odstotkov borcev tega bataljona prejelo priznanje partizanska spomenica 1941. Veliko prvoborcev je izgubilo življenje, od nekoliko več kot štiristo borcev bataljona jih je okoli 160 padlo ali bilo ubitih, nekaj pa jih je umrlo tudi v taboriščih.

Iz bataljona je bilo razglašanih šest narodnih herojev: Viktor Avbelj-Rudi, Stane Potočar-Lazar, Mirko Jerman, Ivan Kovačič-Efenka, Jože Slak-Silvo in Franc Krese-Čoban. Do konca vojne so postali mnogi borci bataljona komandanti oziroma člani poveljstev bataljonov, odredov, brigad, divizij in celo korpusa. Več borcev je doseglo čin generala, še več pa čine oficirjev od zastavnika do polkovnika.

Ob žužembski akciji je imel bataljon 170 borcev. Do ustanovitve Dolenjskega odreda s štirimi bataljoni (3. bataljon je nastal iz čete Martina Kosa in čete Južnodolenjskega bataljona, ki nista pripadala 1. Dolenjskemu partizanskemu bataljonu) 7. maja 1942 na Blatnem klancu, v katerega se je tedaj preoblikoval in postal del III. grupe odredov Slovenije, je narastel že na okoli 400 borcev in je bil med najmočnejšimi partizanskimi enotami v Sloveniji.

Po vojni so 1. Dolenjskemu partizanskemu bataljonu občine Novo mesto (1981), Trebnje (1983) in Krško (1985) podelile domicilne listine z namenom, da se ohrani izročilo narodnoosvobodilnega boja in ne pozabi na prispevek, ki so ga v tem boju dali njegovi borci.

Dušan Švara

POLJANSKI BATALJON

Poljanski bataljon je bil ustanovljen 24. aprila 1943 na Brdanskem kuclju nad Vinharji v Poljanski dolini. Nastal je iz borcev Cankarjevega bataljona leta 1941, junija pa se je bataljonu pridružilo okoli 80 borcev v-prosto voljcev, ki so prišli na Gorenjsko iz Polhograjskih Dolomitov. V svojem sestavu je imel tri čete: Selško, Loško in Poljansko, spadal je pod štab I.grupe odredov. V času obstoja je bilo v bataljonu 236 borcev.

Prvi komandant bataljona je bil Jože Kranjc-Žakelj, španski borec, drugi Stane Starc-Fazan, tretji Gašper Dolinar-Mihajlo, politkomisarji pa Maks Krmelj-Matija, Jože Čemič-Kostja in Evgen Matejka-Pemc.

Bataljon je deloval na območju Poljanske in Selške doline, na vzhodu od Škofje Loke pa vse do Kranja in Medvod, t.j. na območju, kjer so se dotedaj odvijali

največji boji gorenjskih partizanov. Zato je bilo to območje sedaj prepreženo z gosto mrežo sovražnih postojank, še posebej nemško-italijanska mejna črta. Da bi Nemci preprečili prehode med partizani na gorenjski in ljubljanski strani in tamkajšnjim osrednjim partizanskim vodstvom, so iz mejne črte izselili prebivalstvo, izsekavali gozdove in postavljali visoke žične ovire, posejane z različnimi protipehotnimi minami. V takšnih razmerah je bataljon deloval pretežno po četah in skupinah.

Borci so napadali nemške policijske in orožniške patrulje, motoma vozila, rušili cestne in železniške komunikacije, onesposabljali proizvodne obrate, ki so delovali za potrebe nemške vojske, razoroževali vaške straže, kaznovali pa tudi izdajalce, ki so vohunili in prijavljali partizane in aktiviste OF. Preko dneva 26. junija je bataljon več kot osem ur napadal 90 člansko posadko nemške obmejne enote v Črnem vrhu nad Polhov Gradcem, več napadov pa je izvršil tudi na postojanke v Lučinah, Gorenji vasi, Trebiji, Poljanah in drugod. 5. junija so borci Loške čete nad Osolnikom nad Medvodami, skupaj z nad 100 borci, ki so dan prejšnji dan prišli na Gorenjsko iz Polhograjskih Dolomitov, vodili celodnevni spopad s številnimi nemškimi silami, ki so nameravali partizane obkoluti in uničiti.

Največje spopade pa je bataljon imel v času nemške ofenzive, imenovane "Encijan", ki so jo Nemci organizirali v času prihoda v 2. grupe odredov preko Gorenjske na Štajersko. Ofenziva se je pričela prve dni julija, v njej je sodelovalo več tisoč policistov s težkim orožjem, oklopnimi vozili in celo tanki. Skupaj z borci 2. grupe, odredov so več kot dva meseca vodili neprestane boje in spopade vse od mejne črte na Pasji ravni, Gabrški gori, Starem vrhu, na Blegošu, kjer je padlo 16 borcev Poljanske čete in na Jelovici, kjer je 9. septembra padlo 27 borcev Selške čete. Po vseh hudih bojih in spopadih, ki so na Gorenjskem divjali zlasti v letu 1942, je ostal bataljon skoraj razpolovljen, padla pa sta tudi komandant in politkomisar I. grupe odredov. V vseh bojih in spopadih v letu 1942 pa so imeli tudi Nemci zelo velike izgube.

V poletju se je Loška četa tega bataljona zadrževala tudi onstran italijanske meje na cerkljanskem in idrijskem območju, kjer je doživljala veliko navdušenje prebivalstva.

Jeseni je iz bataljona na terensko politično delo odšlo okoli 25 borcev, ustanovili pa so tudi prvi dve partizanski tehniki za tiskanje partizanske literature.

Od oktobra do decembra 1942 sta Poljanska in Loška četa začasno spadali pod poveljstvo Dolomitskega odreda, ob reorganizaciji slovenske partizanske vojske 26. decembra 1942 pa sta bili vključeni v Gorenjski odred, del borcev Selške čete pa se je v Gorenjski odred vključil že oktobra, po napadu na Lipniški planini.

Iz vrst bataljona sta izšla narodna heroja Maks Krmelj-Matija in Evgen Matejka-Pemc, padel.

Tone Peternel in Franc Štefe-Miško

GORJANSKI BATALJON

Ta največja partizanska enota na Gorjancih je bila ustanovljena na Pragu nad Javorovico 13. maja 1942. Gorjanski bataljon je imel ob ustanovitvi 150 borcev. Nastal je iz dotedanje Gorjanske čete. Imel je tri čete: prvo - Kostanjeviško, drugo - Šentjemejsko in tretjo - Brusniško. Prvi komandant bataljona je bil Franc Pirkovič-Čort, politični komisar pa Tone Šušteršič-Tine Železnik.

Gorjanski bataljon so sestavljali predvsem domačini - prostovoljci, večinoma kmetje, v povprečju stari okoli 23 let. Oboroženi so bili s težkim in lahkim mitraljezom, puškami in bombami. Od ustanovitve 13. maja pa do 1. junija je bataljon svoje število podvojil ter štel 301 borca.

Operativno področje bataljona je bilo vojaško zelo izpostavljeno. Bilo je zasedeno z vojskami in policijskim aparatom treh sovražnih držav: Musolilnijevo Italijo, Hitlerjevo Nemčijo, Paveličevo Nezavisno državo Hrvaško pa še z vojaškimi enotami bele garde.

Bataljon je bil disciplinirana, odporna in izredno gibljiva partizanska enota. Izvedel je na desetine uspešnih napadov na utrjene postojanke, samostojno ali pa v sodelovanju z drugimi slovenskimi in hrvaškimi enotami, med drugim v

Brusnicah, Ratežu, pri Zajcu, na Hrastu, Sv. Križu, Sošicah, Jezemicah, na Suhorju in drugod.

Vodil je številne premične boje na odprtem zemljišču in ob prometnih žilah, tako na cesti Dobe-Kostanjevica, Šentjemej-Novo mesto, Kostanjevica-Ošterc, vodil je zmagovit spopad z Italijani na Gorjancih in številne druge boje pri čiščenju in zavarovanju osvobojenega ozemlja.

Poseben način delovanja Gorjanskega bataljona so bile blokade oz. obleganje italijanskih postojank v Kostanjevici in Šentjerneju. Z oporo na varno zaledje so partizani nenehno napadali utrdbe, ponoči vdrali v posamične objekte, obstreljevali cilje v postojankah in v njihovi bližini, rušili telefonske in telegrafске zveze. S stalno zaporo prometnih poti, z zatrtjem vohunske mreže, ki so jo razpredli Italijani, z uničevanjem patrol, ki so jih poskušali Italijani vtihotapiti na osvobojeno ozemlje, in drugimi akcijami med štirimesečnim obleganjem postojank, so borci Gorjanskega bataljona Italijane tako zmedli in ohromili, da jih ni bilo več mogoče takoj pognati v načrtovani napad. Vse, kar so v svoji nemoči in besu Italijani še zmogli storiti, so bili teroristični napadi letal na partizanske položaje in na hribovske vasi, to je na civilno prebivalstvo. S številnimi napadi in pregoni Italijanov iz postojank, se je širilo osvobojeno ozemlje na celotnem področju pod Gorjanci, prav tako mreža odborov OF in Ljudske oblasti, saj je bilo že poleti 1942. izvoljeno 37 odborov, ki so bili tu edina oblast.

Po okrepljenih akcijah sovražne vojske in vzpostavljanju belogardističnih postojank ob vznožju Gorjancev neposredno pred začetkom velike italijanske ofenzive na Gorjance je Gorjanski bataljon opustil obleganje italijanskih postojank v Kostanjevici in Šentjerneju.

Italijansko ofenzivo na Gorjance, ki se je začela 29. oktobra in je trajala do 4. novembra 1942, je Gorjanski bataljon preživel tako, da se je razcepil in po skupinah prebil iz obroča. Nekaj partizanov so ujeli in jih postrelili, nekaj pa se jih je predalo. Te so odpeljali v zapore in v internacijo, glavnina bataljona pa se je rešila. Po ofenzivi so se vračali na Gorjance in se na Javorovici zvrstili v bataljon, kije že 23. novembra 1942 sodeloval s Cankarjevo brigado pri napadu na belogardistično postojanko Sv. Križ.

V vrstah Gorjanskega bataljona se je bojevalo okrog 540 borcev in bork. Povprečno je bilo v bataljonu 170 do 180 partizanov. To število se je spreminjalo z odhodi borcev in vojaških starešin v druge enote: v Belokranjski odred, Cankarjevo in Tomšičevo brigado in drugam. Največje spremembe je bataljon doživel 11. decembra 1942, ko je njegova glavnina s komandantom Ilijo Badovincem odšla v Cankarjevo brigado. Nekaj nad 40 borcev je ostalo na območju Gorjancev kot Gorjanska terenska četa. Imela je nalogo varovati velike

slovensko-hrvaške partizanske bolnišnice v Cvijetičah in patrolirati po slovenski strani Gorjancev.

Gorjanska četa se je spomladi 1943, s prostovoljci domačini, razrasla v nov Gorjanski bataljon, ki je bil spet sposoben za napadalno-obrambne boje in druge, že preizkušene oblike delovanja pod Gorjanci. Ob kapitulaciji Italije je 8. septembra 1943 zasedel Šentjernej in Kostanjevico. Zadnje hude boje je bataljon imel pri Mršeči vasi z belogardisti in Nemci, ki so ob silovitem bombardiranju reševali ostanke bele garde, ki so bežali pod okrilje nemške vojske.

Ob ustanovitvi 15. SNOUB - Belokranjske, je Gorjanski bataljon prešel v njen sestav. Območje Gorjancev, od tedaj pa vse do osvoboditve, ni imelo več lastne partizanske enote. V bojih so padli: 3 narodni heroji, 2 generala in številni družbeni in kulturni delavci.

Danes je živih še približno 130 borcev in bork Gorjanskega bataljona. Preživeli še vedno čutimo medsebojno vez in spoštljiv odnos do ljudi, ki so nam bili v oporo v letih, ko smo šli v oborožen boj za svobodo vseh Slovencev, za pravičnejši svet za vse ljudi. Prav to pa je bila gonilna sila borcev Gorjanskega bataljona, pobudnikov pri obnovi in gospodarskem razvoju območja pod Gorjanci. Ko je bila v šestdesetih letih ustanovljena skupnost borcev Gorjanskega bataljona in aktivistov podokrožja OF, je bilo sklenjeno, da skupnost ne bo gojila samo veteranske tradicije in spomine, marveč bo dajala pobude in materialno podporo krajem, ki so bili nekdaj operativno območje bataljona. Skupnost borcev je podprla izgradnjo številnih infrastrukturnih objektov, ki so v korist vsemu prebivalstvu. Ti so: ureditev ceste Šutna - Planina in obnova požgane vasi Planina, modernizacija ceste in vodovoda v Črneči vasi, modernizacija ceste Kostanjevica - Ržišče - Ban - Javorovica in Mokro polje - Orehovica - Cerovi log - Šmarje, ureditev vaškega središča s spomenikom osvoboditeljem v Vrhpolju, vodovod v krajevni skupnosti Orehovica, izgradnja ceste in obnova šole v Podgradu in v Gaberju, izgradnja ceste na Suhadol in še in še. V vseh teh akcijah so aktivno sodelovale krajevne skupnosti, družbenopolitične organizacije, gospodarske organizacije, predvsem pa krajani sami s prostovoljnim delom in prispevki.

Vse to je le delček zgodovine osvobodilne poti Gorjanskega bataljona, Gorjancev in Podgorja. Zato naj letošnji jubilej 55. obletnico ustanovitve Gorjanskega bataljona okrepi prijateljstvo in tovarištvo, naj oživi spomin in ponos na Gorjanski bataljon.

Lojze Hren

PRVI PRIMORSKI PARTIZANSKI BATALJON SIMONA GREGORČIČA

Bataljon je bil ustanovljen 10. avgusta 1942. leta na Vodicaх nad Ozeljanom pri Vitovljah v Vipavski dolini. V njegov sestav so prišle Vipavska, Tolminska in Brkinska četa, Kraški minerski vod in skupine partizanov iz Goriških Brd.

Bataljon je bil nosilec številnih akcij in drznih napadov na okupatorja, ki so jih te enote samostojno izvajale že pred ustanovitvijo bataljona. Omenimo naj le nekatere, ki so imele pomembno odmevnost: v okolici Ilirske Bistrice akcije Brkinske čete, bitka na Nanosu, udarci borcev Vojkovega voda, kraških minercev, Vipavske in Tolminske čete ter skupine v Goriških Brdih, ki je posegala tja do Slovenske Benečije.

Partizanske enote na Primorskem so opravile tudi pomembno politično poslanstvo. Funkcionarji enot so skupaj s političnimi aktivisti sodelovali pri širjenju narodnoosvobodilnega gibanja in ustanavljanju organizacij OF. Ni bil slučaj, daje v takih razmerah 31. julija 1942. leta prišel v Gorico fašistični vodja Mussolini in na javnem zborovanju rohnел ter grozil Slovencem s popolnim uničenjem, če se ne prehenajo upirati. Toda ne grožnje črnega tirana ne zapiranje, mučenje in streljanje rodoljubov niti dejstvo, da sta bili tedaj nemška in italijanska vojska pred Mosko, niso primorskih borcev in ljudstva odvrnili od osvobodilnega boja. Nasprotno. Partizanske vrste so še hitreje naraščale in primorsko ljudstvo se je še bolj odločno strnilo okrog borcev bataljona in se upiralo okupatorju. Taka enotnost in upornost ljudi, ki so že četrto stoletja kljubovali in se borili proti fašističnemu terorju, sta bili porok, daje bil lahko le nekaj dni po grožnjah črnega diktatorja v Gorici, ustanovljen Prvi primorski partizanski bataljon. Kako hitro se je razvijalo partizanstvo na Primorskem, beremo v poročilu Štaba bataljona z dne 17.9.1942, poslanega štabu (Soškega) odreda: "Na Primorskem, posebno na Vipavskem, Tolminskem in na Krasu je partizansko gibanje v polnem razmahu. Cele vasi prihajajo v taborišča."

Bataljon je nastal sredi gostih postojank italijanske vojske, karabinjerjev, policije, kvesture, posebnih specialnih fašističnih oddelkov in drugih italijanskih ustanov, torej v tuji totalitarni fašistični državi, na ozemlju, ki je po krivični repalski pogodbi pripadlo Italiji. Takrat, v najtežjih dneh vojne, so borci prvega bataljona brez oklevanja zaprisegli zvestobo svojemu narodu in domovini ter Osvobodilni fronti slovenskega naroda in se neomajno junaško bojevali do končne zmage. V tem strašnem boju pa so premnogi omahnili v smrt za nas, ki že več kot 50 let živimo v svobodi, in za mlade rodove, ki prihajajo za nami. Od okoli 250 borcev in bork jih je do konca vojne padla polovica. Za narodne heroje je bilo iz vrst bataljona proglašениh 12 borcev.

Bataljon in njegove enote so vodili odločni in sposobni organizatorji narodnoosvobodilnega boja: Jože Lemut-Saša, Mile Špacapan-Igor, Martin Greif-Rudi, Janko Premrl-Vojko, Karlo Maslo-Drago, Anton Šibelja-Stjenka in drugi.

Bataljon ima domicil v občinah Ajdovščina in Nova Gorica, kot samostojna enota je bataljon deloval do 20. oktobra 1942. leta, ko je na Primorsko prišel Loški Soški odred, v katerega sestavu je bil potem do ustanovitve brigade Simona Gregorčiča aprila 1943. leta.

Lahko rečemo, da je bil z ustanovitvijo bataljona in ob njem enotno strnjenega primorskega ljudstva, postavljen temeljni kamen za priključitev velikega dela Primorske k matični domovini in današnji samostojni državi Sloveniji.

Alojz Krpan

KAMNIŠKI BATALJON

Kamniški bataljon je bil ustanovljen 17. avgusta 1942 na Rašici iz Rašiske, Kamniške in Radomeljske čete. Komandant je bil dr. Marjan Dermastija, komisar pa Tone Šturm. Zaradi hudega pritiska okupatorja in neizkušenosti seje do pozne jeseni tega leta večina enot bataljona umaknila na italijansko okupacijsko območje. Tako je praktično bataljon prenehal obstojati. Uradno pa nibilnikdar ukinjen. V ta bataljon je v letu 1941 vstopilo 133 borcev, od katerih jih je 7 še živih.

Poborbi v Dražgošah januarja 1942 je Pokrajinsko vodstvo OF odločilo, da gre 12 borcev z Gorenjske na kamniško območje, kamor so prišli meseca februarja. Ta skupina borcev je hitro naraščala, tako da je bila 27. marca 1942 že ustanovljena Kamniška četa. Komandir je postal Matija Blejc-Matevž, komisar pa Jakob Molek-Mohar. Že sredi meseca maja je četa štela čez 90 borcev; ustanovljen je bil Kamniški bataljon (točen datum ni znan), s komandantom Blejcem in komisarjem Molkom na čelu.

Kamniški bataljon je bil samostojen do 18.6.1942, ko je bil ustanovljen Kokrški odred, v katerega seje vključil. Od januarja 1943 dalje pa je kamniško območje spadalo pod IV. operativno cono (Štajersko). Kamniški bataljon je bil vključen v Kamniško-savinjski odred. V njem je bil vse do ustanovitve Šlandrove brigade avgusta 1943.

Kot samostojen bataljon je bil od maja do junija 1942 zelo aktiven, če omenimo samo borbo 10. maja 1942 na Osnovčku nad Tuhinjem, ko seje ves dan boril z Nemci. Čeprav obkoljeni so imeli 1 mrtvega, Nemci pa mnogo več. 1. junija 1942 je imel bataljon hude borbe z Nemci na Znojilah pri Palovčah. 8. junija je bataljon zasedel Stranje nad Kamnikom. Seveda se je moral še isti dan umakniti zaradi prehudega pritiska Nemcev. 16. junija 1942 je bataljon napadel nemško postojanko na Črnicu nad Kamnikom, v kateri je bilo do 40 vermanov, oboroženih tudi z 2 mitraljezoma.

V letu 1942 je vstopilo v Kamniški bataljon 217 borcev, od tega je 31 še živih.

9 borcev Kamniškega bataljona so narodni heroji:

- Franc Avbelj-Lojko je prišel v Kamniški bataljon na jesen 1942 z Dolenjske in bil v njem ves čas njegovega obstoja do ustanovitve Šlandrove brigade;
- Janez Bizjak doma iz Črnuč, je bil v letu 1941 komandir Moravske čete, kije bila v sestavu Kamniškega bataljona. Padel je oktobra 1941 na Šujici.
- Matija Blejc-Matevž, doma iz Mengša, padel 24.12.1942 na Kostanjski planini kot komandant Kokrškega odreda.
- Franc Bukovec-Ježovnik, v letu 1941 borec Kamniškega bataljona, padel 1942 v Dolomitih.
- Terezija Dragar-Rezka, v letu 1941 borka Kamniškega bataljona, ujeta in 16.10.1941 ustreljena v Lancovem pri Radovljici.
- Mirko Jerman, doma iz Šmarce pri Kamniku. V letu 1941 je bil komandir Kamniške čete. Ponovno se je z Dolenjske vrnil v Kamniški bataljon 1943. leta in bil pozneje komandant v raznih enotah. Umrl pred leti v Ljubljani.
- Stane Kosec, doma iz Rašice; 1941 je bil ustanovitelj Rašiške čete in njen komandir. Septembra je bil težje ranjen, v Selah ujet in ustreljen v Begunjah.
- Jakob Molek-Mohor, doma iz Rovt, živel v Kamniku. Bil je komisar Kamniškega bataljona. Padel je v Prekmurju.
- Maks Pečar, doma iz Črnuč. Komisar Rašiške čete. Padel septembra 1941 v Selah pri Vodica.

Kamniški bataljon ima domicil v občinah Kamnik in Domžale.

Ivan Martinčič

POHORSKI BATALJON

Pohorski partizanski bataljon (tudi 1. bataljon Pohorskega odreda) je bil ustanovljen na Dobrovljah 11.9.1942 ob preureditvi partizanskih enot na slovenskem Štajerskem. Vanj so vključili Savinjsko in Šaleško četo 1. Štajerskega bataljona ter 1. bataljon Savinjskega odreda 2. grupe odredov, kije prišel konec avgusta z Dolenjske. Po vključitvi Ruške čete v začetku novembra je imel Pohorski bataljon tri čete in ženski vod ter je štel nad 90 borcev in bork. Poveljnik je bil Rudi Mede-Groga, politični komisar Jože Menih-Rajko, ženski vod pa je vodila Pavla Mede-Katarina. Bataljon je deloval na Pohorju ter v Mislinjski in Šaleški dolini. Po nemških podatkih je v treh mesecih izvedel 105 napadov, šest večjih akcij in onesposobil devet objektov. Štab 4. operativne cone ga je ocenil za najboljši partizanski bataljon na slovenskem Štajerskem. Okupator je bataljon zasledoval in proti njemu usmerjal ofenzivne akcije. Največji sta bili 13.11., ko gaje zasledovalo 3.000 nemških vojakov, in 4.12., ko gaje na Skrivnem hribu obkolila policijska četa.

V drugi polovici decembra si je bataljon na Dekmanskem vrhu blizu Osankarice zgradil zimski tabor, ki je bil dobro skrit, ni pa bil taktično primeren za obrambo. V začetku januarja 1943 je skupina vohunov izsledila partizane in o tem obvestila gestapo v Mariboru. Okupator je zbral okoli 2.000 mož ter

8.1.1943 obkolil partizanski tabor. V dve in pol urnem boju je padlo 69 borcev in bork, zajetje bil le en ranjen partizan. Na nemški strani je bilo 19 mrtvih in 31 ranjenih.

Ko je bila 17.1.1943 po izdaji pri Završah uničena še patrulja Pohorskega bataljona, na Pohorju nekaj časa ni bilo partizanov.

Grobišče Pohorskega bataljona je trajno partizansko svetišče, kjer je mrtev kmet - partizan Arh s tremi sinovi zgodovinski mit, ki Slovencem govori o ceni svobode. (Muzej NOB Maribor)

dr. Marjan Žnidarič

ZAMEJSKA KOROŠKA V LETU 1942

Pogoji, v katerih so se proti nacizmu borili koroški Slovenci, so bili še posebej težki. Zavedati se moramo, da je na Koroškem šlo za najboljšežnejši oboroženi odpor na integralnem ozemlju rajha, ustanovitvi prvih partizanskih enot na Koroškem je predhodilo najprej izselitev okoli 1000 zavednih koroških

Slovencev. Že poleti 1942 pa sta Ljubljčan Stane Mrhar in Johan Župane iz Obirskega, organizirala na Obirskem, v Beli, v Selah in Podjuni prve odbore OF na Koroškem.

Prav tako pa so v letu 1942 bili zabeleženi prvi posegi slovenskih partizanov na ozelje Koroške. Že v začetku avgusta je na Koroško odšla manjša skupina borcev iz Kokrškega odreda oziroma iz njegovega Kokrškega bataljona. Na ozemlju Koroške pa sta se za krajši čas gibali tudi njegova 1. in 3. četa. Najbolj odmeven poseg slovenskih partizanov na Koroškem pa je bila vsekakor pohod 1. bataljona Savinjskega odreda 2. grupe odredov, ki ga poznamo tudi pod imenom Kranjčev bataljon, konec avgusta 1942. Bataljon je bil skozi celotni pohod v stiku s sovražnikom. Najbolj pa je odmeval prvi večji spopad z nemškimi silami na ozemlju III. rajha, znamenita bitka pri Robežu 25. avgusta 1942, v kateri so borci Kranjčevega bataljona porazili sovražnika. V spopadu sta padla dva borca (eden je ranam podlegel pozneje) in deset nemških vojakov.

Avgusta 1942 so na Koroško prišle tudi nekatere enote partizanov s Štajerske. Zadnje dni oktobra 1942 sta na Koroško prišla, po ustanovitvi Koroškega okrožja KPS za Koroško, Pavle Žaucer Matjaž kot sekretar okrožja, in Ela Ulrih Atena kot aktivistka OF.

15. decembra 1942 je bila ustanovljena Prva koroška četa, prva koroška partizanska enota. Datum ustanovitve sovpada z napadom enote na Solčavo, ko je 22 partizanov napadlo Solčavo, razorožilo civiliste in organiziralo miting.

Prva koroška četa je bila ob ustanovitvi 4. operativne cone za Štajersko (26. decembra 1942) podrejena štabu te cone.

mag. Boris Jesih

(Viri: Bogdan Žolnir, Mile Pavlin, Protifašistični odpor, Koroška od začetka vstaje do konca leta 1943, Celovec-Ljubljana 1994;
Marjan Linasi: Partizanske enote na Koroškem, Koroški vestnik, 1,
1996, str. 5-60
Koroški Slovenci v Avstriji včeraj in danes, Ljubljana 1984)

PARTIZANSKI ODREDI

1. SLOVENSKA PARTIZANSKA BRIGADA, KASNEJE II. GRUPA ODREDOV

V slovenskem narodnoosvobodilnem bojuje bila že leta 1941 močno prisotna težnja, da bi se razvijal enakomerno na celotnem območju Slovenije, ki je bila razdeljena med nemške, italijanske in madžarske okupatorje.

Tako je že sredi novembra 1941 Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet sklenilo, da se dolenske partizanske čete združijo v bataljon, ki naj bi v teku nastopajoče zime krenil preko Save, da bi okrepili štajerske partizane, ki so pretrpeli več težkih nemških udarcev. Za komandanta je bil postavljen Franc Rozman-Stane, za politkomisarja Dušan Kveder-Tomaž in za namestnika komandanta Peter Stante-Skala. Komandant in politkomisar sta bila nekdanja španska borca, vsi pa preizkušeni borci proti nemškemu okupatorju.

Petnajstega decembra 1941 je bil pri Srebotnicah na Kremenjeku iz Stiške, Molniške in Mokronoške čete svečano ustanovljen 2. Štajerski bataljon (1. bat. je bil na Štajerskem), kije imel 86 borcev.

Nekaj dni zatem (24. decembra 1941) je imel bataljon na Tisju, nedaleč od Litije, večji spopad z Nemci. Naslednji dan je imel več spopadov z Italijani in moral se je vrniti na Kremenjek. 5. januarja 1942 se je bataljonu pridružila Grosupeljska četa. Po napadu na italijansko posadko na Turjaku je odšel na Pugled pri Ljubljani, kjer je prezimil. V taboru na Pugledu seje bataljon vojaško in politično izpolnjeval, oboroževal in s prihodom novih borcev povečal, tako da je imel v drugi polovici marca že 5 čet, strojnični in radiotelefonski vod. Tam ga je obiskal tudi komandant Glavnega štaba Franc Leskošek-Luka, ki je terjal, da se mora čimprej odpraviti na Štajersko.

Italijanske enote so skušale bataljon uničiti, zato so ga 23. marca 1942. leta z večjimi silami napadle, vendar brez uspeha.

Komandant Glavnega štaba je štabu bataljona dal proste roke glede same organizacije, zato se je ta preimenoval v Pokrajinsko poveljstvo štajerskih partizanskih čet. V tej vlogi je 30. marca 1942 na Kremenjeku izdal ukaz o koncentraciji Trboveljske, Savinjske in Pohorske čete ter tako ponovno formiral

1. Štajerski bataljon. Za komandanta je bil postavljen Rudi Knez-Rudi, za politkomisarja pa Boris Čizmek-Bor.

D drugega aprila je na Kremenjeku Pokrajinsko poveljstvo ustanovilo še en bataljon in istočasno 1. Štajersko partizansko brigado. Brigado so tako tvorili

trije bataljoni, od katerih je bil eden na Štajerskem. Komandant enega bataljona je bil Alojz Kolman-Marok, politkomisar Jože Nose-Tone, komandant drugega Franc Mazovec-Risto, politkomisar pa Franc Babič-Vojteh.

V tem času je bila to najmočnejša slovenska operativna enota, kije štela preko 250 borcev (samo na Dolenjskem), oborožena pa je bila s puškami, z 20 lahkimi in dvema težkima strojnicama. Dejansko je bila to prva slovenska partizanska brigada, po času ustanovitve pa tretja v jugoslovanskem merilu.

Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet je aprila izvršilo reorganizacijo slovenskih partizanskih enot. Zaradi enotne organizacije je bil naziv brigade ukinjen. Prvega maja 1942. leta je bil na zboru vseh enot na Kremenjeku ustanovljen še en bataljon, brigada pa preimenovana v II. grupo odredov, ki je v svoji sestavi imela Savinjski odred z dvema in Pohorski odred z enim bataljonom. Bataljon, ki je deloval na Štajerskem, naj bi bil samostojna enota do prihoda Grupe na Štajersko.

II. grupa je takoj dobila nalogo, da z vsemi enotami na Dolenjskem med Zalogom in Litijo krene čez Savo, zasede komunikacije, ki s Štajerske vodijo proti Gorenjski in prepreči prihod nemških okrepitev proti Gorenjski, saj je I. grupa dobila nalogo, da začne osvobajati zahodni del Gorenjske. Devetnajstega maja so se vse enote Grupe zbrale nad Polico, kjer je bil formiran še 3. bataljon Savinjskega odreda.

V noči na 20. maj 1942 so vse enote, skupaj 515 borcev, v štirih bataljonih prekoračile nemško-italijansko mejo in se usmerile proti Jančam. Nemci so opazili premik II. grupe in takoj koncentrirali večje enote policije, orožništva, deželnih strelcev in obmejne carinske straže z namenom, da obkrožijo in uničijo partizanske enote v širšem območju Janč. Tudi enote dveh italijanskih divizij so dobile nalogo, da zaprejo mejo v dolžini 55 km in partizanom preprečijo umik nazaj na Dolenjsko. V težki borbi, kije trajala ves dan 21. maja 1942 pod Tujim Grmom, so Nemci v sedmih juriših na partizane imeli okrog 180 mrtvih in ranjenih vojakov, uničen pa je bil tudi oklepni avtomobil. Iz zaplenjenih nemških dokumentov je bil viden razpored nemških sil, zato je bilo mogoče ponoči na 22. maj izvelči vse enote iz obroča in se preko doline Besnice prebiti na nemško italijansko mejo. Pri preboju je Grupa uničila 3 avtomobile in dva motocikla s prikolico ter zaplenila puškomitraljeze, puške in hrano, na meji pa pognala v beg italijanske enote. Borba na Jančah je izredno odmevala, saj so Nemci doživeli hud poraz, čeprav so za celotno operacijo uporabili okrog 2000 policistov in 6000 mož redne vojske.

26. maja 1942 je štab Grupe bataljone razporedil na področju Grosuplje - Trebnje - Žužemberk, kjer so zrušili in prekopali vse pomembnejše ceste, tam postavili zasede in nenehno napadali in rušili železniško progno Ljubljana - Novo

mesto. 1. junija 1942 je bil ustanovljen 2. bataljon Pohorskega odreda in število borcev Grupe je naraslo že na preko 700.

Od 6. do 12. junija 1942 je II. grupa odredov uspešno odbijala vse napade italijanske vojske, ki je s pehoto, topništvom, oklepnimi enotami in tudi s pomočjo letalstva poskušala zasesti osvobojeno ozemlje, da bi se na koncu umaknila in prepustila ozemlje nadzoru partizanskih enot.

Glavni štab slovenskih partizanskih čet je 30. maja 1942 izdal ukaz, po katerem naj II. grupa preko Notranjske in Gorenjske odide na Štajersko, med potjo pa naj pomaga I. grupi odredov osvoboditi del Gorenjske, jugovzhodno od Save. 12. junija 1942 je štab Grupe s tremi bataljoni Savinjskega odreda in enim bataljonom Pohorskega odreda (skupaj 541 borcev) iz doline Krke krenil na pot. En bataljon Pohorskega odreda so pustili na dotedanjem operativnem področju z namenom, da kasneje pride za njimi. 29. junija 1942 je 2. bataljon Pohorskega odreda ponoči napadel vlak pri Verdu in osvobodil 332 zapornikov, ki so jih Italijani peljali v internacijo. Vsi štirje bataljoni so imeli 1. in 2. julija borbe z Italijani na območju Polhovega Gradca in Horjula.

POLITIČNA URA NA KKEMENJKU MAJA *m2*

SPOMLADI 1842 MA KREMENJKU

V noči na 3. julij so vsi štirje bataljoni na štirih različnih krajih skušali prekoračiti nemško -italijansko okupacijsko mejo, vendar sta samo 1. in 3. bataljon Savinjskega odreda v tem uspela. Štiri dni kasneje sta to storila tudi 2. bataljon Savinjskega in 2. bataljon Pohorskega odreda, skupaj s štabom Grupe. 9. julija 1942 so se na Gabrški gori zbrali trije bataljoni (3. bataljon Savinjskega odreda se je po svoji odločitvi vrnil na Dolenjsko), se povezali z enotami I. grupe odredov in takoj začeli z bojnim delovanjem. Tako so že 14. julija napadli nemško postojanko v Lučinah. Isti dan so tudi Nemci začeli z nekaj bataljoni

policije ofenzivne operacije proti Gabrški gori, vendar niso imeli pravega uspeha. 3. avgusta je 5000 pripadnikov nemških oboroženih sil s težkim orožjem in oklepniki zasedlo Poljansko in Selško dolino ter od tam popolnoma obkrožilo širše območje Blegoša, kjer je bila Grupa. Ofenziva ni uspela, saj so Nemci izgubili nekaj tovornjakov z vojaštvom pri Selcah in Dolenji vasi. Druga grupa je tudi imela izgube, toda največje so bile v tem, da so se posamezni deli enot vračali na Dolenjsko. V takšni situaciji je štab zbral vse enote na Jelovici in iz njih organiziral samo dva bataljona Savinjskega odreda z nalogo, da v dveh zaporednih nočeh prebredeta Savo in nadaljujeta pot na Štajersko. Štab Grupe je z 2. bataljonom Savinjskega odreda, ki ga je vodil Janko Kimik-Simon, 10. avgusta zvečer začel pohod Jamnik-Podnart-Udenboršt-Kravec, pri čemer je 13. avgusta padel v nemško zasedo in izgubil 16 borcev, kar je bila največja izguba, ki jo je imela Grupa ves čas svojega obstoja. Bataljon je imel borbo z Nemci še v dolini Kamniške Bistrice, nato pa se preko Velike planine napotil na Štajersko, da bi 18. avgusta prispel na Kostavsko planino, kjer se je povezal z enotami Kamniškega bataljona.

Nemci so 10. avgusta 1942 z okrog 10000 vojaki, topništvom in oklopnimi vozili obkrožili Jelovico, da bi preprečili odhod 1. bataljona Savinjskega odreda na Štajersko. Po večdnevni borbi je bataljon, ki ga je vodil Franc Poglajn-Kranjc, šele 19. avgusta odšel mimo Jamnika, preko Save mimo Brezij na Dobrčo in od tam na Begunjščico. Prečkal je cesto Ljubelj-Tržič, se povzpел na Košuto in preko prelaza Škrbina sestopil v Srednji Kot na Koroškem, 23. avgusta je podnevi korakal proti Selam in na planino Žetiči, naslednji dan nadaljeval pot proti Apačam in 25. avgusta zjutraj prispel v Robež nad Apačami. Zvečer so bataljon napadli močnejši policijski oddelki, toda borci so jih odbili in podili vse do vasi Apače. V boju je padlo 10 nemških policistov, nekaj pa je bilo ranjenih.

Boj pri Apačah 25. avgusta 1942 je bil prvi boj in zmaga slovenskih partizanov na avstrijskem Koroškem in predstavlja začetek oborženega boja v tem delu nemškega rajha. Bataljon je zaplenil strojnico, brzostrelke, 7 pušk, strelivo in radijsko postajo. Sam je izgubil dva borca, zmaga pa je močno odjeknila po vsej Koroški.

Bataljon je 26. avgusta mimo Reberc, preko planin Ojstro, Koprivne pod Pečin preko Sv. Jakoba odšel na Smrekovec, kjer je 31. avgusta vzpostavil zvezo s 1. Štajerskim bataljonom.

Skoraj vse enote II. grupe so se prve dni septembra napotile v skupno taborišče na Dobrovljah v bližini Črete. Tam je štab grupe 11. septembra 1942 zbrane enote preuredil povsem na novo. Vse čete so bile razvrščene v štiri nove bataljone, ki naj bi tvorili jedro Savinjskega, Pohorskega in Kozjanskega odreda, ti pa bi se krepili po prihodu na svoja območja. Še isti večer so bataljoni

odšli na svoja operativna področja in začeli delovati po teritorialnem načelu, bistveno drugače, kot je do tedaj izvajala operativne naloge grupa odredov, kije bila večja skupna udarna sila. Posamezne čete in bataljoni so izvedli vrsto akcij in uspelih napadov na območju Revirjev, Savinjske doline, Pohorja in na Kozjanskem. Nemške reakcije so bile silovite in ob pomoči domačih izdajalcev so 7. novembra prizadeli Savinjski bataljon na Dobrovljah in v začetku januarja

1943 popolnoma uničili legendami Pohorski bataljon. Odmevna je bila tudi borba Sasvinjskega in Kamniškega bataljona 24. decembra 1942 na Kostavski planini nad Tuhinjem.

Glavno poveljstvo slovenske partizanske vojske je ob splošni reorganizaciji slovenskih partizanskih enot 26. decembra 1942 preimenovalo dotedanji štab II. grupe odredov v štab IV. operativne cone, ki je v taborišču na Lesu objavil 14. januarja novo organizacijo, in II. grupa je prenehala obstajati. Preživeli borci so tvorili jedro in nadaljevali boj v novih enotah IV. operativne cone, v katere so uspešno prenesli svoje bogate bojne izkušnje

I. Slovenska partizanska brigada - II. grupa odredov je v svojih enotah imela 26 poveljnikov:

Albin Grajzer-Albin, Ivan Hrovat-Žan, Adolf Jakhel-Dolfi, Jože Kadunc-Ibar, Alojz Kolman-Marok, Jože Kovačič-Jože, Dušan Kraigher-Jug, Dušan Kveder-Tomaž, Milan Majcen-Milan, Pavla Mede-Katarina, Jože Menih-Rajko, Jože Moškrič-Ciril, dr. Dušan Mravljak-Mrož, Anton Okrogar-Nestl, Maks Perc-Miro, Franc Poglajen-Krajnc, Jaka Rojšek-Jaka, Franc Rozman-Stane, Janko Sekimik-Simon, Peter Stante-Skala, Janko Starih-Janko, Alfonz Šarh-Iztok, Franc Tavčar-Rok, Anton Vratinar-Antonesko, Franc Vresk-Gustl, Milan Zabukovec-Miloš.

Prav ti so dali odločilen prispevek, da je II. grupa odredov ob nečloveških naporih in ogromnih žrtvah častno izvršila svojo zgodovinsko nalogo, ki jo je kasneje nadaljevala XIV. divizija.

Franta Komel

ŠTIRJE NOTRANJSKI ODREDI

Beseda je o notranjskih odredih - štirih samostojnih enotah z istim imenom. Njihov začetek je povezan z znanimi napadi partizanov na Lož in Bezuljak (19.10.1941), na Sodražico (23.10.1941), na Verd (1.2.1942) itd. Najmočnejša

in najbolj organizirana predhodna enota, ki je bila tudi osnova za prvi odred, je bil 3. partizanski bataljon Ljuba Šerčerja.

1. Notranjski odred:

Ustanovljen 24. aprila 1942, je imel v začetku 2 bataljona: 1. bataljon Ljuba Šerčerja in 2. Južnodolenjski, imenovan tudi Kočevski bataljon. Prvi komandant je bil Bojan Polak-Stjenka Knap, politični komisar Janez Hribar-Tone Pogačnik. Po uspešnem spopadu z Italijani je iz okolice Prezida in Dragarske doline prišlo več partizanskih prostovoljcev, zato je bil 29. aprila ustanovljen 3. bataljon Miloša Zidanška, kmalu pa še 4. Dolomitski in 5. Dakijev bataljon. Prej kot v enem mesecu je imel odred več kot 2700 borcev, zelo solidno oborožitev in obširno operativno območje: Kočevsko, Krimsko, Polhograjske Dolomite in Notranjsko do Brkinov. Bil je tedaj najštevilnejša in najmočnejša enota NOV in POS.

Posamezni bataljoni ali še manjše enote so opravile številne pomembne bojne akcije. Konec aprila so onemogočile italijansko hajko, zato so Italijani umaknili svojo postojanko iz Broda na Kolpi in iz več manjših okoliških postojank. To je bil začetek osvobojenega ozemlja, ki se je nadaljevalo tudi na hrvaški strani. 9. maja so napadli karabinjerje v Loškem Potoku. Italijani se umaknejo s tega kpodročja. 1. maja napadejo italijansko preskrbovalno kolono v Grahovem, naslednji dan Italijani opustijo karabinjersko postajo v Starem trgu pri Ložu. 16. maja enote odreda napadejo Želimlje in Ig. Italijani zapustijo Ig, zasedejo ga partizani, ki od tod odhajajo v napade na Italijane le nekaj kilometrov od Ljubljane. Italijani ponovno zasedejo Ig 22. maja s pomočjo letalstva in težkega topništva. 27. maja odredove enote osvobodijo Sodražico. S stalnimi napadi prisilijo sovražnika, da se osredišči v postojankah vzdolž prometnic. Nastane obsežno osvobojeno ozemlje na Kočevskem in Notranjskem, od Kolpe do Ljubljanskega barja; prekine ga velika poletna italijanska ofenziva.

Obenem se je tu krepil ljudski odpor, v odredove vrste pa so prihajali številni novi borci. Zato je v odredu delovalo tudi več specializiranih enot.

Odredove enote so se povezale tudi s sosednjimi hrvaškimi in preko njihovega ozemlja vzpostavile neposredno zvezo z Vrhovnim štabom NOV in POJ.

Ta Notranjski odred so ukinili v začetku julija 1942 in iz njegovih borcev in na njegovem področju ustanovili 3 nove odrede: Dolomitski, Krimski in Kočevski.

2. Notranjski odred je bil ustanovljen 6. oktobra 1942. Imel je 3 partizanske in 1 posebni bataljon, manj borcev in mnogo slabšo oborožitev. Operativno območje je na severu segalo le do železniške proge Ljubljana - Trst in na zahodu do rapalske meje. Komandant je postal Evgenij Ravnihar-Gregor Rakove, politični komisar pa Stane Dobovičnik-Stane Krt.

Odred je imel več nalog: priprava zalog za zimo, varovanje sedežev političnih organizacij, opravljanje sabotažnih akcij, pomembnejši uspešen napad na postojanko vaške straže v Malem Logu pri Loškem Potoku ter politično delovanje med z italijansko ofenzivo prizadetimi prebivalci. Skrbel je tudi za 2 bolnišnici: Krvavice nad Iško in bolnišnico pod Snežnikom

Borci Notranjskega odreda.

Posebni ali 4. Slivniški bataljon tega odreda je bilo civilno taborišče, nastalo 3. septembra 1942, ko se je iz Loške doline v gozdove umaknilo 19 družin z otroki vred. 19. decembra so jih napadli Italijani, ustrelili 1 bolnega taboriščnika, taborišče požgali, zaloge hrane pa razdejali.

20. decembra 1942 je bil 2. Notranjski odred razformiran v skladu z opredelitvijo o nujni krepitvi brigad. Z njegovimi borci so formirali četrte bataljone prvih slovenskih brigad.

Posebni bataljon je bil odslej samostojna enota do 14. maja 1943.

Tretji Notranjski odred je nastal že čez nekaj dni (26. decembra), saj je značaj tega območja tudi zahteval takšno enoto. Novi odred je imel le 2 četi (60 oboroženih borcev) na še manjšem operativnem območju. Komandant je spet postal Evgenij Ravnihar, politični komisar pa Matevž Hace.

Glavna naloga je bilo sprejemanje, prehranjevanje in spremljanje partizanskih prostovoljcev s Primorske in Gorenjske, praviloma neoboroženih, neizkušenih, od dolgih poti utrujenih in lačnih. Prvo od skupin, 164 primorskih borcev, je odred prevzel 19.2.1943, zadnjo, deseto, pa 14.4.1943 ter posredoval 1314 prostovoljcev s Primorske in 4 skupine (260) z Gorenjske slovenskim brigadam. Ker Italijani niso mimo gledali, da jim vojni obvezniki uhajajo k partizanom, je

bilo to spremljanje polno nevarnosti, prehranjevanje pa izredno težavno; odred je moral po hrano v utrjene sovražnikove postojanke, ker je drugje ni bilo. Za boljšo predstavo: en transport je štel 400 novincev. Kakšna odgovornost za odredove borce!

Ta odred je bil razpuščen 8. maja 1943, borci pa večinoma vključeni v Tomšičevo brigado, nekateri pa v VOS za Notranjsko.

Četrti Notranjski odred je bil ustanovljen 23. novembra 1943. Formirala se je do začetka novega leta. Prvi komandant je postal Franc Sotlar-Pavijan, politični komisar pa Venčeslav Kolenc-Vencelj. Glavne naloge: rušenje in miniranje prometnih poti in objektov, širjenje obveščevalne mreže, mobilizacija in kontrola področja.

Že od začetka januarja 1944 je bil odred v nenehnih spopadih s sovražnikom, ki je skušal čim širše braniti cono proge Ljubljana-Postojna, odred pa jo stalno napadal od Borovnice do Ravbarkomande. Junija je sodeloval pri napadu na Štampetov most, od 13. do 18. junija skupaj z Gubčevo bil srdite boje s sovražnikom z Rakeka, Velikih Lašč, Ribnice in Kočevja; sledili so srditi boji na Bloški planoti, v Cerkniški dolini, na Slivnici, kjer sovražnik odločilnega uspeha ni dosegel. Poleti 1944 dobi odred novo nalogo: varovanje partizanskega letališča Nadlesk, kjer so prva letala pristala 21. julija. Zaradi stalnih sovražnikovih napadov so letališče opustili že 17. septembra.

Jeseni se stopnjujejo sovražnikovi vdori v Loško dolino. Odred ni mogel preprečiti nastanka nove DMB postojanke v Cerknici, kamor je prišel ves 2. (Rupnikov) bataljon z Rakeka in izvajal vedno bolj napadalne vdore v notranjost odredovega ozemlja. Ti so povzročali odredu tudi težke izgube (Glina, Sv. Ana). Na spomlad 1945 je bil odred že prešibak, da bi preprečeval vdiranje sovražnika iz Cerknice, Velikih Lašč, Ribnice v Loško dolino, proti Loškemu Potoku in Blokam. Le s patruljami se je še spopadal.

V zaključnih operacijah je bil NO dodeljen Kočevski operativni skupini in sodeloval v njenih bojih.

28. aprila je bil vključen v 1. brigado Narodne obrambe. Zadnji komandant je bil Miha Zupančič, politični komisar pa Humbert Gačnik-Humbi.

Iz borcev Notranjskih odredov je izšlo 22 narodnih herojev in 3 herojke, vsi že v prvem odredu, 14 generalov in več pomembnih političnih delavcev.

Vsi odredi so bili pomembna šola za borce in poveljnike v drugih odredih in brigadah.

V odredovih vrstah niso bili samo Slovenci, še manj samo domačini. Zlasti v 1. odredu so bili številni borci s Hrvaške, zlasti v zadnjem pa borci vseh narodov nekdanje Jugoslavije, pa tudi mnogi tržaški Slovenci, nekaj Italijanov, Poljakov in državljanov iz nekdanje Sovjetske zveze, ki so dezertirali iz nemške vojske.

Popolnega pregleda padlih ali umorjenih borcev NO še ni, prav tako ne njegove monografije.

Milica Strgar

KOKRŠKI ODRED

Kokrški odred je bil ustanovljen 18. junija 1942 na 1540 m visokem Kališču pod Storžičem. Nastal je iz Kokrške čete, iz borcev - prostovoljcev, ki so prišli iz Polhograjskih dolomitov in iz Kamniškega bataljona. Odred je imel dva bataljona: 1. Kamniškega, ki je deloval na kamniškem in moravškem območju, in 2. Kokrškega, kije deloval pod Krvavcem in Storžičem.

Prvi komandant odreda je bil Tomaž Knavs-Matevž Kovač, drugi Matija Blejc-Matevž Plamen, ki je padel 24. decembra 1942, za njim je bil vršilec dolžnosti komandanta Tomaž Slapar-Tugo, politkomisar pa najprej Ivan Bertoncelj-Johan, za njim pa Anton Štefe-Kostja, padel 19. januarja 1943 v Kališah nad Kamnikom.

Odred je deloval na Gorenjskem severno od Save, vse od Begunj na zahodu pa do gorenjsko-štajerske meje na vzhodu.

Deloval je na za okupatorja izredno občutljivem in močno varovanem karavanškem in nižinskem območju, kjer so strateško pomembni prehodi iz Avstrije na Balkan. Zato je odred svojo aktivnost usmerjal zlasti v napade in rušenja prometnih komunikacij v ljubeljski dolini in v dolini Kokre, v nižinskih predelih pa zlasti z napadi na okupatorjeve oborožene oddelke v okolici Kranja, Kamnika in v obeh dolinah: Tuhinjski in Črnem grabnu. Zaradi že omenjenih razmer in težkega terena za gibanje in bojevanje je odred deloval izključno po načelih partizanske taktike, po bataljonih, četah in celo po skupinah. Bila je to tipično planinska partizanska enota. Sredi 1942. leta je odred s svojimi posegi in sodelovanjem s koroškimi Slovenci pričel vnašati iskro upora tudi onstran Karavank.

Odred, ki je v letu 1942 deloval v času največje moči in najhujšega okupatorjevega nasilja nad prebivalstvom Gorenjske, je imel v številnih spopadih tudi hude izgube. Največje izgube je imel v avgustu 1942, ko so domači sodelavci okupatorja z združenimi močmi poskušali uničiti 2. bataljon pod Krvavcem in Storžičem, in v večjih spopadih z Nemci in raztrganci septembra 1942 v Udin borštu, kjer je v dvodnevnem spopadu padlo 24 borcev, decembra na Kostanjski planini v Tuhinjski dolini, kjer je padlo 16 borcev, in sredi januarja 1943 v Kališah nad Kamnikom, kjer je padlo 20 borcev. Od 362 borcev, kolikor jih je bilo v času obstoja v odredu, jih je od tega 190 padlo v borbi ali pa so kako drugače prišli v okupatorjeve roke in bili nato ustreljeni ali pa so umrli v zaporih oz. taboriščih. Življenje v tem odredu je izgubil več kot vsak drugi borec.

Odred je prenehal obstajati ob reorganizaciji slovenske partizanske vojske z navodilom, danim 26. decembra 1942, dejansko pa 14. januarja 1943 na Lesu pri Moravčah, ko so bili borci domala uničenega 2. Kokrškega bataljona vključeni v Gorenjski odred, borci 1. Kamniškega bataljona pa priključeni štajerskim partizanskim enotam.

Drugič je bil Kokrški odred ustanovljen 27. avgusta 1944 v Dragi pri Begunjah. Nastal je po ukinitvi Gorenjskega odreda iz njegovih enot, ki so do tedaj delovale severno od Save na Gorenjskem.

Komandant odreda je bil vseskozi Janko Prezelj-Stane, njegov namestnik Jože Rebolj-Planinc, politkomisarja Anton Kržišnik-Ljubo in Peter Bratkovič-Zvone, načelnik štaba pa Boris Globočnik-Damjan.

Drugi odred je nastajal v času po vse večjih partizanskih uspehih in razraščanju NOB. V svoji sestavi je imel tri bataljone z minerskimi desetini, jurišni bataljon oz. četo, obveščevalni center, vod za kurirske, radijske in telefonske zveze, vojaško sodišče, tri sanitetne ustanove, tiskarsko tehniko in puškarsko-minerske, čevljarske in krojaške delavnice. Od 6. maja 1945 sta bila v sestavi odreda še dva bataljona, ustanovljena v Begunjah in Poljčah iz osvobojenih zapornikov in novincev iz okoliških krajev. Odred je sprva spadal pod štab IX. korpusa, pozneje pa pod štab 4. Štajerske operativne cone.

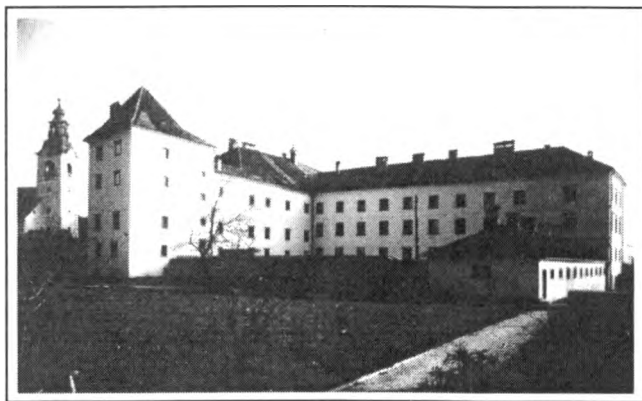
Operativno območje odreda je tedaj tako segalo severno od Save na Gorenjskem, vendar na vzhodu le do Kamnika, na zahodu pa do Jesenic.

Tudi drugi Kokrški odred je deloval kot planinska partizanska enota. Svojo osnovno dejavnost je usmerjal v napade, rušenja in miniranje železniških, cestnih in telefonskih komunikacij, kar še posebej velja za zadnje obdobje vojne, ko je okupator za umik z Balkana skrbno utrjeval in varoval te poti na prehodih čez Karavanke. Pomembna je bila tudi odredova dejavnost pri uničevanju

objektov, ki so služili okupatorju, in pa mobilizacija novincev v partizansko vojsko. Teh je odred pridobil in mobiliziral preko 2000 in večino poslal v okrepitev primorskim in štajerskim partizanskim enotam, pa tudi na Koroško. V nižinskih predelih so borci odreda napadali okupatorjeve in domobranske postojanke in patrulje, ki so od poletja 1944 vse bolj nadomeščale okupatorjeve vojaške in policijske enote. Vztrajno se je odred moral bojevati tudi z močno razpredeno gestapovsko mrežo vohunov in raztrgancev, ki so vdiral v partizanske enote in napadali manjše partizanske skupine. Odred je bil vseskozi tudi najtesneje povezan s prebivalstvom in organizacijami OF na terenu, zato je bil deležen tudi zelo velike pomoči tega prebivalstva in organizacij pri pridobivanju in mobilizaciji novih borcev, pri zbiranju hrane in raznega materiala za oskrbovanje odredovih enot, bolnišnic in tehnike.

Odred je bil slabo oborožen, v svojih vrstah je imel kar tretjino neoboroženih borcev, zato so njegove enote konec leta 1944, ko so zahodni zavezniki partizanom pričeli s pošiljkami orožja, pogosto odhajale v Zgornjo Savinjsko dolino po to orožje.

Največji odredov uspeh je bil prav gotovo tridnevno obleganje nemške posadke begunskih zaporov in spopadanje z okoliškimi posadkami, ki so poskušale preprečiti zavzetje Begunj, od koder je 4.maja 1945 rešil 632 zapornikov, 8. maja je odred skupaj z zavezniškimi enotami med prvimi partizani vkorakal v Celovec.

Begunjski zapor

V svoji sestavi je imel drugi odred vseskozi 500 do 600 borcev. Glede na izgube prvega odreda iz leta 1942 so bile izgube v tem odredu znamo manjše, saj se je znal uspešno izogibati frontalnim spopadom in obkoljevanju.

Iz odredovih vrst so izšli štirje narodni heroji:

Matija Blejc-Matevž Plamen, komandat odreda leta 1942, padel 24. decembra

1942 na Kostanjski planini v Tuhinjski dolini;

Jakob Molek-Mohor, politkomisar 1. Kamniškega bataljona Kokrškega odreda leta 1942, pozneje bil v drugih enotah, padel 3. marca 1945 v Prekmurju;

Franc Avbelj-Lojko, borec in mitraljezec v Kokrškem odredu leta 1942, pozneje bil v drugih enotah;

Franc Pasterk-Lenart, koroški rojak iz Lobnika, borec v Kokrškem odredu leta 1942, padel kot komandant Koroškega bataljona 4. aprila 1943 v Mežici.

Kokrškemu odredu so domicilne listine dale občine Kranj, Tržič, Radovljica in Jesenice.

Drugi Kokrški odred je bil razformiran po umiku vseh partizanskih enot s Koroške v Mariboru 21. maja 1945. Borci so bili razporejeni v KNOJ in v Tomšičevo brigado XIV. divizije.

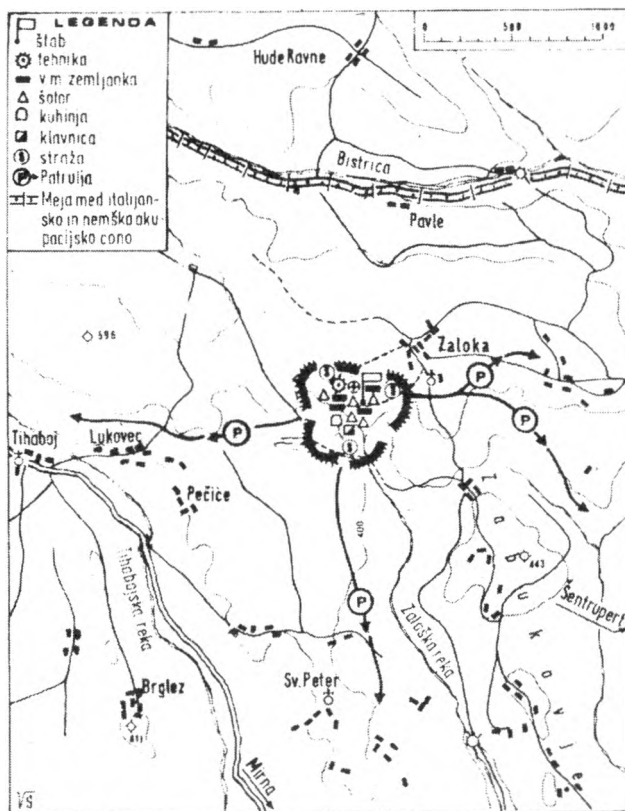
Franc Štefe-Miško

DOLENJSKI PUNTARJI - ZAPADNODOLENJSKI ODRED

Zapadnodolenjski odred (ZDO) je bil ustanovljen 25. junija 1942 v Kočevskem Rogu. Sestavljen je bil iz 1. in 3. bat. Dolenjskega odreda ter 1. bataljona Pohorskega odreda. Vključen je bil v takrat oblikovano 5. grupo odredov. Njegovo operacijsko območje je obsegalo osrednji del t.i. Ljubljanske pokrajine med železniško progo Kočevje - Ljubljana, okupacijsko razmejitveno črto do Bučke in črto Dobrava (ob Krki) - Novo mesto - Kočevski Rog - Kočevje. Po nalogu glavnega poveljstva je prenašal težišče akcijske dejavnosti iz enega v drugi predel. Do jeseni 1942 seje zadrževal na desni strani zgornjega toka Krke, nato pred Ljubljano, v Mimski dolini in na območju Soteske, v prvi polovici 1943 med Čatežem, Mokronogom in reko Krko ter v rajonu Brezova reber, nazadnje pa v Suhi krajini do Kočevja in Ribnice.

Med najuspešnejše samostojne bojne nastope šteje: juriš na fašiste pri Marinči vasi 16.7.1942; napade na sovražnikove železniške Transporte in progo blizu Šentlovrenca - 16. in 23.7.1942, pri Uršnih selih - 12.8.1942, pod Birčno vasjo - 26.10.1942 in pri Koblarjih - 1.9.1943; preprečitev vzpostavitve belih postojank v Sv. Križu pri Litiji - oktober 1942, na Griču pri Mimi - nov. 1942, ter zajetje oddelka plave garde v Družinski vasi - 1.8.1943. Kot teritorialna enota je bil ZDO zelo uspešen v pridobivanju novih borcev. Tako je že do konca 1. 1942 več

odredovih čet odšlo v Tomšičevo in Gubčevo brigado ter ena v Vzhodnodolenjski odred.

Tabor Zapadnodolenjskega odreda v Jelovki pod Zaloko, november—december 1942

Število njegovih borcev se je gibalo od 465 takoj po ustanovitvi do 150 v začetku septembra 1943. V njegovih enotah se je zvrstilo okrog 830 bork in borcev, od teh je evidentirano 208 padlih.

Odredu so poveljevali: Martin Kos-Martinov, Albert Jakopič-Kajtimir, Alojz Grčar-Mitja in Alojz Hostnik.

Red narodnega heroja so prejeli naslednji odredovi borci: Jože Boldan-Silni, Albin Grajzer, Ivan Horvat-Žan, Albert Jakopič-Kajtimir, Mirko Jerman, Ivan Kovačič-Efenka, Albina Mali, Dušan Remih, Vinko Robek in Jože Slak-Silvo.

Kapitulacijo Italije je ZDO dočakal v Suhi krajini. S prilivom prostovoljcev in mobiliziranih je v naslednjih šestih dneh narasel na okrog 800 ljudi in se sproti preurejal iz treh čet v štiri bataljone. 14. septembra 1943 je glavni štab Slovenije preimenoval ZDO v 9. SNO brigado in jo vključil v novoustanovljeno 18. divizijo. Tako je odred prešel iz teritorialne v manevrsko enoto NOV Slovenije.

Za zasluge med osvobodilno vojno sta Zapadnodolenjskemu odredu podelili domicil občini Litija (april 1977) in Trebnje (februar 1978).

Velimir Krašovec

BELOKRANJSKI ODRED

Po prihodu borcev iz Gorjanskega bataljona na Mišino brdo na Gorjancih je bil v bližini vasi Popoviči 20. maja 1942 oblikovan prvi Belokranjski bataljon z dvema četama. 21. maja je bataljon odšel proti vasi Brezova reber. Štab bataljona se je s prvo četo utaboril v gozdu. Druga četa pod vodstvom komandirja čete Jožeta Baškoviča-Feliksa pa je nadaljevala pot čez Smuk, Vrčice, Planino in se utaborila v gozdu nad vasjo Rodine (Mavrlen). S to četo sta šla tudi politična delavca Dušan Pirjevec-Ahac in Kosta Kociper. S prihodom čet na nove položaje se je v zelo kratkem času število borcev in bork, seveda brez orožja, tako povečalo, da sta se oblikovala dva bataljona s po tremi četami. Vsaka četa je štela 70-80 borcev, bataljon približno 240.

Oborožitev prvega bataljona: 107 pušk, 2 puškomitraljeza, 7 lovskih pušk in nekaj pištol.

Oborožitev drugega bataljona: 70-80 pušk (brez puškomitraljeza), 5 lovskih pušk in 5 pištol.

Tako oblikovana bataljona sta dobila vsak svoje področje delovanja v Beli krajini, in sicer:

-Prvi bataljon s štabom bataljona na področju Brezova reber z borbenim delovanjem od železniške proge Novo mesto - Metlika do Žumberka, z nalogo vzpostaviti zvezo s hrvaškimi partizani.

-Drugi bataljon s štabom bataljona na področju Mavrlen; kontrola terena Koprivnik, Stari trg ob Kolpi, ves del Bele krajine od Kolpe do Metlike ter železniška proga Novo mesto - Metlika.

Komandant prvega bataljona je bil Alojz Grčar-Mitja, ker pa je bil po nekaj dneh odpoklican, je njegovo mesto prevzel Ivan Majnik-Džems, politkomisarje bil Ivan Galič-Jovo. Komandant drugega bataljona je bil Ivan Pezdir-Slavo, politkomisar Anton Iveč-Žiga.

Oba bataljona sta bila aktivna v borbah. Komanda prvega bataljona z delom 3. čete drugega bataljona je organizirala napad na sovražno postojanko pri Zajcu. Posadka je verjetno iz strahu še isti dan pobegnila v Novo mesto. Ta napad lahko ocenimo kot zelo dober. Izgube bataljona so bile: 1 mrtev, 1 težje ranjen. Drugi napad je bil na zelo utrjeno sovražno posadko na Hrastu, uspešen pa je bil, ker sovražnik ni upal patroljirati po okoliških vaseh.

Drugi bataljon je imel 3. četo razporejeno v bližini vasi Kleč nad Semičem z nalogo rušenja železniške proge Rožni Dol-Čmomej. 19. junija je bil izvršen napad na posadki pri vodni črpalki in bunkerju ob železniški progi pri vходу v železniški predor Rožni dol - Semič. Obe oporišči sta bili v iznenadnem napadu zavzeti, zaplenjeno je bilo 18 pušk, 2 puškomitraljeza ter večja količina streliva in ročnih bomb, ujeta pa 5 sovražnikovih vojakov.

Belokranjski odred je bil ustanovljen z dvema bataljonoma 26.6.1942 na Mimi gori na območju Semiča. Za komandanta odreda je bil imenovan Belokranjec Janko Stariha. Ker pa ni uspel priti v Belo krajino, je bil 26.6.1942 za komandanta imenovan njegov namestnik Dušan Majcen-Nedeljko. Za političnega komisarja je bil imenovan Dušan Pirjevec-Ahac, ki je za tem odpotoval na Primorsko, na njegovo mesto pa je bil imenovan Jože Borštnar.

Z imenovanjem štaba odreda sta oba belokranjska bataljona dobila enotno vodstvo. Komanda odreda je uspešno vodila bojno delovanje enote. 31. julija je okoli 1000 mož italijanske vojske krenilo proti Rodinam in Vrčicam z namenom, da očistijo teren do Mime gore. Ena kolona je na pohodu požgala vasi Kleč in Planino. Pri tem je naletela na Kleško četo in v prvem udaru se je zbegana začela umikati proti Črnomlju. V tem času pa jim je v hrbet udarila še 3. četa in tako povzročila paničen beg Italijanov proti Črnomlju. Druga težka akcija je bila Roška ofenziva, posebno za drugi bataljon, ki je padel v sovražni obroč. Tretjo zelo uspešno akcijo je izvedla enota 12 borcev z dvema puškomitraljezoma, ko so napadli italijansko oskrbovalno kolono pri Kanižarici.

V tej akciji so zaplenili težki mitraljez in bili brez žrtev. Drugi bataljon B.O. pod vodstvom komisarja odreda Jožeta Borštnarja je sodeloval v očiščevalni akciji v Suhi krajini (Hinje in okoliške vasi) po roški ofenzivi.

Od marca do septembra 1942 je padlo 11 borcev in 1 borka, 7 je bilo ranjenih. Skupno število borcev odreda v tem času je bilo 530- 550.

Iz Belokranjskega odreda je izšlo 8 narodnih herojev, od tega 5 borcev in 1 borka - Belokranjcev.

V septembru 1942. leta se je odred razformiral. Ves drugi bataljon in del prvega bataljona s politkomisarjem odreda Jožetom Borštnarjem je odšel v sestavo novoformirane Cankarjeve brigade.

Odred ima domicil v občinah Črnomelj, Metlika in Semič.

Ivan Pezdirec-Slavo

PRVI DOLOMITSKI ODRED

Prvi Dolomitski odred je bil ustanovljen v dneh od 1. do 6. julija 1942. Oblikovanje bil v dveh bataljonih in na dveh mestih:

- prvi bataljon na Ključu - med Dobrovo in Horjulom;
- drugi bataljon pa na Vranjih pečinah nad Podlipo.

Osnovo njune sestave sta tvorila 4. bataljon Notranjskega odreda, ki se je že do tedaj nahajal v Dolomitih in pa skupina 35 partizanov iz Rakovške čete.

Prvi komandant Dolomitskega odreda je bil narodni heroj Jože Ježevnik - Franc Bukovec, prvi politkomisar pa Ciril Keršič - Metod Cestnik.

Področje delovanja odreda je bilo določeno z ukazom z dne 6. julija 1942: "Polhograjski odred - meja na zahodu gre po bivši italijansko-jugoslovanski meji, od Rakeka do Žirov, na severu po dolini Poljanščice, dalje po Sori, Savi do Ljubljane, na jugu je meja železniška proga Ljubljana-Rakek."

Borbeno delovanje Dolomitskega odreda je bilo ves čas izvajano v izrazito specifičnih in težkih pogojih.

Nasploh je narodnoosvobodilnemu gibanju v Dolomitih in s tem Dolomitskemu odredu dajalo poseben pomen že samo dejstvo, da preko Ljubljane in postojnskih vrat vodijo strateško pomembne komunikacije, kar je imelo za posledico, da je bilo celotno področje tega dela Slovenije pokrito z najmočnejšimi sovražnikovimi silami, tako italijanskimi kot nemškimi in domačimi kolaboranti.

Razen tega je ob Ljubljani in preko Dolomitov potekala nemško-italijanska razmejitvena črta, zavarovana z žico, bunkerji in številnimi sovražnikovimi postojankami ob njej.

Ta in pa številna druga dejstva pa niso imela le lokalnega pomena, temveč so zaznamovala celoten razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem.

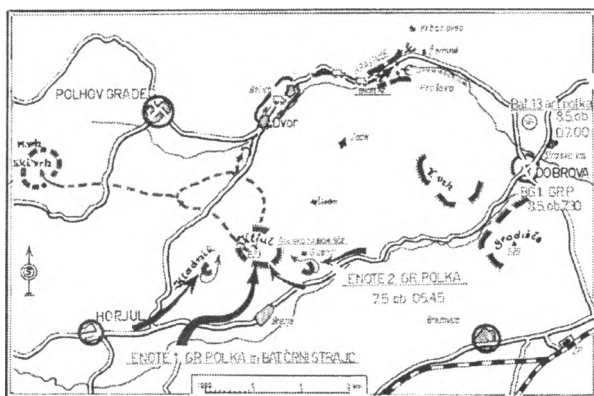
Dejstvo je, da se je osrednje vodstvo NOG Slovenije, tako v začetnem obdobju, ko se je nahajalo in delovalo iz Ljubljane, kot tudi pozneje po veliki italijanski ofenzivi v drugi polovici 1942. leta in v začetku 1943. leta iz Kočevskega Roga, preselilo v Dolomite. To pa zato, da bi iz tega osrednjega prostora Slovenije lažje in uspešnejše delovalo na razvoj NOG na celotnem ozemlju Slovenije, posebno in neposredno pa na Notranjskem, Primorskem in Gorenjskem.

Dolomitski odred je v tem obdobju odigral pomembno vlogo.

O prispevku "dolomitskih" ljudi v tem enkratnem podvigu slovenskega naroda prepričljivo govorijo naslednji podatki:

- na dolomitskem območju je delovalo 97 prvoborcev, od teh jih je 13 padlo. Od prvoborcev je bilo 14 narodnih herojev. Vsega skupaj je bilo 994 žrtev okupatorjevega terorja. Od tega je 526 padlih v boju, 137 jih je umrlo v taboriščih, 114 pa v zaporih. Bilo je 476 požganih domov in gospodarskih poslopij.

Vse to se je dogajalo na ozemlju širine 12, dolžine 30 km, naseljene s 26.000 prebivalci. To področje pa je razen močnih okupatorjevih sil pokrivalo tudi 27 belogardističnih postojank z okoli 2.000 belogardisti.

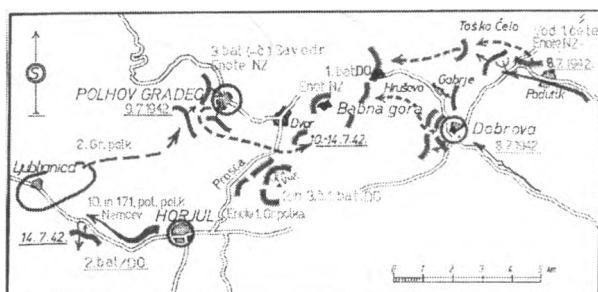

Bojba na Ključu in v Gabrju 7. in 8. maja 1942

V zadnjem obdobju NOG je bilo v Dolomitih celo 35 domobranskih postojank s približno 4.000 domobranci.

Med številne uspešne boje 1. Dolomitskega odreda vsekakor spadajo:

- boji na Ključu in Gaberju 7. in 8. maja 1942, gre za enote, vključene v prvi Dolomitski odred ob njegovi ustanovitvi. Iz italijanskega poročila je razvidno, da so v tem boju imeli Italijani 118 izgub, med njimi tudi enega polkovnika;

Boji okoli Polhovega Gradca, Dobrave in Toškega čela od 8.—14. julija 1942

- boji Dolomitskega odreda od 8. do 14. julija 1942 okoli Polhovega Gradca in Toškega čela.

Velika aktivnost Dolomitskega odreda je kljub izraziti premoči sovražnikovih sil do prvih dni marca 1943 prisilila okupatorja na popolno defenzivo.

Na večjem delu dolomitskega področja je nastalo napol osvobojeno ozemlje. S tem je bilo omogočeno uspešno delovanje osrednjega vodstva NOG Slovenije.

Nato je moral sovražnik zbrati vse razpoložljive sile in ob popolni angažiranosti vseh pripadnikov bega v prvi polovici aprila 1943. leta prisiliti Dolomitski odred in osrednje vodstvo NOG na umik iz Dolomitov.

Enote odreda so bile potem vključene v druge enote slovenske NOV. Takoj po kapitulaciji Italije je bil ustanovljen drugi Dolomitski odred. Štel je okoli 600 borcev, oboroženih z 20 puškomitraljezi, 4 težkimi strojnimi in z večjim številom lahkih minometov.

Dolomitskemu odredu so svoje domicile dodelile občine Vrhnika, Logatec, Idrija, Postojna, Ljubljana-Vič-Rudnik in Ljubljana-Šiška.

(Viri: Rudolf Hribernik, Dolomitski NMB; Rudolf Hribernik, Partizanski ključ)

Rudolf Hribernik-S varun

TRIJE KOČEVSKI ODREDI

PRVI KOČEVSKI ODRED (1.7.1942 - 23.9.1942)

*Ante Novak, prvi politkomisar
Kočevskega bataljona*

Kadrovsko snovanje 1. Kočevskega odreda sega v leto 1941, ko so 18. oktobra 1941 partizani napadli Lož na Notranjskem. V tem napadu je sodelovalo nekaj partizanov, ki so pozneje tvorili jedro nastanka partizanstva na Kočevskem od marca 1942 dalje. Med njimi je bil najbolj znan in hraber poveljnik ter komisar prof. Ante Novak, ki je bil tudi prvi komisar Kočevskega bataljona Notranjskega odreda in prvi komisar Kočevskega odreda.

Proces nastajanja odreda: 23. marca 1942 sta se na Travnici gori 3. in 4. četa bataljona Ljuba Šerčerja združili v novo drugo četo. Komandir čete je bil Bojan Polak-Stjenka, komisar pa Ante Novak. 25.3.1942 je četa 28 borcev zjutraj pod vodstvom Aleša

Beblerja odpotovala v smeri južne Kočevske in se nastanila v lovski koči nad Fridrihštajnom (kota 1.022) nad Kočevjem. Tja so prišli zvečer 25. marca 1942. Vso pot jih je vodil prvoborec Lojze Lisac-Moro, doma iz Slavskega Laza pri Kolpi.

10. aprila 1942 je desetčlanska patrolja odšla na pomoč in v zavarovanje tiskarne OF v Mahovniku, a so jih ob vznožju Velike gore pri Treh Koritih nepripravljene iznenadili Italijani s pol bataljona (okrog 200) vojakov. Padli so trije borci, dva sta bila težko ranjena. Izgubili so dva puškomitraljeza. Istega dne, 10.4.1942, popoldne je četa odšla na pot v smeri južne Kočevske prek Borovca - Brige. 16. aprila 1942 je bil na Preži ustanovljen Južnodolenjski oz. Kočevski bataljon. Le-ta se je po nekaj dneh premaknil na Stružnico pri Banji Loki in 25. aprila doživel hud ognjeni krst, ko jih je obkolilo in napadlo okrog 1000 Italijanov. Italijani so imeli nekaj mrtvih in ranjenih, med njimi tudi oficirja, partizani pa so izgubili enega borca in so se uspešno prebili iz obroča.

Že 22. aprila 1942 so ustanovili pionirski oddelek, pozneje znameniti udarni vod Kočevskega bataljona, ki je bojno deloval do vključitve v Cankarjevo brigado.

V noči 30. aprila na 1. maj je bojna skupina pod vodstvom Franca Avblja-Lojka osvobodila Hrvaški Brod ob Kolpi in zajela 18 domobrancev ter zasedla vse

orožje. Kočevski bataljon je do sredine junija 1942 narastel na 7 čet s potrebnimi pomožnimi službami (bolnišnica, saniteta, delavnice za popravila orožja in opreme, pekarna, mesarija, krojaške delavnice, kolesarski in konjeniški vod in še druge službe). Tedaj je bilo v bataljonu nad 800 bork in borcev. Tako je 30. junija ali 1. julija 1942 nastal prvi Kočevski odred (pisnega dokumenta o tem ni, a sklepamo na dogodek, ko je 2. bataljon Miloša Zidanška že 2. julija 1942 poslal štabu KO poročilo o številu borcev v štirih četah -358. Podobno število borcev je bilo tudi v prvem in tretjem bataljonu KO, torej naj bi Kočevski odred ob ustanovitvi štel nad 1000 bork in borcev.

Komandant odreda je bil Jože Klanjšček-Vasja, komisar pa Cveto Močnik-Florjan. V italijanski ofenzivi (od 16. julija 1942 do novembra 1942) sta bila ob koncu julija in v začetku avgusta razbita 2. in 3. bataljon, borci pa so se priključili raznim drugim partizanskim enotam. Prvi bataljon je od vodstvom komandanta Anteja Novaka in komisarja Ivana Lokovška-Jana z udarnim vodom v mnogih bojih uspešno preživel ofenzivo. Dvakrat je prebil italijanski obroč v Rog in iz Roga reševal glavno poveljstvo ter iz bojev izšel številčno močnejši in bolje oborožen. Tako sta se bataljon in udarni vod kot borbena vojaška enota v celoti vključila v novo ustanovljeno Cankarjevo brigado (na Lapinjah na Kočevskem 23. septembra 1942). Ker je bilo v letu 1942 preko 80 raznih dogodkov, torej boj in akcij s sovražnikom, bomo našteali samo nekatere: 25. aprila 1942 boj na Stružnici, 1. maja 1942 osvoboditev Broda na Kolpi in izročitev osvobojenega mesta hrvaškim partizanom, 1. junija 1942 napad na Stari trg na Kolpi, kjer je v bojih sodelovala mladinska četa Primorsko-Goranskega odreda, trije napadi na Osolnico, napad s Krkove stene ob Kolpi, dva napada na Drago, napad na Bosljiivo Loko, napad na italijansko kolono pri Štalcarjih, zavzetje in vkorakanje v Kočevsko Reko, napad na Mozelj, napad na Koprivnik itd. Vsi ti boji so se bili od 25. aprila (napadom na Stružnico) do tragedije v Taborski steni nad Belico in Kolpo 24. julija 1942, kjer je od 21 padlo 10 borcev.

Vemo le, da je v osvobodilnem boju padlo več kot 160 kočevskih rudarjev. Odbor skupnosti borcev Kočevskega odreda je začel delati šele 1980 in je zelo uspešno delal, ko mu je predsedoval Andrej Cetinski-Lev, narodni heroj.

Zelo pomembna so bila prva srečanja med slovenskimi in hrvaškimi partizani: maja 1941 je bil na osnovni šoli v hrvaškem Kužlju sestanek, ki sta mu prisostvovala Ivan Lokovšek-Jan in Viktor Lipovec. 17. in 18. junija je bil v hiši mizarja Matija Olaka sestanek na Brodu na Kolpi, ki sta ga vodila Jože Šeško in Stanko Marjanovič. Glavno poveljstvo je oktobra 1941 poslal na Hrvaško Franca Primožiča in Dragutina Cmoborja, ki sta 16.10.1941 vzpostavila stik s štabom Primorsko-Goranskega odreda. Med najbolj pomembna srečanja se šteje sestanek partizanskih poveljnikov Slovenije (dr. Aleš Bebler, Ivan Jakič-Jerin in

Ante Novak) s hrvaškimi, ki jih je vodil Viktor Lenac. Sestanek je bil 19. in 20. aprila 1942. Od tedaj je vsestransko sodelovanje trajalo do konca vojne.

DRUGI KOČEVSKI ODRED

Ustanovljen je bil z odredbo GŠ NOV in POS z dne 15.9.1943 in dodeljen v sestavo Južne grupe odredov. Komandant je bil Tone Zgonc-Vasja, komisar Niko Šilih-Boris Nikič. V odredu je bilo 482 bork in borcev. Operativno območje odreda je bilo ozemlje ob Kolpi, okolica Kočevja in v Poljanski dolini. Prvi bataljon je bil v Predragu, drugi v Črnem Potoku pri Kočevju, tretji pa na območju Fara-Vas ob Kolpi.

Z naredbo GŠ NOV in POS z dne 26.9.1943 je bila Južna grupa odredov razformirana, Kočevski odred pa dodeljen v sestav 18. divizije, borci in borke razdeljeni v brigade te divizije. Ob razformiranju je odred štel 485 bork in borcev, dokončno pa je prenehal delovati 1.10.1943, torej v času nemške ofenzive na osvobojeno ozemlje, kije trajala do sredi novembra 1943.

TRETJI KOČEVSKI ODRED

Ustanovljen je bil 11. maja 1944 v Ambrusu v Suhi krajini. V odred so razporedili del bork in borcev reorganiziranega Istrskega odreda ter nekaj, predvsem komandnega kadra iz Belokranjskega odreda. Odred je deloval na Kočevskem in v Suhi krajini. Imel je več hudih bojov z Nemci, še posebej pa z domobranci v Suhi krajini.

3. Kočevski odred je bil razformiran 22. julija 1944, moštvo je odšlo v sestavo Belokranjskega odreda. Del borcev 3. Kočevskega odreda pa je še naprej ostal na kočevskem operativnem območju. Komandanta odreda sta bila Stane Truden in Jernej Koželj, politična komisarja pa Ludvik Tomori in Anton Colarič.

Zdravko Troha

KRIMSKI ODRED

Odred je bil ustanovljen 1. julija 1942, v času naglega širjenja svobodnega ozemlja in ljudske vstaje, ki je zajela Ljubljansko pokrajino, ter ob čedalje hujšem okupatorjevem nasilju nad prebivalstvom, ko je priliv prostovoljcev v

partizanske čete postal tako velik, da so bataljoni 3. grupe odredov v juniju šteli že po nekaj sto borcev.

Bojan Polak - Stjenka Knap.

Komandant Krimskega odreda je postal Bojan Polak-Stjenka, politični komisar pa Janez Hribar-Tone Pogačnik. Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih enot je uvidelo potrebo po spremembah, ki bi olajšale poveljevanje in omogočile, da bi partizanske čete postale še bolj gibljive in operativne. Novi Krinski odred je imel pet bataljonov: Šerčerjev, Zidanškov, Dolomitski, Kočevski in Peti bataljon.

Deloval je južno od Ljubljane med železniškima progama Ljubljana-Postojna in Ljubljana-Grosuplje-Kočevje, vključno z Bloško planoto.

Po preureditvi so se bataljoni notraje utrjevali. Enote so bile razporejene po obrobju širokega osvobojenega ozemlja in okoli sovražnih postojank. Nisoizvajale večjih akcij. Morale pa so se postavljati v bran vse pogostejšim krajevnim vpadom iz okupatorjevih posadk pred začetkom italijanske ofenzive na Krim in Mahre, kjer so taborile čete Krimskega odreda.

Sredi leta 1942 so ljubljanski aktivisti večkrat poslali na železniško postajo Drenov Grič pošiljke raznega materiala kot pomoč partizanom (orožje, stroje in orodje za partizanske delavnice, obleko, obutev, sanitetni material in hrano), ki so ga partizani 1. bataljona Krimskega odreda in borci Dolomitskega odreda v sodelovanju z vaščani prenašali v taborišča. Do reke Ljubljanice so ga transportirali prebivalci Bevk, Blatne Brezovice, Drenovega Griča in Sinje Gorice, partizani so ga prevažali s čolni po reki, naprej pa so ga vozili z vprežno živino na vozovih. Tudi nosili so ga v vrečah na ramah, mimo vasi Goričica, mimo železniške postaje Preserje-Borovnica proti Krimu in Mačkovcu, kjer je imelo poveljstvo 3. grupe odredov delavnice in skladišča. Ker je bilo materiala za okoli 22 vagonov, so za akcijo organizirali več sto ljudi. Prenos je bil izredno naporen in ker je pot vodila čez progo, tudi nevaren, saj so prečkali progo v bližini italijanskih bunkerjev. Ker pa je sovražnik videl neoborožene skupine civilov, jih ni obstreljeval. Na desnem bregu Ljubljanice so čakali nosači iz vasi Jezero, Podkraj, Tomišlja, Vrhljena, Strakomerja, Bresta in Matene. V noči pred začetkom ofenzive med 15. in 16. julijem 1942 so zjutraj prenašali zadnji prispeli material iz Drenovega Griča.

Nastanek osvobojenega ozemlja v ljubljanski pokrajini je omogočil velik razmah osvobodilnega gibanja. Sovražne postojanke so bile obkoljene, zato je

spodobnost njihovih posadk, da bi vdirale v notranjost osvobojenega ozemlja, iz dneva v dan plahnela.

Okupator se je pripravljaj na vojaške akcije proti partizanom, že konec junija 1942 je bil izdelan podroben načrt ofenzive, ki naj bi se začela 16. junija, trajala pa vse do 4. novembra. Prvi udarec je bil namenjen krinskemu in mokrškem pogorju, saj so partizanske enote od tu neposredno ogrožale Ljubljano. Komandant 11. armadnega korpusa je imel za predvideno operacijo okoli 82.000 mož močno vojsko, tako da je prišlo po 27 vojakov na vsakega partizanskega borca. Premoč v orožju pa je bila seveda še veliko večja.

Na to ofenzivo pa se ni pripravljaj le italijanski okupator, ampak tudi domača kolaboracija. To je bila zanjo edinstvena priložnost, da začne poleg političnega boja proti narodnosvobodilnemu gibanju uporabljaj tudi oborožene vojaške formacije. O pričakovani italijanski ofenzivi je štab 1. bataljona obvestil poveljstva svojih čet 6. julija 1942 in v zvezi s tem dal vrsto napotkov. Opozarja čete, da sovražnik namerava naše enote uničiti v frontalnem boju, zato se je treba držati preizkušene partizanske taktike, v frontalne boje naj bi se spušali le občasno.

Osvobojeno ozemlje bi branili od hitrega prodora, sicer pa bi se elastično umikali. Ne dopustiti, da bi jih sovražnik stisnil na majhnem prostoru, ampak se mu mora izmikati in ga napadati v hrbet. Poveljstvo čet seje po navodilih ravnalo.

Toda premoč je bila ogromna, kajti 20.000 Italijanov je imelo pred seboj le 300-400 oboroženih partizanov.

Italijani so napadli natančno po pravilih, kot na fronti.

Po začetnih bojih so se enote izmikale sovražnim kolonom. Postopki posameznih enot pa so bili različni. V 4. četi so sklenili, da se četa za čas ofenzive razide. Eni so šli domov, večino le-teh je pozneje okupator ob masovnih aretacijah streljal v lapužnih dolinah, drugi so se prebijali na razne načine. Ena skupina borcev pa seje odločila, da se pomika v Krim za Italijani.

Del enot Krimskega odreda se je znašel v kočevskih gozdovih.

Nenadoma je prišlo povelje, naj enote Krimskega odreda ne nadaljujejo več poti proti Kotlju, do koder ni bilo več daleč, ampak naj se vračajo po isti poti, po kateri so prišle. Takrat je bil sprejet sklep, naj se čete Krimskega odreda po prebijanjih nazaj na Krim in Mokre, razdelijo v manjše skupine, da bi jih sovražnik na zapornih položajih težje opazil in bi se tako lažje pretihotapile mimo njega.

Ugotoviti je treba, da so vse partizanske čete in štabi pokazali med ofenzivo veliko zavzetosti in sposobnosti presojanja.

Krimski odred, ki je 18. julija oblikoval novi 4. bataljon, pa je avgusta zbiral svoje čete, ki so že po skupinah prebile sovražnikove vrste, med njimi so bili tudi borci 4. čete. Novi štab 1. bataljona (komandant je bil Alojz Pajek-Vandek), politkomisar pa Janez Japelj), se je zadrževal pri 1. četi, ki je taborila v bližini studenca med Gornjim Igom in Ustjem.

Odred je po ofenzivi čakala nova zelo pomembna naloga: napadi na belogardistične "vaške straže" v Begunjah, Dobu, Bezeljaku, Topolu in Setšku so bili izvršeni v noči z 18. na 19. september. Napadi pa niso uspeli tako, kot je bilo zamišljeno.

Čeprav so bili doseženi določeni uspehi, pa štabi in borci niso bili zadovoljni, saj so od napadov pričakovali precej več.

Toda politični komisar 1. bataljona Janez Japelj jim je vlival novega poguma in zaupanja v lastne sile z besedami: "Tovariši! Vojaškega uspeha res nismo dosegli, toda izdajalcem smo pokazali, da še živimo in da nas ofenziva ni uničila! Bodo že čutili našo moč. Akcija seje politično popolnoma posrečila!"

V novoustanovljeno Šercerjevo brigado je odšel velik del Dolomitskega odreda. Zato je bilo odločeno, da se Krimski in Kočevski odred ukineta, ustanovi pa se ponovno (drugi) Notranjski odred.

Karel Kumše-Tomaž

GORENJSKI ODRED

Ustanovljen je bil v začetku julija 1942. leta in je sprva deloval na območju pod Stolom (Karavanke) ter s Pokljuke v dolino Bohinja in Bleda. Nastajal je v zelo težavnih razmerah, ko je okupator na Gorenjskem izvajal najhujši teror in nasilje nad prebivalstvom, istočasno pa številne hajke proti partizanskim enotam po vsej pokrajini.

V sestavo sta bila vključena: 1. bataljon, imenovan Cankarjev, in 2. bataljon - Pokljuški. Odred je spadal v sestavo in pod poveljstvo štaba I. grupe odredov slovenske partizanske vojske.

Prvi komandant odreda je bil Andrej Žvan-Boris, politični komisar pa Polde Stražišar-Rudi. Intendant odreda je bil Franc Potočnik.

Gorenjski odred je obstojal dobri dve leti, do 31.8.1944, ko je bil ukinjen, iz njegovih enot pa sta nastala Škofjeloški in Kokrški odred. Prvi v sestavi IX. korpusa, drugi v IV. operativni coni.

Odred ima štiri razvojna obdobja, v katerih se je vseskozi številčno krepil.

Prvo obdobje sega v čas od julija do decembra 1942. leta, ko sta odred sestavljala dva bataljona, štab odreda in odredna ambulanta. V tem času je odred doživel najhujše sovražnikove napade in imel številne izgube borcev in poveljnikov. V začetku oktobra je komandanta odreda Andreja Zvana zamenjal Franc Biček, politični komisarje postal Matija Verdnik-Štajci.

Drugo obdobje sega v čas od januarja 1943 do 12. julija 1943. V tem času je okupator izvajal mobilizacijo Gorenjcev v nemško vojsko in partizanski vojski se je priključilo veliko novih borcev. Nastalo je in bilo postopno vključeno v sestavo odreda devet partizanskih bataljonov: 1. bataljon -Gregorčičev (od junija Jelovski), 2. bataljon Stražišarjev (prej Pokljuški), 3. Kebetov (Poljanski), 4. Selški, 5. Kokrški, 6. Koroški (samo z eno četo), 7. Kranjski, 8. Loški in 9. Dražgoški. Skupaj okoli 1100 borcev. Poveljstvo odreda so vodili: Stane Starc-Fazan, ki je padel, za njim Franc Biček-Bruno. Politični komisar je bil Vinko Hafner (do 15.2.1943), za njim Evgen Matejka-Pemc. Namestnik komandanta Stane Kersnik-Jelovčan in namestnik politkomisarja Stane Bizjak-Kosta.

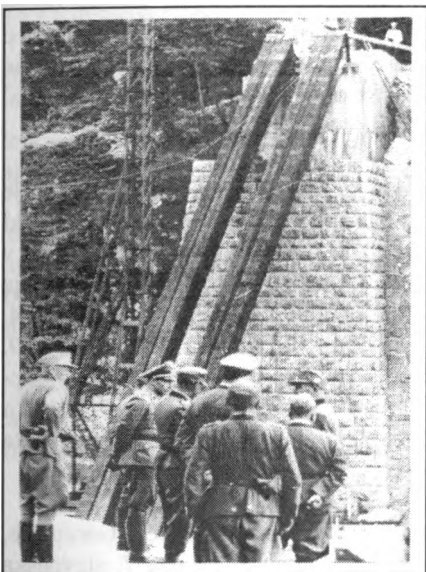
Zaradi prevelike sestave odreda, ki je deloval na celotnem območju Gorenjske, in novonastalih razmerje bila iz odreda 12.7.1943 ustanovljena 7. slovenska brigada Franceta Prešerna. Aktivnost odreda je bila v tem obdobju usmerjena v mobilizacijo, s katero se je iztrgalo sovražnikovi mobilizaciji veliko število novih borcev. Okoli 650 teh borcev je bilo poslanih na Dolenjsko in Notranjsko za polnitev tamkajšnjih brigad in odredov.

Tretje obdobje je po 12.7.1943 do februarja 1944. leta. V tem času je bil odred reorganiziran in je postopno številčno narastel, se okrepil z oborožitvijo, zaplenjeno italijanski vojski, in nadaljeval z mobilizacijo in sprejemom novih borcev. Ponovno se je razvijal v sestavo 4 čet: 1. četa - Loška, 2. Jeseniška, 3. Kranjska, 4. Jelovška in dva minersko-sabotažna voda, imenovana Grintavec in Triglav. Odred je v tem času okrepil minerske akcije na železniške proge in druge komunikacije.

Četrto obdobje je čas od februarja 1944 do konca avgusta istega leta. Z mobilizacijo in sprejemom novih borcev so iz čet narasli štirje partizanski bataljoni: 1. bataljon - Tomažev, 2. Vekotov, 3. Planinčev, 4. maneverski, ob

njih pa še **L, 2.** in 3. minerska četa, ter 1. in 2. transportna četa. Zrasle so 2 partizanski bolnici in 4 ambulate. Ob njih še različne delavnice in enote za zvezo.

Odred sta v tretjem in četrtem obdobju vodila Anton Bertoncej-Zvonko in Leopold Škrabar-Vanjo. Politični komisar je bil Anton Kržišnik-Ljubo, namestnik komandanta Ivan Javor-Igor in načelnik štaba Damjan Globočnik-Boris. Odred je v četrtem obdobju svojo aktivnost prenesel na levi breg Save pod Karavanke in Kamniške planine. Kakih 2.500 novih borcev je odred v tem

času odposlal v popolnitev brigad 30. in 31. divizije.

Bojna dejavnost odreda je bila vseskozi partizanski način bojevanja. S svojo neprestano aktivnostjo je odred na Gorenjskem vseskozi zadrževal od 8.000 do 14.000 sovražne vojske: policije, žandarmerije, obmejnih enot, banšucov, verkušcov in v zadnjem obdobju tudi že okrog 1000 gorenjskih domobrancev - belogardistov.

Gorenjski odred je bil tipična planinska partizanska enota, ki je deloval v Julijcih in Karavankah. Kontroliral je tri izredno važne prehode: Ljubelj, Koren in Jezersko, kjer je večkrat organiziral uspešne zasede.

Porušeni žirovniški most

Kot matična in kadrovska enota na gorenjskem operativnem področju, se je iz njega razvila Prešernova brigada, Škofjeloški odred, nato pa še Jeseniško-Bohinjski in II. Kokrški odred. Iz odreda je izšlo mnogo poveljnikov, ki so popolnih poveljniška mesta v drugih enotah. Iz odreda je bilo po vojni razglašeni 6 narodnih herojev.

Odred je prejel domicilno listino v občinah: Kranj, Radovljica, Jesenice in Škofja Loka.

Janez Lušina

LOŠKI ODRED

Ustanovljen je bil z odredbo Glavnega štaba Slovenskih partizanskih čet 27. avgusta 1942. V snežniških gozdovih na območju Otrobovca (k. 803), ki spada v občino Loška dolina, so se zbrali borci nekdanjega 3. Zidanškovega bataljona NOV. Po reorganizaciji 3. grupe odredov (julija 1942) so bili vključeni v Kočevski odred kot 2. bataljon. Prav tako borci, ki so bili vključeni v Primorski bataljon pod poveljstvom Slavka Kovača-Smelija in so onstran stare jugoslovansko - italijanske meje padli v zaporo italijanskega XXIII. armadnega korpusa, zaradi česar so se morali vrniti tostran meje. Veliko italijansko "roško" ofenzivo, ki je strahovito divjala zlasti nad prebivalstvom do tedaj svobodnega ozemlja Blok, Loške doline, Loškega Potoka ter zahodne Kočevske, so pretolkli tako, da so se razpršili na manjše skupine in jo tako brez večjih žrtev previharili ter se nato ponovno zbrali. V odred se je vključil tudi del borcev iz Krimskega odreda ter borci Brkinske čete, ki so bili v sestavi Zidanškovega bataljona. Ob ustanovitvi je odred štel nad 240 mož in je bil dobro oborožen tudi z lahkim strojničnim orožjem.

Politično in vojaško poveljstvo NOG je to enoto ustanovilo z nalogo, da odide čimprej na Primorsko in tam s svojimi bogatimi vojaškimi in političnimi izkušnjami ter dobro oborožitvijo pomaga okrepiti narodnoosvobodilni boj proti okupatorju. Določeno je bilo, da se odred po prestopu meje preimenuje v Soški odred. Odred je imel dva bataljona, kot 3. pa je bil vključen primorski Gregorčičev bataljon, kije deloval samostojno po četah po vsej Primorski.

Za poveljniški kader so bili imenovani znani in v številnih bojih prekaljeni prvoborci, zlasti borci nekdanje Rakovške čete ter politični delavci - aktivisti, ki so dvignili k splošni oboroženi ljudski vstaji prebivalstvo Gorskega Kotarja, južne Notranjske, Loškega Potoka in Dragorske doline, kjer je tako nastalo obširno osvobojeno ozemlje.

Do prihoda poveljnika odreda Mirka Bračiča-Bradača je bil vršilec dolžnosti poveljnika odreda Drago Flis-Strela, politkomisar pa Dušan Pirjevec-Ahac. Za namestnika političnega komisarja je bil imenovan Jože Lemut-Saša, ki pa je padel še predno je sprejel dolžnost.

Štab 1. bataljona so sestavljali: poveljnik Ivo Slavec-Slavko Jokl, padel leta 1944 pri Kranju; namestnik Ivan Rozman-Levec, padel decembra 1942 na Primorskem; politkomisar Ivan Turšič-Iztok, padel 1945 pri Lokvah na Primorskem.

Štab 2. bataljona so sestavljali: poveljnik Anton Bavec-Cene, namestnik Alojz Bombač-Boris, padel na Primorskem; politkomisar Anton Prevec-Dimač, namestnik politkomisarja Tone Šraj-Aljoša, padel 1943.

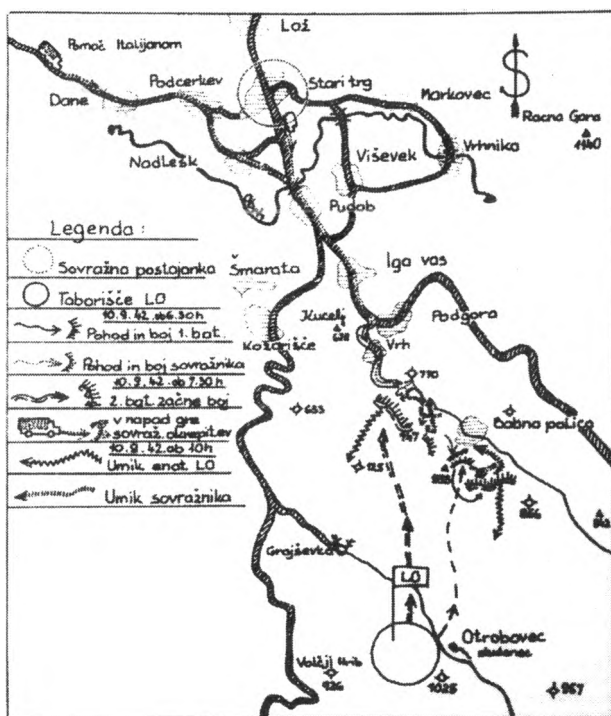
Štab 3. bataljona Simona Gregorčiča so sestavljali: poveljnik Jože Lamut-Sašo, kije padel 17. avgusta 1942, njega pa je zamenjal Martin Grajt-Rudi. Namestnik poveljnika je bil Mile Špacapan-Igor, ki je padel 1943. leta. Politkomisar bataljona je bil najprej Martin Grajt-Rudi, za njim pa Mile Špacapan-Igor. Odredni zdravnik je bil dr. Aleksander Gale-Peter.

V odredu je bilo tudi večje število bork, zato je štab odreda ustanovil žensko četo s poveljnico Faniko Škrbec in politkomisarko Miro Kroneger. Četa je bila v sestavi 1. bataljona kot 4. četa. Odred je bil ustanovljen v času najhujše preizkušnje za partizanstvo na območju nekdanje cerkniške občine, še zlasti Loške doline, kjer je sovražnikovo nasilje doseglo svoj vrhunec, ko je bilo pobitih blizu 200 ljudi, ko so bile požgane, izropane cele vasi ter bilo interniranih veliko ljudi. K temu je veliko pripomoglo izdajstvo domačih klerikalnih veljakov, ki so prav tedaj z ustanavljanjem belogardističnih vaških straž - MVAC zasadili nož v hrbet narodnosvobodilnemu gibanju. Vodstvo odreda je moralo hitro in odločno ukrepati, da bi razbilo mrežo belogardističnih enot in tako preprečilo predvideni drugi val internacij. S tem pa tudi razblinilo fašistično in belogardistično propagando o uničenju partizanstva in hkrati povrnilo zaupanje v OF in partizansko vojsko.

3. septembra 1942 sta oba bataljona Loškega odreda uspešno napadla belogardistične vaške straže v Loški dolini, in sicer v vaseh: Vmika, Bajer, Pudob, Dane in Kozarišče ter na italijansko posadko v Starem trgu pri Ložu.

V akciji je bilo ustreljenih več izdajalcev in vodij bele garde, med drugim tudi kaplan Franc Kramarič. Ob zaključku akcije je odred v sodelovanju z aktivisti OF odvedel v partizansko okolje več partizanskih družin (nad 90 ljudi), in to na območje požganega in izseljenega čabranskega predela v bližino vasi Sokoli. Tam je odred izdvojil za eno četo borcev, ki so se organizirali v Poliški oziroma Slivniški bataljon, imenovan tudi Civilni logor. Odred je sodeloval s hrvaškimi partizani Primorsko-Goranske operativne cone pri napadu na italijansko kolono pri Brinovi Dragi.

Največjo in najodmevnejšo akcijo pa je odred izvedel 10. septembra 1942 na Babni polici, ko je odločno napadel veliko kombinirano italijansko kolono iz enot XI. obmejne grupacije GaF- s četo minometalcev, četo fašistov iz osmega bataljona "M" in združene belogardistične enote z več kot 50 možmi iz Loške doline. V silovitem večurnem spopadu sta padla dva italijanska oficirja. Mrtvih in ranjenih je bilo 30 italijanskih vojakov ter en belogardist. Odred je imel enega mrtvega in sedem ranjenih borcev.

Skica spopada Loškega odreda z Italijani na Bobni polici 10. septembra 1942

Odred je nato izvajal stalne patroljne akcije na območju cerkniške občine in miniral progo na relaciji Ravbarbarkomanda - Planina. Ob vsem tem pa je intenzivno pospravljaj poljske pridelke na Babni polici ter vskladiščil velike zaloge hrane v bližnjih gozdovih. S patroljnimi akcijami je nudil varno zaščito političnim aktivistom pri ponovnem tkanju mreže OF po vaseh Loške doline.

Konec septembra je odšel odredni komandant Bračič z močno patroljo na Primorsko in vzpostavil zvezo s političnim in vojaškim vodstvom NOG Primorske. 20. oktobra 1942 je iz Otrobovca odšel Loški odred z več kot 90 borci in osmimi puškomitraljezi na Primorsko ter se po štirih nočnih pohodih na Vipavskem združil z bataljonom Simona Gregorčiča. Po reorganizaciji, ki je sledila, se je odred preimenoval v Soški odred. Tostran meje je ostala ena četa, ki je imela nalogo vzdrževati stalno zvezo z odredom in z 2. Notranjskim odredom.

Domicilno listino je Loškemu odredu podelila Občinska skupščina Cerknica na svečani seji 22. oktobra 1977, in to za številne zasluge odreda v boju proti sovražniku, za razbijanje krivične starojugoslovansko - italijanske meje, za sodelovanje v skupnem boju s hrvaškimi partizani. 3. septembra 1978 pa je

občina odredu podelila še bojni prapor. Na mestu, kjer je bil odred ustanovljen, so odkrili spominsko obeležje. V boju za osvoboditev je odred izgubil dve tretjini borcev. Med njimi so bili razglašeni za narodne heroje: Mirko Bračič, Florjan Močnik, Ivan Turšič-Iztok, Karlo Maslo-Drago, Drago Flis-Strela in Drago Benčič-Brkin. K njim smemo šteti še Slavka Kovača-Smelija, komandanta Primorskega bataljona.

Anton Avsec

PRVE SLOVENSKE NARODNOOSVOBODILNE UDARNE BRIGADE

I. SNOUB TONETA TOMŠIČA

Povečana učinkovitost narodnoosvobodilnega boja na Slovenskem ob koncu pomladi in v začetku poletja leta 1942 je zahtevala tudi višjo organizacijsko obliko delovanja osvobodilne vojske. Tega se je zavedalo Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet in v zvezi s tem začelo uresničevati sklep, da bo v primeru, če Toneta Tomšiča ne bi mogli rešiti iz zapora, ustanovljena udarna enota, ki bo nosila njegovo ime. Mesec dni po smrti Toneta Tomšiča je tako že obstajal in uspešno deloval "Proletarski udarni bataljon Toneta Tomšiča", in to kot izrazito gibljiva vojaška enota. Nastala je iz znane Dakijeve "leteče čete", okrepljene z izbranimi borci, vojaško usposobljenimi že v mnogih prejšnjih bojih. Medtem kose je enota uspešno bojevala pri Račni, na Polževem, pri Zagradcu, na Topli Rebri, Komovcu ter drugod, so potekale tudi priprave za ustanovitev "Proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča". Glavno poveljstvo je namreč naročilo poveljstvom 3. in 5. grupe odredov, naj odbereta iz svojih enot borce - prostovoljce, predvsem kmečkega in delavskega porekla, zaradi njihove vključitve v proletarsko brigado.

Tomšičeva brigada je bila ustanovljena 16. julija leta 1942 v vasi Cesta nad Starim Logom na Kočevskem.

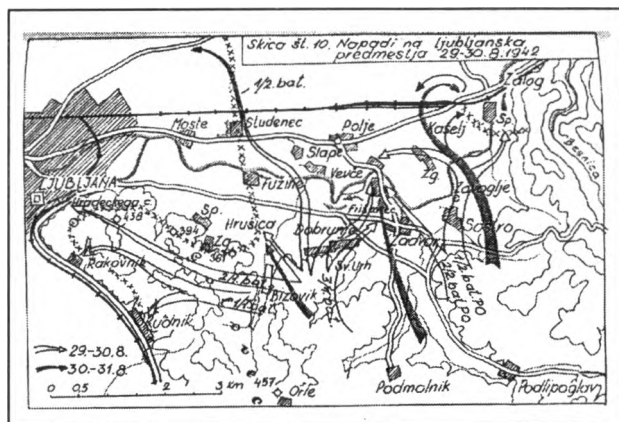
To je razvidno iz mnogih dokumentov Glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, med drugim tudi iz "Naredbe..." 10. julija 1942, s katero je bil za poveljnika "I. Proletarske udarne brigade Toneta Tomšiča" imenovan Ivan Jerin-Jakič, dotedanji namestnik komandanta III. grupe odredov, za namestnika Stanko Semič-Daki, za politkomisarko pa Mica Šlander. Naziv "proletarska" kakor tudi nošenje proletarskih simbolov je bilo petindvajset dni po ustanovitvi brigade odpravljeno, ker je bilo ocenjeno, da bi to lahko izzvalo razprave v

koaliciji OF.

Heroj, Stanko Semič-Daki

Ustanovitev brigade sovпада z začetkom velike italijanske ofenzive, ki je potekala v dvanajstih etapah od 16. julija do 4. novembra 1942. leta. Začela se je na mokrško-krimskem območju ter nadaljevala po Notranjski, na zahodni

Prvi bataljon, ki se je napotil proti Ljubljani v času, ko so tako okupatorji kot kolaboranti na vse pretege oznanjali vesti, daje zaradi italijanske ofenzive konec partizanstva, da so vsi partizani uničeni, je z območja Golovca napadel železniško postajo Rudnik, bunkerje ob žici okupirane Ljubljane pri Rakovniku, dvakrat vdrl v Vevče ter zažgal tamkajšnjo papirmico in opravil še vrsto drugih akcij.

Medtem ko sta dva bataljona odšla iz vasi Cesta in je bil na Gorjancih ustanovljen 3. - Džemsov bataljon, je Glavno poveljstvo ustanovilo še en 3. bataljon - Jankov. Le-ta je bil ob ofenzivi na Rog delno uporabljen za zaščito vodstva, delno pa je v sodelovanju z drugimi enotami ZDO - Efenkova četa, v predelu Dvora in Vinkovega Vrha napadal Italijane.

Brigada je doživela kmalu prve poveljniške spremembe. Tako je 20. julija postal politkomisar Ivan Kavčič-Nande Kovač, namestnik politkomisarja pa je bil Niko Šilih-Boris Nikič.

Do konca vojne se je v brigadi zvrstilo 13 poveljnikov in 11 politkomisarjev.

Poveljniki so bili:

Ivan Jaklič-Jerin, Janez Hlebš-Čiro Zasavec, Dušan Majcen-Nedeljko, Ivan Lokovšek-Jan, Stanko Semič-Daki, Ivan Kovačič-Efenko, Vlado Mišica-Miha, Janez Kramarič, Alojz Pacek-Platin, Anton Plešnik-Murat, Miroslav Lilik, Ivan Majnik-Džemsk in Tomaž Godec.

Politkomisarji so bili:

Mica Šlander, Ivan Kavčič-Nande Kovač, Niko Šilih-Boris Nikič, Dušan Majcen-Nedeljko, Stane Dobovičnik-Krt, Vasja Kogej, Franc Žugelj-Zvone, Vlado Mišica-Miha, Tone Turher-Tonček, Ivan Božič-Jovo, Bojan Škrk.

Operativno območje brigade je v začetku zajemalo celo Ljubljansko pokrajino. Poleg že omenjenih je brigada izvedla še napad na nemško obmejno posadko v Družčah, napad na Koprivnik, boje pri Planini nad Črnomljem, boj z Italijani pri Vodnjaku na Vel. Gori nad Ribnico (2. oktobra 1942, Italijani so doživeli hud poraz), napad na Bizovik in Polje pri

Poveljnik Ivan Kovačič - Ljubljani.

Efenka

Ob ustanovitvi operativnih con ob koncu leta 1942 je bila Tomšičeva brigada razporejena v Notranjsko operativno cono, vendar je občasno delovala tudi v sestavi brigad Dolenjske operativne cone (od napada Gubčeve brigade na Ajdovec pa vse do konca partizanske protiofenzive, ki se je končala z bitko na Jelenovem žlebu). Ustanovitev ostalih brigad in zgledno sodelovanje z njimi, je za brigadni sestav pomenilo razbremenitev. Število dolgih in napornih pohodov seje zmanjšalo.

Ob ustanovitvi slovenskih divizij NOV julija 1943 je bila Tomšičeva brigada razporejena v sestav XIV. divizije in skupaj z brigadami divizijske sestave izvedla vrsto zelo uspešnih bojnih akcij, tako pred italijansko kapitulacijo kot tudi po njej, vse do svojega odhoda preko Hrvaške na Štajersko in Koroško (januarja 1944), kjer je v sklepnih operacijah odločilno vplivala na vdajo zadnjih fašističnih formacij, ki so se še upirale.

Naj navedemo še dva odmevna podviga brigade: 14. oktobra 1943 je v jutranjih urah napadla in porazila nemško posadko na Štampetovem mostu, zatem pa zrušila most in s tem za okrog dva tedna prekinila promet na tej pomembni prometnici, posebno še glede na vojaške razmere na fronti v Italiji potem, ko je Italija kapitulirala. Drugi podvig pa je bilo uničenje kvizlinške domobranske postojanke v Grahovem takoj po jesenski nemški ofenzivi 1943. leta.

Tomšičeva brigada je v prvem mesecu svojega obstoja štela okrog 450 borcev.

V vseh bojih od ustanovitve do konca vojne je tudi sama krvavela, kar kažejo številčni kazalci.

Skozi Tomšičevo brigado je na njeni 1022 dni dolgi bojni poti šlo 5.967 bork in borcev. V boju jih je padlo 1.421, od 231 zajetih pa so jih sovražniki 185 umorili.

Brigada je imela od dneva ustanovitve do sklepnih bojov II. svetovne vojne nepretrgano bojno kontinuiteto. Vsak dan je bila v bojnih stikih s sovražniki. Vse to kaže na krvav davek, ki ga je brigada prispevala k zmagi, ohranitvi in osvoboditvi slovenskega naroda.

Sodelovanje med Tomšičevo brigado in ljudmi, kjer je prebivala in se bojevala, je bilo vedno zgledno. Dokaz so po vojni dodeljeni domicili 4 občin brigadi in domicili 15 štajerskih občin brigadam XIV. divizije.

Za usluge v osvobodilnem boju je trinajst pripadnikov brigade prejelo odlikovanje "Red narodnega heroja", in to: Jože Boldan-Silni, Danila Kumar-Andreja, Žan Horvat, Anton Marincelj-Janko, Ivan Kovačič-Efenka, Dušan Remih-Duško, Franc Tavčar-Rok, Stane Semič-Daki, Martin Kotar-Marjan, Albinca Mali-Hočevar, Radomir Božovič-Raco, Ilija Badovinac in Ivan Kavčič-Nande.

Tomšičeva brigada je prejela tudi štiri najvišja odlikovanja, in sicer: Red narodne osvoboditve, Red partizanske zvezde z zlatim vencem, Red bratstva in enotnosti z zlatim vencem in Red narodnega heroja.

Po končani vojni je brigada ostala v sestavi XIV. divizije in s tem v sestavi mirnodobnih enot JLA. 1952. leta ji je bil vrnjen naziv "Proletarska brigada Toneta Tomšiča".

(Vir: Franci Strle; Tomšičeva brigada; Lado Ambrožič; XIV. udarna divizija).

Miha Butara-Aleks

DOLENJSKI UPORNIKI

II. SNOUB MATIJE GUBCA

Lado Ambrožič-Novljan, pol. komisar
in komandant brigade

V enem od najtežjih trenutkov fašistične okupacije Slovenije, sredi velike italijanske ofenzive v začetku septembra 1942, so se zgrinjale kolone partizanov proti Trebelnemu. Namestnik komandanta glavnega štaba Slovenije Aleš Bebler, ki je pripravljajl formirane brigade, je napisal, da hitijo kolone partizanov kot nekda j kolone dolenjskih puntarjev. Na to vest so v glavnem štabu odločili: pa naj bo to Gubčeva brigada. Tako smo postali Gubčevci na ustanovnem zboru v gozdu pod Trebelnem, 4. septembra 1942, okrog 11. ure.

Že drugi dan po ustanovnem zboru se je oglasil mitraljez enote, ki je ščitila do tedaj največji partizanski zbor v Sloveniji. Bojno srečanje je bilo z Italijani in Be-ga enotami,

ki so se iz Mokronoga usmerila na Trebelno, v nadaljevanju italijanske ofenzive. Po boju je brigada odšla na področje Ajdovca, da nadaljuje organizacijsko in bojno ureditev svojih vrst.

Bojno urejanje nove enote je bilo tudi intenzivno. Enote so izvajale razorožitvene akcije prvih Be-ga grup v Suhi Krajini, napade na manjše postojanke (Škocjan), napade na železniške proge in zasedami onemogočale Italijanom in Be-ga kontrolo terena. Velika pozornost je bila namenjena pripravi enot na zimo. Del opreme je prišel z vagon sko pošiljko iz Ljubljane na postajo Mirna. Pereče vprašanje rezervne hrane je bilo uspešno rešeno z odgovornim odnosom do kmetov, saj je bila skoraj polovica borcev brigade iz kmečkih družin Dolenjske.

Naslednji korak je bilo preverjanje bojne sposobnosti brigade skozi napade na utrjene postojanke. Prvo akcijo je izvedel tretji bataljon z napadkom na Ajdovec, kjer so bili Be-ga utrjeni v šoli, v zvoniku in prosvetnem domu. Poraženi so bili s požigom vseh treh objektov. Drugo akcijo je izvedel drugi bataljon z napadom na Žužemberk, tretjo pa prvi bataljon z napadom na fašistično postojanko na Dobu, kjer pa je ob porazu okupatorja ugasnilo življenje tudi desetine civilov, ki so bili pod okupatorsko zaščito; med njimi skoraj cela večlanska družina.

Tako se je začela partizanska protiofenziva na Dolenjskem, ki se je nadaljevala kot čiščenje sovražnih postojank med nemško mejo in dolenjsko progo do Ljubljane, skozi borbe na Žumberku na Hrvaškem, nato z napadi na postojanke v Suhi krajini in na koncu z legendarno zmago nad Italijani v Jelenovem žlebu 24. marca 1943.

Po krajšempočitku v Beli krajini je sledil napad na progo pri Metliki in nato težki bojina Gorjancih, ki so se končali z vpadom brigad v mimosko dolino. Trinajsta Žumberska brigada je napadla Šentrupert, Gubčeva pa Mokronog, kjer je zelo uspešno izvedla "ekonomske" akcije z zasegom italijanskega skladišča hrane. Ves plen je poslala v Rog za bolnice.

Stane Potočar Lazar, narodni heroj,
komandant brigade

V Glavni štab je junija 1943 prišla zavezniška vojna misija. Poveljstvo glavnega štaba je prevzel Franc Rozman - Stane. Gubčeva brigada je dobila prve topove. Poveljstvo Gubčeve je prevzel Stane Potočar - Lazar, ki je enoto povedel na Veliki Lipovec, kjer je bil 23. julija 1943 ustanovni zbor 15. partizanske divizije, pod poveljstvom Dragana Jeftića, ki je bil pred tem namestnik komandanta Gubčeve brigade in nato komandant Cankarjeve brigade. Divizija je takoj krenila v akcijo, v napad na Žužemberk. Enote so tu prvič uporabile artilerijo. Del postojanke na trgu je napadla in zavzela Gubčeva brigada, utrdbe na Cvibljju in Zafari pa je napadala Cankarjeva brigada. Po zavzetju Cvibljja se je napad ustavil, pred

debelimi zidovi cerkve in župnišča na Zafari.

Na ime Milovana Šaranoviča so vezane vse tedanje akcije Gubčeve brigade. Uspešno je vodil enote. Uspehi izpričujejo njegov izreden poveljniški talent. Odlično je ocenjeval situacijo in znal hitro in učinkovito ukrepati. Spomin na njegov lik je nepozaben. Padel je 30. julija 1943 na Šumberku kot načelnik Glavnega štaba, skupaj z Dragonom Jeftićem, poveljnikom XV. divizije in Ivanom Kavčičem.

V začetku avgusta je Gubčeva brigada, sedaj v okviru divizije odšla iz rajona Ajdovec na širše področje Trebelno - Šmarjeta. Tu se je pred njo umaknil k Italijanom prvi slovenski četniški odred. Poleg napada na Belo Cerkev je bilo težišče aktivnosti brigade pri rušenju železniške proge. Cilj teh akcij je bil onemogočiti Italijanom, da ob kapitulaciji evakuirajo materialne zaloge in

tehniko. Primer take uspešne akcije je bil napad na Mimo Peč dan pred kapitulaciji Italije. Ob tem napadu je padel priljubljeni in od vseh borcev spoštovan komisar brigade Zvonko Vrečko - Tinč, študent gradbeništva iz Maribora.

Ob kapitulaciji Italije je brigada s področja Trebelno - Rihpovec- Stara gora odšla v Trebnje, na Mimo, v Šentrupert in Mokronog, kjer je razorožila italijanske in Be-ga enote, nato pa izvršila splošno mobilizacijo in v Mokronogu formirala svoj 4. bataljon. Njena moč je narasla na 1500 borcev.

Mnogi gubčevci so tedaj odšli na nove, odgovorne dolžnosti. Franc Krese-Čoban je postal komandant 14. brigade, Tone Zgonc -Vasja je postal komandant 15. Belokranjske brigade, Mile Čubrič komandant 9., Franc Rojšek pa komandant 10. brigade. Napredovanje v oficirske čine je bil svečan dogodek; v čin majorja je napredoval komandant brigade Stane Potočar-Lazar. Komandanti bataljonov so dobili čin kapetana, komandirji čet pa čin poročnika.

17. septembra je brigada prevzela odgovornost za dolino reke Krka in zato razporedila tri bataljone v smeri Kostanjevica - Novo mesto, en bataljon pa v smeri Zameško-Bučka-Otočec.

25. septembra se je pričela nemška ofenziva. Udar Nemcev pri Kostanjevici je bil silovit. Četa, ki je ščitila odstop Gubčeve brigade, je imela 37 padlih. V Šentjerneju so ubili 25 domačinov, v Orehovici 3, v Prekopi 13, pri Ratežu 19, v Gaberjih 20, v predmestju Novega mesta 26, 6 pa so jih obesili za vrtno ograjo gostilne Pod Trško goro. Hitlerjevo povelje se je izvrševalo dosledno. V ofenzivi je imela brigada 54 mrtih in 31 ranjenih; osip je bil znaten, saj je število od 1395 padlo na 760 borcev.

Kljub izredno težkim razmeram, je Gubčeva brigada uredila svoje enote in že 12. novembra sodelovala v okviru divizijske operacije v napadu na Novo mesto, ki je trajal štiri dni, nato pa se je začela blokada mesta, v kateri je brigada sodelovala do začetka februarja 1944. To je bilo obdobje vsakodnevnih izčrpljujočih bojov na blokade z izrazito defenzivno taktiko, razen v nekaj izjemah, npr. ko je bil izveden uspešen napad na Veliki Slatnik.

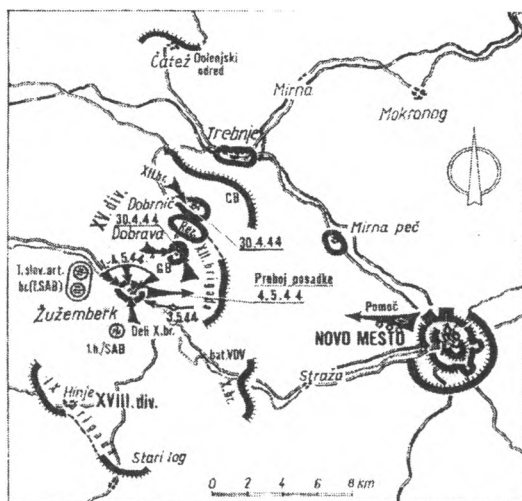
V času blokade je brigada razširila svojo sicer veliko kulturno dejavnost iz enot med prebivalstvo. Tako je bilo v decembru izvedeno 23 mitingov, z bogatim pevskim in glasbenim programom. Za božič je prvi bataljon ščitil mašo na Hrušici in Velikem Slatniku. Prebivalci so se številno udeleževali vseh prireditev.

Brigada je po odhodu izpod Gorjancev prevzela blokado Novega meta od Kronovega do Mirne Peči. Tu je bila pomembna taktična točka od velikega pomena za obe strani - Trška Gora. Že od 6. februarja so se začeli ostri boji med

Gubčevo brigado in Nemci ter domobranci za ta ključni položaj. Gubčeva brigada je organizirala dva napada, toda cerkev je bila dovolj odporna, da je ščitila branilce.

Konec februarja se je začela korpusna operacija v Ribniški dolini. "Padla" je Zdenska vas, iz Velikih Lašč pa so izvršili proboj. Gubčeva je zapirala smer Škofljica - Turjak, nato pa se je ponovno vrnila na področje Novo mesto.

Aprila 1944 je poveljstvo sedmega korpusa sklenilo nadaljevati operacijo v Ribniški dolini. Sovražnik je, da bi razbremenil napade na oporišča, izvršil protimanever z vpadom iz smeri Sevnice in Litije v Mirensko dolino vse do Krke in vzpostavil vrsto postojank: Trzišče, Trebnje, Dobrnič, Dobrava, Žužemberk in Mirna Peč. Poveljstvo korpusa je reagiralo bliskovito. Izvršeno je bilo pregrupiranje enot in 15. divizija je bila določena, da obračuna s sovražnikom. Nastal je pravi juriš, da se sovražnik ne utrdi. Gubčeva brigada je najprej zavzela Dobravo, nato pa je udarila na najtstri oreh - Žužemberk. To je bil njen tretji napad na postojanko. V podporo je bila angažirana vsa partizanska artilerija. Okrog 960 granat je odprlo pot brigadi. Po štirih dneh borb so borci šli v zadnji naskok na ruševine Zafare, za ceno 23 mrtvih in 51 ranjenih.

Osvoboditev Žužemberka od 1. do 4. 5. 1944

Potem, ko je Cankarjeva brigada v naskoku zavzela Trebnje, je Gubčeva slavila še en velik uspeh, napad na Mirno Peč. Ob artilerijski podpori je bil izredno uspešen.

Desant na zahodu 6. junija 1944 je bil povod za akcijo, ki je imela ogromen odmev. Cankarjeva brigada je napadla in porušila Štampetov most, enega

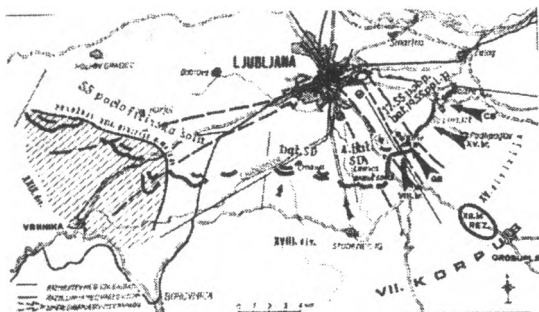
največjih železniških objektov v Sloveniji. To je bil težak udarec za Nemce. Zavezniški poveljnik v Sredozemlju se je zahvalil za ta uspeh. Gubčeva brigada je bila v zaščiti levega boka Cankarjeve brigade iz smeri Rakeka. Po akciji je ostala na Notranjskem, saj se je pričakovala sovražna reakcija. Brigada je sprejela težke udarce.

Po padcu ustaškega oporišča Bosiljevo, ki gaje zavzela Cankarjeva brigada 30. junija 1944, je sovražnik ostro reagiral z vpadom močnih sil iz smeri Karlovca v Metliko. S postopno koncentracijo enot in usklajenim delovanjem s hrvaškimi partizani je bil prodor zaustavljen, v Metliko se je prebila samo sovražna izvidniška grupa. Gubčeva brigada je bila na levem krilu in je v borbah doživela težak artilerijski in avionski napad. Po tednu dni težkih bojov je bil sovražnikov napad končno zavrnjen.

V obdobju od avgusta do oktobra je Gubčeva brigada imela več težkih bojov z domobranskimi bataljoni, sodelovala je v napadu na njihova oporišča, kar pa ni dalo vidnega uspeha.

Sovražnik je vzpostavil vozlišče okoli Stične in sprejel taktiko protipartizanskega bojevanja. Brigada je dobila udarec na Čatežu, vrnila pa gaje kmalu zatem pri Sadinji vasi.

V septembru 1944 je 7. korpus zopet načrtoval napade na komunikacije. Najtežjo nalogo, zavzeti nemško oporišče grad Poganik in porušiti železniški most pri Litiji, je dobila Gubčeva brigada. Pri napadu je prvič v Sloveniji sodelovalo zavezniško letalstvo. Ob podpori artiljerije je brigada opravila nalogo sijajno. Promet je bil pretrgan do februarja 1945. Ob tej pomembni zmagi so poročali tudi zavezniški mediji. "Cena" je bila: 6 mrtvih in 27 ranjenih.

Obči partizanski napad na obrambne položaje okoli Ljubljane od 6. do 8.5. 1945.

V začetku oktobra je brigada na Občinah zaradi pomanjkljivega izvidovanja in zavarovanja doživela taktično presenečenje. Domobranci, ki so se v mraku 72

predstavili kot cankarjevci, so prišli v neposredno bližino in odprli strahoviti ogenj iz avtomatskega orožja. Po bojuje bilo s spiska izbrisano 138 borcev, padlih ranjenih ali pogrešanih. To so bile največje izgube brigade v eni borbi.

Obramba Bele krajine, kjer so bile vse osrednje ustanove NOB Slovenije, je bila ena glavnih nalog 7. korpusa. Sovražnik je neprestano prežal na ugodno priliko. Sredi novembra je izvedel vdor na osvobojeno ozemlje. Glavna moč je krenila iz Kočevja v Črnomelj, skupina iz Novega mesta pa v Semič. Skupino, ki je iz Novega mesta prodrla iznad Semiča, so po vrnitvi dočakale enote Gubčeve in 12. brigade. "V boju prsi v prsi se mi je posrečilo preprečiti strašen poraz", je zapisal v poročilu nemški major Hassler.

V januarju 1945 je sovražnik načrtoval, da si zagotovi kontrolo Suhe krajine in Roga. Začel je operacije, ki so pripeljale do ostrih in težkih bojev. Z napadi iz Ribniške doline in s črte Novo mesto - Trebnje so bile partizanske enote prisiljene v obrambo, dokler se ni pri Velikem Lipju ponudila ugodna taktična situacija. S hitrim protiudarom je bil 4. domobranskemu bataljonu zadan težek poraz, po njihovem poročilu 23 mrtvih in 28 ranjenih. Potem je sovražnik prekinil operacije in se umaknil. Delež gubčevcev je bil pomemben in brigada je dobila pohvalo štaba korpusa. Pri ocenjevanju enot je bilo ugotovljeno, da je Gubčeva brigada v bojih 7. korpusa najuspešnejša zato ji je bila izročena častna zastava.

Nemci so pokazali svoj cilj že z ofenzivo januarja v Suhi krajini, pa tudi z utrjevanjem na črti Škocjan - Kronovo - Novo mesto - Dvor - Kočevje. Niso sprejeli ideje o fronti na Kolpi, angažirali so vse sile, da slovenskim partizanom zadajo čim težje udarce in zagotovijo umik enotam iz Balkana in italijanske fronte. 7. korpus se je prizadeval ohraniti svobodo ozemlja Bele krajine in je temu tudi prilagajal delovanje svojih enot. Vse to je pripeljalo do izredno težkih bojev v dolini srednjega toka reke Krke. Boji so se Sčasoma prenesli globoko v Rog, s težkimi izgubami na obeh straneh. Nemci so zbrali 13 bataljonov dobro oboroženih in opremljenih enot. 7. korpus je imel izčrpane in zdesetkane enote, tako je imela Gubčeva brigada samo 355 borcev, cela 15. divizija pa le 1967 borcev. Vsakodnevni težki boji, ostra zima, pomanjkanje obutve in obleke, posebno pa še prehrana je hudo vplivalo na zdravje borcev in na vojaško sposobnost enot.

S prodorom 4. armade v Gorski Kotar se je formiral ešelon 7. korpusa, okrepljen z divizijo italijanskih partizanov, ki je prišla s Primorske, z nalogo, da z osvobajanjem Kočevja, Ribnice in Grosuplja ščiti usmerjanje 4. armade proti Trstu, in osvobodi Ljubljano. Po bojih pri Štalcarjih je Gubčeva brigada napadla in osvobodila Kočevje, nato delovala v sestavi korpusa in 7. maja prišla pred Ljubljano.

ZADNJI BOJ

7. maja se je pričel pohod s položaja na Orlah proti Ljubljani. Prav tu pa je bila glavna obrambna linija sovražnika. Pomanjkljivo opazovanje je bilo le delni vzrok, da je močan minometalski artilerijski napad po Gubčevi in Levstikovi brigadi presenetil enoti. 48 padlih borcev na pragu Ljubljane je neizmerno prizadel vse. Zmagoslavje v Ljubljani je bilo za gubčevce pomešano z bolečino v srcu.

Po statistiki je bilo na ustanovnem zboru brigade 650 borcev, skozi brigado jih je šlo 3015, med njimi 103 borke. Padlo je 628 borcev, od tega največ kmečkih sinov Dolenjske - 305. Ranjenih je bilo 512. Torej so izgube brigade 1140 borcev, kar je 37 %.

Tretjina borcev je bilo starih do 20 let, več kot polovica pa do 25 let. Po socialni setavi je bilo največ kmečkih sinov, (1295), delavcev, tovarniških in kmečkih (1280), obrtnikov (230) in 210 drugih. 1629 je bilo Dolenjcev, torej je Gubčeva tipična dolenjska brigada, ostali so bili Primorci, Gorenjci in Štajerci, predvsem iz Zasavja. Brigada je dala 10 narodnih herojev. Številni (11) so postali generali in bili na visokih vojaških položajih.

Brigada je na svoji preko 3000 km dolgi bojni poti napadla 37 oporišč, 22-krat se je spopadla v manevrskem boju, izvedla je 19 velikih napadov na železniške in druge komunikacije. Od formiranja do zadnjega dne vojne se je borila na okupiranem ozemlju in v zaledju svetovnih front.

Brigada je bila odlikovana z najvišjimi odlikovanji: partizanska zvezda z zlatim vencem, redom narodne osvoboditve in red bratstva in enotnosti z zlatim vencem.

Danes je živih še okrog 300 gubčevcev.

Lado Kocijan

Z DUHOM VELIKEGA SLOVENSKEGA KNJIŽEVNIKA

m. SNOUB IVANA CANKARJA

Ustanovilo jo je Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet kot 3. SNOUB Ivana Cankarja z odredbo 16.9.1942, ustanovni zbor pa je imela v Lapinjah na Kočevskem 28.9.1942. Enote, ki so se vključile v brigado, so bile: 1. bataljon Gubčeve brigade, 1. bataljon Kočevskega odreda in deli 1. in 2. bataljona Belokranjskega odreda. Poleg treh (kasneje še štirih) bataljonov je imela brigada tudi četo za zveze, minerski vod, minometno baterijo, jurišno četo ter štabne in zaledne organe.

13.7.1943 je bila brigada vključena v 15. divizijo NOVJ kot 5. SNOUB - Ivan Cankar.

Marjan Dermastja

Na dan ustanovitve je imela okrog 400 borcev in bork, največ - 1342 - pa jih je bilo v brigadi ob kapitulaciji Italije. Povprečno je bilo v brigadi 650 borcev; v njej se je bojevalo okrog 3100 partizanov. Prvi komandant brigade je bil Marjan Dermastja, politični komisar pa Jože Ravbar.

Vojašnice brigade so bili slovenski gozdovi, dolenski kras, vasi brez vodovodov, skromne kmetije med Krimskim viševjem in Gorjanci, med Kolpo in Savo. Nekajkrat je zakoračila tudi čez Kolpo in Gorjance, kjer je sodelovala s hrvaškimi partizani proti skupnemu sovražniku. Največ njene bojne poti je potekalo po dveh dolinah gradov - po dolini Krke in Mirne z zaledjem.

Bojna pot Cankarjeve brigade je bila "dolga" 970 dni. V tem času je vodila veliko bojev, napadov na sovražne postojanke, spopadov na odprtem zemljišču, bojev ob prometnicah, akcij na železniških progah in objektih na njih, obrambnih bojev ter prebojev iz obročev in zased.

Najpomembnejši napadi na utrjene postojanke so bili: napad na belogardistično postojanko v Podbočju (Sv. Križ) 24. novembra 1942, kjer je bil sovražnik poražen in preganjan v Kostanjevico. Zatem je 27.11.1942 sodelovala s 13. hrvaško partizansko brigado v napadu na italijansko-belogardistično postojansko v Suhorju, jo uničila in s tem preprečila širjenje bele garde v Beli krajini. 3.

januarja 1943 je prisilila na beg belogardistično posadko na Primskovem. Sijajen uspeh je dosegla v napadnih bojih od 18.-20. februarja 1943, ko je zavzela utrjeni samostan Pleterje, kjer so se utrdili belogardisti.

V sestavi 15. divizije je 24. julija z Gubčevo brigado izvedla napad na Žužemberk, ki so ga branili Italijani in belogardisti. Od 7. do 11. okrobra je sodelovala v ofenzivi 15. divizije ob nemški meji in onkraj nje, napadla in zavzela nemške postojanke Dole, Gobo, Kal, Presko, Javorški pil in še druge. V noči na 22. april 1944 so cankarjevci v naskoku zavzeli belogardistično postojanko Ig; 17. maja 1944 je porazila domobransko postojanko v Trebnjem, skupaj z 12. brigado pa je 30. junija 1944 po osemnajst ur trajajočem srditem boju zavzela ustaško postojanko v Bosiljevem in uničila njeno posadko.

Napadla je tudi desetino drugih postojank. Tudi ti napadi niso bili brez pomena, saj so sovražniku omejevali gibanje, ga vznemirjali in preprečevali uresničitev vrste njihovih nalog in ciljev.

Od bojev manevrskega značaja naj omenimo še: boj pri Trnovcu v Beli krajini 8.11.1942, kjer je brigada porazila italijansko kolono, namenjeno k postojanki Suhor; znamenito bitko treh slovenskih in dveh hrvaških brigad 30. januarja in 1. februarja, ko je bila razbita in poražena kolona 2000 Italijanov; izredno uspešne boje v Suhi krajini (Ambrus, Korinj, Hočevje) od 16. do 20.3.1943, bitko pri Ribnici 25.3. ter znameniti boj, v katerem sta Cankarjeva in Gubčeva brigada 26.3.1943 potolkli italijanski bataljon Mačerata v Jelenovem žlebu.

Julija leta 1943 je Cankarjeva brigada s Šerčerjevo uničevala venec utrdb in žičnih ovir ob vznožju Gorjancev in 7. julija prestopila Krko, vdrla na nemško letališče v Cerkljah ter uničila pet letal. 3. avgusta 1943 je v splošnem napadu partizanskih čet na okupatorjeve prometne zveze minirala železniško progo med Šentjanžem in Trebnjem, iztirila in razbila italijanski vojaški vlak; 3.2.1944 je brigada, ponovno z zasedami obkrožila Novo mesto. 16. marca je njen 4. bataljon (130 partizanov) napadel sovražni odred v sestavi: bataljon 14. SS policijskega polka in dveh domobranskih čet, skupaj 600 mož. V neenakopravnem boju, po presenečenju in spletu drugih okoliščin, je bataljon doživel katastrofo: padlo in pobitih je bilo 107 partizanov in partizank. To je bila najhujša rana, kar jih je doživela brigada.

Samo 6 dni po začetku druge fronte je Cankarjeva brigada 12. junija 1944 na progi med Rakekom in Logatcem porušila Štampetov most, kar je bil hud strateški udarec za sovražnika ter izredno pomembna podpora 5. in 8. armadi zaveznikov na fronti v Italiji.

V sredini oktobra 1944 je Cankarjeva brigada branila Belo krajino; v smeri Uršna sela - Pribišje je sodelovala v bočnem napadu na nemške in domobranske

čete in s tem prispevala k razbitju sovražnika. Pomembne zmage nad sovražnikom je dosegla v zimskih bojih v Suhi krajini januarja in februarja 1945. Najtežje obrambne boje je vodila aprila 1945 na obrobju Kočevskega Roga. Močno je krvavela, vendar se ni pustila ne pregnati in ne uničiti.

V sestavi 15. divizije je 4. maja 1945 sodelovala v osvoboditvi Kočevja, 6. maja Grosuplja, 9. maja je vkorakala v Ljubljano, 10. maja pa odhitela v Savinjsko dolino na pomoč IV. operativni coni pri razoroževanju nacistične soldateske. Bojni pohod je končala 15. maja 1945 v dolini reke Meže na Koroškem.

Brigada je iz sovražnikovih vrst izločila več kot 3000 vojakov, poleg tega pa je preprečila vrsto njihovih nalog in ciljev. Cankarjeva brigada je razoroževala italijanske enote ob kapitulaciji Italije 1943. Razoroževala je prav tisti armadni korpus, v katerega ofenzivnem viharju je bila ustanovljena.

Žrtve Cankarjeve brigade so bile velike. Padlo je okrog 800 borcev in bork, torej dvakrat več kot jih je bilo na ustanovitvi. Veliko je bilo ranjenih, mnogi so ostali trajni invalidi. Od borcev, ki so v začetku sestavljali brigado, jih je svobodo dočakalo manj kot četrtna. Vzdržali so, ker so imeli podporo ljudstva; brez te podpore se ne bi mogli bojevati. Zavedali so se tudi pomena Cankarjevega imena. Bili so ljubitelji njegovih žlahtnih besed ter oznanjevalci njegovih naprednih idej o prihodnosti.

V tem boju so zoreli in dozoreli: 16 narodnih herojev, 20 generalov in še več družbenih in kulturnih delavcev, ki jim je slovenski narod dal visoka priznanja.

Za zasluge pri osvoboditvi domovine je prezidij AVNOJ-a že 21. oktobra leta 1944 odlikoval Cankarjevo brigado z Redom narodne osvoboditve prve stopnje, pozneje pa še z Redom bratstva in enotnosti z zlatim vencem, z Redom partizanske zvezde z zlatim vencem in z Redom zasluge za narod z zlato zvezdo.

Za njene zgodovinske zasluge v narodnoosvobodilnem boju in za prispevek k NOB Dolenjske so skupščine občin Črnomelj, Grosuplje in Kočevje podelile brigadi domicilne pravice.

(Viri: Lado Ambrožič-Novljan, Cankarjeva brigada; Lado Ambrožič-Novljan, XV. divizija)

Lojze Hren

V SPOMIN MRTVEMU POVELJNIKU

IV. SNOUB LJUBO ŠERCER

Brigada je bila ustanovljena 6. oktobra 1942 na gori Mokre blizu Ljubljane kot četrti po vrstnem redu. Imenovana je bila po Ljubi Šercerju, enem od prvih partizanskih poveljnikov, ki je zaradi izdajstva prišel v roke sovražniku in bil ustreljen.

V sestavo brigade so bili vključeni 2. in 4. bataljon prejšnjega Krimskega odreda, del 2. bataljona Kočevskega odreda, zaščitna četa štaba 3. grupe odredov in del Dolomitskega odreda. Prvo poveljstvo brigade so sestavljali: poveljnik Bojan Polak-Stjenka, namestnik Jože Klanšček-Vasja, politični komisar Janez Hribar-Tone, namestnik Stane Dobovičnik-Krt. Pri ustanovitvi je brigada štela okoli 320 borcev in bork, od teh največ Notranjčev.

Začetno operativno področje je obsegalo neposredno okolico Ljubljane, vso Notranjsko in Kočevsko ter del Dolenjske. Posebna naloga je bila rušenje prometnih zvez, zlasti železniške proge Ljubljana-Trst in Ljubljana-Kočevje, ter vseh glavnih cest. To področje je bilo zelo izpostavljeno glede na veliko število sovražnih postojank in zemljišče, kije oteževalo gibljivost enote. Brigada je v teh pogojih vztrajala vso zimo 1942/43, ob stalni borbi, vse do februarja 1943, ko se je otresla sovražnikovega pritiska.

Po ukazu Glavnega poveljstva je brigada marca 1943 prešla na počitek in okrepitev v vasi okoli Ajdovca na Dolenjskem. Številnost brigade se je močno povečala z novimi borci s slovenskega Primorja. Marca 1943 so vse štiri brigade izvajale partizansko protiofenzivo v Suhi krajini. Po bojih v Ribniški kotlini je brigada sodelovala v borbi z deli sovražnikove kolone v Jelenovem žlebu. Poslej je bilo operativno področje brigade Bela krajina, kjer je zelo uspešno delovala na vojaškem, političnem in kulturnem področju. Po sprejetju borcev bivšega Dolomitskega odreda je štela več kot 500 borcev, formiran pa je bil še 4. bataljon.

Junija 1943 je skupaj s Cankarjevo brigado poskusila prehod čez Savo na Štajersko, ki se zaradi močno narasle Save ni uspešno končal. Obe brigadi pa sta uspešno vdrli čez Krko na ozemlje, kjer so Nemci izgnali Slovence in naselili besarabske in kočevske Nemce. Julija 1943 je bila brigada vključena v novoustanovljeno 14. divizijo NOV in POJ in bila preimenovana v 2. SNOUB. Prva večja akcija divizije, skupaj s Cankarjevo in Gubčevo brigado ter dvema odredoma, je bil napad na italijansko-belogardistično postojanko Žužemberk. Temu je sledil napad na postojanko Sela pri Šumberku.

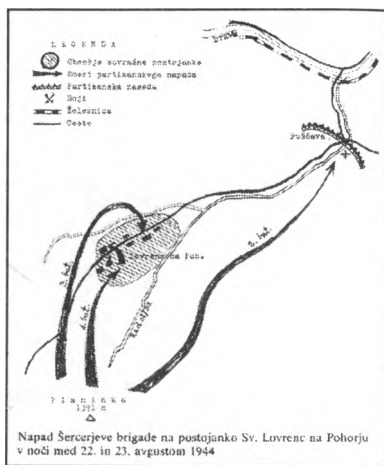
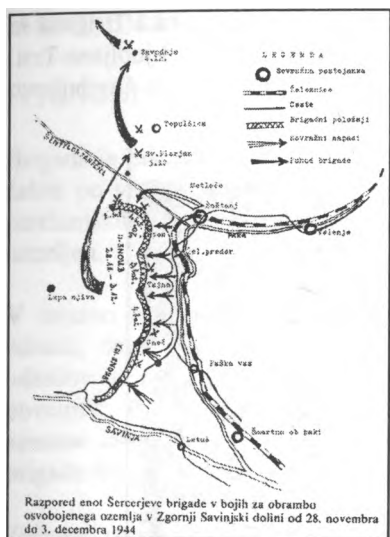
Od avgusta 1943 je bilo operativno področje 14. divizije Notranjska. Brigada se je zopet vrnila na matično področje blizu Ljubljane in proge Ljubljana-Trst, kjer je uspešno delovala. Septembra je skupaj s Tomšičevo in Gradnikovo zavzela postojanko plave garde v Grčaricah.

Štab Šerčerjeve brigade in njenih bataljonov poleti 1943
(Foto arhiv MR Lj.)

Po kapitulaciji Italije septembra 1943 in oskrbi s sodobnim orožjem in opremo je brigada vodila uspešne borbe z belo gardo v Novi vasi na Blokah in Pudobu v Loški dolini. Potem je brigada odšla na južno Primorsko, tam podprla splošno ljudsko vstajo, sprejela veliko novincev in rušila prometne zveze. Sodelovala je v rušenju Štampetovega mostu na progi Ljubljana - Trst. Po uspešni obrambi osvobojenega ozemlja na območju Delnic, Gerova, Ribnice in Travne gore se je zopet vrnila na Primorsko, kjer je 3. bataljon v Tatrah doživel znatne izgube. Po vrnitvi na Notranjsko in Kočevsko je brigada sodelovala v napadu na Kočevje decembra 1943.

Januarja 1944 je brigada v sestavi 14. divizije krenila s Suhorja na zgodovinski pohod na Štajersko. V izredno težkih razmerah in nenehnem boju s sovražnikom, snegom in mrazom se je divizija prebila na Štajersko, kjer je potem uspešno delovala do konca vojne. Enoti se je priključilo veliko število štajerskih borcev. Brigada je sodelovala v osvoboditvi slovenske Koroške in 9. maja zasedla Velikovec. Do 15. maja je razoroževala umikajoče se kolone nemških in kvizlinških enot.

Komandanti brigade: Bojan Polak-Stjenka, Jože Klanjšek-Vasja, Jože Mirtič-Zidar, Mile Kilibarda, Jože Merlak-Milan, Jaka Rihar, Mico Došenovic, Viktor Cvelbar-Stane, Jože Boldan-Silni in Jože Jakič-Dušan.

Politični komisarji: Janez Hribar-Tone, Janko Rudolf, Leon Klemenčič-Batog, Miha Butara-Aleks, Drago Kunc, Franc Sever-Franta.

V vrstah brigade se je v dveipolletni bojni poti bojevalo okoli 2800 borcev, od teh jih je za zmago narodnoosvobodilnega boja 531 žrtvovalo svoja življenja. Brez teh in drugih žrtev poštenih slovenskih domoljubov danes ne bi imeli svobodne države Slovenije.

V brigadi se je borilo 19 narodnih herojev in herojk. Odlikovana je bila z Redom narodnega heroja, Redom narodne osvoboditve, Redom partizanske zvezde z zlatim vencem in Redom zasluge za narod z zlato zvezdo.

(Viri: Guček Miha, Bojna pot Šerčerje brigade)

dr. Miroslav Peterca-Milčec

ZVEZE V NOB SLOVENIJE V LETIH 1941 IN 1942

BRIGADA KURIRJEV - IV. BRIGADA VDV

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja ter glavno poveljstvo slovenskih partizanskih enot sta se vseskozi zavedala pomena in vloge zvez med vodstvi NOG in med štabi ter enotami slovenske partizanske vojske.

Razvoj zvez v NOB ter v NOV in POS je potekal skladno z razvojem NOG in posebej še narodnoosvobodilne vojske.

Do podrobnosti si je organizacijo teh zvez zamislil Boris Kidrič. Njemu in neposrednemu realizatorju teh zvez, glavnemu tehniku CK, arhitektu Lojzetu Rojcu, znanemu pod imenom "Miha T", gre zasluga, da je že v drugi polovici 1942. leta na Dolenjskem in Notranjskem funkcioniralo omrežje hitrih kurirskih zvez. Zasnovano je bilo na štafetni predaji pošte in drugih materialov, kar je obe pokrajini ne le povezovalo, temveč ju s hitrimi zvezami tudi pomembno približalo osrednjemu slovenskemu vodstvu.

Poleg kurirskih zvez, ki so imele pomembno vlogo, so v vodstvu NOG že kmalu po okupaciji Slovenije začeli razmišljati o radijskih zvezah, ki bi zagotavljale hitro prenašanje informacij (ukazov, navodil, poročil in obvestil) med vojaškimi štabi in enotami.

V letu 1941 še ni bilo enotnega sistema zvez. Zveze so se prilagajale krajevnim razmeram in potrebam. Vsak organ je razvijal zveze za svoje potrebe. Glavno poveljstvo je kmalu spoznalo, da so potrebne posebne vojaške zveze, ki so se postopoma razvile v mogočen sistem specializiranih vojaških zvez NOV in POS.

Pri snovanju radijskih zvez so razmišljali o vzpostavljanju radijske zveze z vrhovnim štabom (NOV in POJ), s pokrajinskimi vodstvi ter štabi večjih partizanskih enot. V takoiimenovanem radijskem sektorju so delovali v dveh smereh: izdelati radijski oddajnik za informativno-propagandne namene in izdelati ustrezne sprejemno-oddajne radijske naprave za zveze med vodstvi (štabi) in enotami. Vzporedno s tem so potekali tudi tečajji za usposabljanje radiotelegrafistov.

Radiotehniki so v okupirani Ljubljani v strogi ilegalnosti izdelali radijski oddajnik za informativno-propagandne namene. Ta oddajnik je kot Radio Osvobodilne fronte oddajal iz Ljubljane od novembra 1941 do aprila 1942. V javnosti je sedaj bolj znan pod imenom KRIČAČ. To je bil izjemen podvig, pa tudi edinstven primer v takratni okupirani Evropi. KRIČAČ je oddajal redno na znani (napovedani) valovni dolžini, vendar ga italijanski okupatorji niso odkrili

kljub prizadevanjem in uporabi radiogoniometrijskih naprav. KRIČAČ je prenehal oddajati v aprilu 1942 zato, ker so Italijani vsem imetnikom zapečatili radijske sprejemnike, in ga tisti, ki so jim bila sporočila namenjena, niso mogli več poslušati.

Do poletja 1942 so radiotehniki v Ljubljani izdelali devet sprejemnooddajnih radijskih naprav, ki so bile namenjene za zveze med štabi in enotami. Te naprave so bile poslane iz Ljubljane na osvobojeno ozemlje. Žal je večina tega materiala propadla v italijanski ofenzivi, vendar je prizadevnim radiotehnikom in radiotelegrafistom uspelo sredi julija 1942 vzpostaviti posredno radijsko zvezo z vrhovnim štabom NOV in POJ.

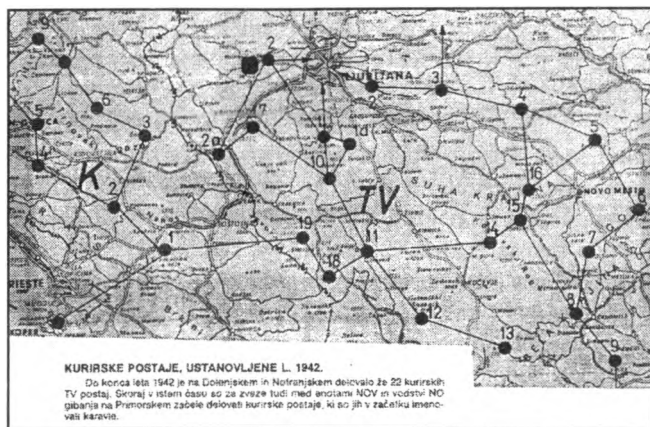
Organizacija partizanskih kurirskih relejnih zvez na Slovenskem, ki je v zgodovino pisju NOB predstavljena pod imenom IV. brigada VDV partizanskih kurirjev Slovenije, je bila enkratna originalnost. Podobne organizacije ni bilo ne v ostalih predelih Jugoslavije niti pri drugih odporiških gibanjih v II. svetovni vojni.

Organizatorji kurirskih zvez so že od samega začetka poskrbeli, da so za kurirje postavljali najboljše, predane in v bojih prekaljene borce. Ker so preko kurirskih zvez prenašali tudi zaupno pošto, je bilo potrebno poskrbeti, da ta pošta ne pade v sovražnikove roke. Kurirska služba je bila nevarna, naporna in zelo odgovorna. Poleg hrabrosti in iznajdljivosti so kurirji morali biti dobri poznavalci terena. Izredno pomembna je bila tudi konspiracija, da sovražnik ne bi odkril in uničil postaj, pretrgal zvez ali izvršil vdora v organizacijo.

Ob sicer enotnem funkcioniranju ter medsebojni povezanosti je vsaka kurirska postaja živela samostojno. Kurirske postaje so bile zavezane bolj ali manj stalnemu kraju bivanja, ne glede na trenutne vojaške ali politične razmere. Brigade so se umaknile, kurirji pa so ostali. Ne glede na razmere so morali vzdrževati programirane zveze. Kurirske postaje so se morale same zavarovati, same preživljati, izobraževati tako vojaško kot politično, se preskrbovati z orožjem, pa tudi ohranjati ter obnavljati svoj moštveni sestav. Morali so, tudi zaradi lastne varnosti, delovati prav tako kot politični aktivisti. Pridobivali so ljudi za osvobodilno gibanje in si tako ustvarjati širše zaledje za opravljanje svojega dela. Kurirji so bili v podvigih ali neuspehih, v boljših ali slabših razmerah povsem sami. Strogo spoštovanje pravil konspiracije je omogočilo uspešno izvrševanje službe in afirmacijo kurirskih relejnih zvez.

Medtem ko je pri ostalih partizanskih enotah šlo za izrazito borbene sestave, organizirane po vojaških načelih, so bile kurirske postaje "Komande relejnih postaj Slovenije" nekaj posebnega. Sestavljale so jo kurirske postaje z nalogo sistematičnega povezovanja vojaških in političnih elementov slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja na celotnem ozemlju Slovenije, pa tudi onstran

državne meje: na Goriškem, Tržaškem, v Slovenski Benečiji in Reziji ter na Koroškem.

V drugi polovici 1942. leta je na Notranjskem, Dolenjskem in v Beli krajini funkcioniralo kurirsko omrežje z 22 kurirskimi postajami z okrog 140 kurirji. Iz tega sta bili oblikovani dve relejni liniji, vsaki je bil na čelu kontrolor, vojaški starešina, odgovoren za življenje in celotno delovanje kurirskih postaj, še posebno za funkcioniranje kurirskih zvez. Isto je veljalo nekoliko kasneje za Primorsko in Gorenjsko, na Štajerskem in Koroškem pa je do razvoja teh zvez prišlo ob koncu 1943. in med 1944. letom. V zadnji fazi vojne, ob koncu 1944. je kurirsko omrežje sestavljalo 152 kurirskih postaj s približno 1500 kurirjev. To omrežje je bilo povezano v pet relejnih sektorjev.

Vse to govori ne samo o stopnji organiziranosti kurirskih zvez, temveč predvsem o tem, kako je bila že leta 1942 organizirana slovenska partizanska vojska in narodnoosvobodilno gibanje nasploh.

Iz prvega obdobja razvoja kurirskih zvez izhaja tudi njihovo ime TV, kar je pomenilo "terenski vod". Cilj je bil maskiranje njihove resnične funkcije s poimenovanjem po terenskih vodih in četah, ki so takrat delovali ponekod na Dolenjskem in Notranjskem. Kljub težavam so te kurirske postaje "opravile izpit", pokazale realno vrednost v zelo težkih pogojih ter zgradile kadrovsko jedro kot solidno osnovo za razvoj teh zvez na območju vse Slovenije.

Kurirske relejne zveze je organizirala Centralna tehnika pri CK KP Slovenije, ki ji so bile v organizacijskem pogledu tudi podrejene. Od marca 1944 je bila v vojno-disciplinskem pogledu ta funkcija podrejena diviziji VDV, kasneje II. diviziji KNOJ-a kot njena IV. brigada.

Za realizacijo postavljenih nalog so kurirji morali plačati tudi visok krvni davek. Padlo je 385 kurirjev; pri tem niso vključeni sodelavci na terenu, ki so kurirjem nudili zatočišče, jih obveščali o grozečih nevarnostih ter pri tem tvegali svoja življenja in usodo svojih najbližjih. Če prištejemo še te žrtve, bi se bilanca padlih povzpela na preko 500 ljudi, kar pomeni, da je vsak četrti kurir padel v boju za domovino.

Po osvoboditvi so se kurirji organizirano in vsestransko udeleževali obnove in izgradnje domovine. Z vstrajnim zbiranjem in urejanjem materiala so pripravili vse potrebno za pisanje monografije PARTIZANSKI KURIRJI, ki je v začetku 1985 izšla izpod peresa Radeta Zakonjška. V spomin na padle in pomembne dogodke so postavljena številna spominska znamenja in spomeniki.

Pri vseh teh in drugih aktivnostih je bil poudarek na negovanju tradicij. Po obdobju aktivnega sodelovanja s PTT organizacijami je prišlo do podelitve domicila. Tako je delavski svet ZP PTT Ljubljana junija 1967 kurirjem in vezistom NOV Slovenije podelil domicil. Že takrat je bila zamišljena in junija 1969 že odprta preko 1000 km dolga pot kurirjev in vezistov NOV Slovenije od Gančanov v Prekmurju do Slavnika nad Koprom, ki je doslej najdaljša transverzalna pot v Sloveniji. To je edinstven spomenik dejavnosti in podvigom kurirjev in vezistov NOV Slovenije. To pot je prehodilo (in prejelo značke) že na stotine pohodnikov. Mnogi med njimi so to transverzalo prehodili tudi večkrat, nekateri celo 20-krat in več. Naj bo tale prispevek tudi poziv mladim, da se uvrstijo med pohodnike na poti kurirjev in vezistov NOV Slovenije. Prepričani smo, da jim ne bo žal.

(Viri: Rado Zakonjšek, Partizanski kurirji; Ivan Pivk, beležke)

Ivan Pivk
Albin Barle

ČELNA KOLONA NOV IN POS

Zbral in uredil:	Lado Kocijan
Izdajatelj:	ZZB in udeležencev NOB Slovenije
Zanj:	Ludvik Golob
Lektoriral:	Ivan Gregorčič
Obdelava in prelom:	Marija Sitar
Tisk:	Utrip d.o.o. Brežice

Skice in fotografije so iz monografij enot

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94 (497.4) "1942"

VSESLOVENSKI partizanski tabor (1997; Prečna)

Čelna kolona NOV in POS: ob 55-letnici partizanskih bataljonov, odredov in brigad: 1942-1997 / Vseslovenski partizanski tabor, Prečna, 21. junij 1997; zbral in uredil Lado Kocijan. -Ljubljana; Zveza združenj borcev in udeležencev NOB Slovenije, 1997

1. Gl. stv. nasi. 2. Kocijan, Lado

67065856

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, št. 415-625/97 z dne 22.5.1997 sodi knjiga med proizvode, za katere se plačuje znižani davek 5 %.